

Dii probos mores docili juventae,
Dii senectuti placidae quietem,
— — date remque, prolemque,
Et decus omne.

HORATIUS.

Virág legyen a' gyermeki kor, ne gyümölcs.

FÁI ANDRÁS.

E l ő s z ó.

A' szerző egy kézi könyvvel kívánt kedveskedni a' szülőknek, mellyből a' kisdedek' természetéről 's józan neveléséről némi tanuságot vehessenek; mire nézve az első rész' tartalmának bővebb kiterjedést adott, mint rendszerint a' nevelésről szóló könyvekben szokott találtatni, meg lévén arról győződve, hogy csak az a' nevelés jöltévő, melly a' kisded' természetének ismeretéből foly. Nem önhittséggel, nem-is aggódva lép fel vele. Nem önhittséggel, mert mélyen érzi, hogy fontosabb a' tárgy, hogysen ő annak méltólag megfelelhett

volna. Nem aggodva, mert egy illy tartalmu munka hibázott még litteráturánkban ámbár ennek irói' szép koszorujában számálhatunk már egy-két érdemes szerzőt, kik becses munkáikkal a' nevelőknek némi szükségét pótolták.

Mint kézi könyv, csak olyyaknak van ez írva, kik a' nagyobb szorgalommal irt munkát többszöri olvasásra méltatják; reményli pedig a' szerző, hogy azon szülők, kiknek szívöken fekszik kedves kicsinyeknek java, nem fogják e' könyvecske' ismételt olvasását haszontalan fáradságnak tartani, 's nem réstelleni, némelly elvontabb értelmü kitételeinek utána eszmélni.

Csak egy ohajtása van a' szerzőnek, mellynek teljesültében jutalmát nyeredi: gyözzék-meg ezen rendei az érdemes Olvasót a' felöl, hogy ezeket-is olyan ember irta, kinek buzgó törekvése valamit a' közjóra munkálni.

B é v e z e t é s.

Ha az emberiséget, akár a' maga idealis valóságában, akár azon különbség szerint, mellyel amaz egyes emberekben mutatkozik, vizsgálni és érteni akarjuk, — legyen csupa elméleti tekintetből, legyen úgy mint kik arra hatni 's képezni akarjuk, — kettős szempontból kell hogy felfegyünk: először mint természeti lényt, végzetlen rendében a' több élő 's életnélküli

testeknek; másodsor, mint tagját egy más országnak, érzékinken 's a' tapasztalaton túl gyökerezőnek: a' szabadakarát' országának.

Mint földi lények' legtökéletesebbikében központosítva vannak az emberben a' természeti erők, kicsinyített idomban igaz, de egy szép egyenlítésben, nemesülve 's tökéletesebb munkálatban; melly szerint előáll az emberi test' életműsége (organismus). Mint az örök bölcseség', bár tökéletlen mintája párosul vagy száll ki ebből a' szellemi erő. A' kettő kölcsönös egybehatásban 's egyik a' mást meghatározva, lassankénti érlelődés által az emberiség' magas eszméjét létesíti.

Test és lélek az élet' kezdetében egy természeti fejlődés' typusát követik; de emez érlelődve, mint fensőbb származásu, magamagára kezd hatni, különszerű 's önállodalmu erejével meghatározólag állván elő, az embert teteményekre kiszteti, célzatosokra vagy céltalanokra: így áll elő

az akarat, mint szabadság' szükséges feltétele. Az ember ezután fejlődésében két utat kezd követni, ú. m. a' természetit, és azt mellyet maga szab magának. Azonban a' csupa természeti fejlődésnek engedtetve át, soha azon tőkelypontot el nem érhetné, hova neki jutnia kell; azért érettebbeknek kell vezérelni őt, úgy képezvén tehetségeit, hogy tökéletesülési célja feljebb essék, az előtte élteknél tovább haladjon. Itt is tehát akarat, ámbár idegen akarat kezd befolyani rá: ez a' nevelés.

E' két szempontból fogjuk vizsgálni mi is az embert, csupán két első életkorában: először testi 's lelki összes nevelésében; másodszor azon módokban, mellyek szerint őt nevelni kell.

A' királyi Lyceum' betűvel.

T a r t a l o m.

Bevezetés.

E L S Ő R É S Z.

Élettani adatok az ember' két első életkoráról.

Általános nézetek.

E l s ő S z a k a s z.

Csecsemőkor.

A) Életműség. (organismus)

a) Növényi élet (vita vegetativa.)

a) Fő bélyegei e' korban.

b) Lélegzet.

c) Bőr.

d) Melegség.

e) Szoptatás.

f) Áthasonlítás (assimilatio).

g) Vérrendszer.

β) Állati élet (vita animalis).

a) Csont-

b) Izom-

c) Idegrendszer.

B) Lélek.

a) Előzmények.

b) Philosophiai vázlata a' lelki munkas-
sagnak.

D) Értelmi fejlődés.

- 1) Előzmények.**
- 2) Látás, hallás, bőrérzés, (Fühlsinn) izezés, szaglás.**
- 3) Érzéki felfogatok.**
- 4) Ismerés. Ūr' fogalma.**
- 5) Képzelés.**
- 6) Elme. Idő' fogalma.**
- 7) Andalat. (phantasia).**
- 8) Itélés.**
- 9) Nyelvtöredékek.**

II.) Érzelmi fejlődés. Kedvely. (Gemüth).

- 1) Előzmények.**
- 2) Érzés.**
- 3) Tudásvágy.**
- 4) Vonzódás az emberekhez.**
- 5) Kiható érzetek. Indulat. Hatásvágy.**
- 6) Visszatekintés.**

M á s o d i k S z a k a s z.

Első gyermekkor.

A.) Életműség.

a) Növényi élet.

- a) Táplálat.**
- b) Áthasonlítás, 's ennek rendetlenségei.**
- c) Bőr.**
- d) Lehelés**
- e) Vértörzés.**

s) Állati élet.

- a) Csont-
- b) Izom-
- c) Idegrendszer.

B) Lélek.

I.) Értelmi fejlődés.

- 1) Beszéd.
- 2) Ismeretszerzés a' járás által. Figyelem.
- 3) Képzeti gazdagulás, fejlődés.
- 4) Elme.
- 5) Értelem.
- 6) Öntudat. Idő' fogalmának tökéletesedése.
- 7) Itéletek.
- 8) Phantasia.

II.) Érzelmi fejlődés. Kedvély.

- 1) Tudásvágy.
- 2) Hatásvágy. Szorgalom.
- 3) Önzés.

M Á S O D I K R É S Z.

Nevelés.

Általános nézetek.

E l s ő S z a k a s z.

Testi nevelés.

a) A' növényi életre nézve

a) Tisztaság

- 1) Levegőre —
- 2) Bőrápolásra —

3) Öltözetre nézve.

b) Mértékletesség.

β) Az állati életre nézve.

a) Mozgás.

b) Testi erőgyakorlás:

M á s o d i k S z a k a s z.

Értelmi nevelés.

1) Előzmények.

2) Figyelem.

3) Érzékek' gyakorlása.

4) Eszmélet' ébresztése.

5) Beszédgyakorlás.

6) Elmegyakorlás.

7) Képzelési gyakorlás.

8) Értelemgyakorlás.

H a r m a d i k S z a k a s z.

Erkölesi Nevelés.

• 1) Előzmények.

2) Szeretet.

3) Környezet.

4) Szoktatás.

T o l d a l é k.

A' Kisdedoró Intézelekről.

-

ELSŐ RÉSZ

**Élettani adatok az ember' két első
életkoráról.**

Azon változások' sorában, mellyekkel az emberi élet, egy általános fejlődési irányt követve, céljához közeledik, — olly szakokat különböztetünk meg, mellyek mind a' test' mind a' lélek' állapotján szembetűnő módosításokat szülnek, 's a' fejlődésnek új útat látszanak szabni. E' változásteli életszakok nem valami erőszakos és történetes részei az élet' folytának, hanem a' lélek' és életműség' fejlődésének okozatos történetei, csak rögtönösebb előtűnésben; ni onnan is kitetszik, hogy e' változások minden egyes emberéletben ugyanazon sinormérté-

ket követik: bár milly különböző alakokban jelenjenek is meg előttünk az egyes emberek, még is az emberiség' általános bélyegeit mind élettörténeteikben, mind valójukban feltaláljuk. Ez életszakokat szülő változások már első feltünésekben annyira önbélyegűek, hogy őket mind addig kísérhetjük szemlélésünkel, míg a' fejlődés' folytonosságában új változásoknak nyitnak utat, 's az életnek más képet adnak: így származnak az életkorok.

Az életkorokat szülő jelenségek' szembe-
szökő előállása bizonyítja azoknak fontosságát, mert ezek az élet' óramutatói, ezek a' természet' hieroglyphái, mellyek az életerő' munkálódásának titkaiba vezetnek, 's a' lélek' és életműség' kölcsönös összehatásából egy kis világot adnak; szóval, innen van, hogy „mindenkornak van istene.” Ha az emberélet' történeteit, 's fejlődési folytát érteni akarjuk, szükség hogy e' tüneményeket szemügyre vegyük 's vizsgáljuk; ki embert akar fejteni, annak e' még szükségesebb.

E' lapok az emberéletnek első nyolcz évét tárgyazzák; azon időkort melly eddigelé olly kevéssé volt gondosságunk' tárgya, 's melly

olly-igen megérdemli figyelmünket; mert nincs az életnek egy időköre is, melly számosabb 's következetesebb változásokat foglalna magában, mint ez. Ha a' gyermeket férfival hasonlítjuk egybe, úgy tetszik a' kettőben két különböző életerő — két különböző életműség létez, pedig a' férfiúi erők 's életműködések eredetöket 's azon irányt, mellyet később folytatnak e' korból veszik; a' kifejlődés' folytonossága hozza ezt így magával: — mint a' virág a' leendő gyümölcs' csiráját rejti és fejti, úgy költi 's alakítja ez életkor a' később érendő erőket; bárha el is hullanak azon virágszirmok, mellyek az embernek e' bimbókorát öltöztették, ő ekkor kezdett azzá lenni, mi később lett.

Két szakaszt kell megkülönböztetnünk az élet nyolcz első évéből, maga a' természet saját tulajdonokkal jeleli ezt így ki: egyik a' csecsemőkor, másik a' gyermekség' első szakaszsa.

Első Szakasz.

Csecsemőkor.

A.) Életműség (organismus.)

Alig van egy időpontja az életnek, melly olly nevezetes és rögtönös változatokkal lenne egybekötve, mint a' születés. Az újszülött, ki csak kevéssel azelőtt az anyaméhben egy állati meleg víztől körülvéve, növényileg 's szakadatlanul vette táplálátját, különválnak az őt addig ápolta anyatestől, önállodalmát kezdi meg; mellynek első kezdetét azon kedvetlen érzetek teszik, mellyeket rá nézve addig egészen idegen behatások támasztanak; mint millyenek a' táplálát' megszakadása, nedves és érzékeny bőrének a' száraz és hideg levegő általi érintése, az álomból való felébredés, 's a' t.

A' születéskor elérte már a' magzat' (embryo) életműségének minden része azon ki-

fejlettséget, hogy benne az állatokkal való egybenmérésben az emberre rá lehet ismerni; de életművei (organa) nem jutottak el azon érettségre, melly megkívántatik arra, hogy az organismus önállodalmu legyen; csak külső behatások által ébresztetnek fel azok a' működések' oly nemeire, mellyek az embernek önleltet szereznek; ennélfogva a' csecsemőkor-nak fő bélyege a' benne történő lassankénti fejlődése az egyénségnek (individualitas). Ez az oka hogy a' csecsemő az első kilenez hónapban még mind az anyától függ, 's ezért nevezik az anyának szoptatott gyermekéhez való viszonyát a' terhesség' folytatásának; mert ezen idő alatt is ő szinte csak növényileg szívja táplálatját az anya' emlőiből, 's mi-helyt ezen szükségét kielégítette, álomba esik vissza, kivált az első napokban, melly a' magzati állapotnak visszatérése.

Az állati életnek e' gyámoltalansága mellett is az emberi újszülött, a' többi állatokhoz mérve, a' legnagyobb életműségi kifejlettséggel lép ki a' magzati életből: szemei nyitak, rendes idomuak, de világot nem érzenek; végtagjai kiformáltak, 's még is milly tehetetlenek;

ezt pedig az állati életnek egyéb működéseire nézve is így találjuk. — De ha összefüggésben tekintjük organismusát, 's annak későbbi fejlődési menetét az egyes részek közt a' legnagyobb egyarántságot találjuk; bizonyoságául annak, hogy fejlődésének a' természet nem egyoldalúságot szabott ki, mint azt a' több állatokban láthatni, 's az ő életének felsőbb a' jelentése.

Az állati lételnek fentartására a' születés után más szükségig kezdenek lenni az életműségnek, 's azoknak kielégítési módja is más-szerű: midőn a' magzat csak növényileg szívta az anyai testből táplálóját, ezután lassanként önmunkásságra szolítatik fel, hogy az eddig függő életműség önlételre éri meg, szabad állati mozgás által tanulgatván eledelét venni. A' természet erre nézt részszerint közvetlen, részszerint az anyai szeretet által gondoskodik; 's megtekinteni azt, milly összehangzás van erre nézve az élők' sorában, mint segíti, látja el egyik a' mást, igazán lélekfelemelő, a' bölcs rend' imadására felszólító.

Első szüksége az újszülöttnek lélekzet. Tüdői a' magzati életben megkapták azon or-

gánicai érettséget, mely lehelési működésökre szükséges, hozzá járulván külső behatása a' levegőnek, önként ébrednek fel ezen működésre; mindazonáltal nem egyszerre, hanem csak fokenként érik el annak szabályos folyamatját. Az orrüregbe nyomuló lég ingerli azt; első jelenség az azt követő prüszögés, melly által kidugul, 's a' későbbi szopás által is megtanúl az újszülött azon lélekezni. Lehelése szaporább, tüdői azomban az első napokban kevés levegőt emésztének, kevesebb savitóra lévén szükségök, 's a' mejj is csak lassanként kapja meg domboruságát. A' gége és légső még későbbre fejlődnek ki egészben; mind azt az állatokon tett próbák is hasonlóképp bizonyítják.

A' bőr, e' működéseiben nagy fontosságu, felületi, 's organismust a' külvilággal összehatásba hozó életmű, nevezetes változásokon megy keresztül: legtávolabb lévén az életerő, központi működéseitől későre éri el szabályos 's zavaratlan munkásságát. Az anya méhben fő eszköze volt a' táplálásnak, az életerő munkásságban ott inkább a' külség uralkodott, így a' vérforgásra nézve is; a' születés után a' táp-

•ulatvétel a' bélecsatornára szorúl, a' vérsavítás a' tüdőkre megy által, így belségi irányt kapnak az életműködések. Ez által a' bőr is egészen másnemű viszonyba jön az organikai működésekkel, mihez a' levegő' nyomása, 's annak különmemű behatásai is járulnikezdenek. Innen a' születéskor piros bőr lassanként elveszti vérmességét, számos nyirkedényeit többféle 's különböző munkálkodásokra szolítatnak fel, addig leginkább beszívó munkássága egészen más fordulatot vesz. Ugyanis egy száraz körletbe (medium) jutván, kigőzölögni kezd; különbözik ez eleinte az organikai kigőzölögtől, mely csak hónapok után jó rendes folyamatba; az első hónapokban a' test nem tud izzadni, ezért hosszason lehet meztelen a' nélkül, hogy hülésnek lenne kitéve. Midőn eként későre fejlődik ki rendes kigőzölögése a' bőrnek, hamar kiszárad, a' bőrmirigyek a' munkásságra nagyobb ösztönt kapnak, 's ha foróasztés által nem segítettnek a' bőrnirkosításban, bennök 's a' számos nyirkedényekben hamar származnak rendtelenségek. Innen második fő szüksége a' csecsemőnek bőrápolás.

Szüksége van továbbá neki melegre; teste nem képes magától kipótolni ön melegének veszteségét. Több vizsgálatok bebizonyították hogy nem csak a' madarak' hanem az emlősök' kicsinyei is, ha fedetlen maradnak, hamarabb és nagyobb mértékben vesznek el testi melegöket, mint a' nagyok; 's mi nagyon nevezetes az, hogy ezen veszteséget a' külső meleg 's idegen boríték, bár milly rossz melegvezető legyen is az, épen nem tartóztathatja vissza; csak az anyai test' állati melege tarthatja fenn a' kicsinyek' testének melegmértékletét; ezért oly jótévő a' csecsemőre nézve is, kivált az első napokban, az anyatest' közele.

Azon életviszony melly az anyai test és magzat közt létezett a' születéssel megváltozik ugyan, annyiban a' mennyiben amaz, melly beljében élteté ezt, kultárgyá válik az újszülöttre nézve; de a' külbehatások még igen idegenek ennek, 's csak az anyai rokon keblen érhetik meg egy független önállodalomra; ezért főbb szükségeinek kielégítését a' csecsemő csupán az anyai szeretettől várhatja. Az állatoknál is úgy tapasztaljuk annál erősebb ezen szere-

tet, mennél nagyobb az ivadék' gyámoltalansága. A' táplálát készen várja az újszülöttet csak az ő számára munkás emlőkben, mellyekről élet- és kórtani tapasztalatok elég világosan meg bizonyították, hogy a' legszorossabb életviszonyban állanak az anyaméhvel, úgy hogy méltán tekinthetjük az emlöket úgy mint a' vérlepény' külső helyetteseit. A' tej azon organikai nedvek közé tartozik, mellyek az állati életerőknek közvetlen behatásai alatt állanak; nemesebb lévén ennél fogva vegyítése' több változásnak van alávetve; innen van alkotórészeinek könnyű váladékossága. Nem csak a' különböző nemű emlősöknél, nem csak a' különböző fajoknál, hanem ugyan azon faj' külön egyéneinél is különböz a' tej, minéműsége, 's e' különbség egy életkoru, egy időben szült, 's ugyan azon behatások alatt élő nőknél is tapasztaltatott. Továbbá az emlök' életműködése mindig összhangzásban van a' csecsemő, tápműszereinek (organa chylopoëtica) fejlődésével: a' szülés után higabb 's savóssabb tej a' szerint sűrűdik 's állatisodik, a' mint erősödik a' csecsemőnek bélhuzamja. Minden szoptató édesanya tudja azt, hogy indulatjai nagy befolyással vannak tejének minc-

műségére; 's ha igaz az, hogy a szoptatás állati életének szerkezetje határozza meg a' tej' mivoltát 's ez megfordítva a' csecsemő' állati életének szerkezetét sokképen módosítja: úgy azt kérdem, mi pótolhatja ki egy testben, lélekben egészséges anyának tejét a' csecsemőre nézve?

A' csecsemőnél nagyobb fontosságú a' növényi élet az állatinál, úgy hogy csak az álom, és táplálátvétel' kölcsönös felváltási teszik az emberélet első napjainak történeteit; de oka is ez, hogy az állati élet' organumai egy életkorban sem gyarapodnak oly sebes léptekkel mint az első hónapokban. Gyakoribb e' miatt táplálati szüksége a' kisednek, álombóli felébredésével megkívánja a' szoptatást, úgy hogy az 'első hetekben minden két- négy órában szophatnék. A' második hónap' végével már hat óráig is elvár, mivel huzamosobban, erősebben is szopik. Utóbb nem iszik oly mohón, 's már különemű étkeket is megbir, és kíván is. Előbb nem volt képes állát mozgatni, nyálmirigyei hibáztanak, a' nyál is csak a' később hónapokban jelen meg; ezért szájában nem készíttetheték el az eledel emésztésre, 's csak egy könnyen

áthasonlítható táplálat felelhete meg a' működéseire azután erősödő gyomornak. Ez már az első szopás után 5—6 hüvejknyit tágul, 's függőleges állásából lehelés és tüdők' kidagadása által vizarányosba megy által; kifejlődvén eként a' vastag és vékony belek közti különbség. A' beszívó edények, bélfodormirigyek éledni kezdenek, úgy tág körös mozgása (motus peristalticus) a' beleknek, melly nagyon izgékony, mint a' kezdődő epebeömlés is nevel; innen van gyakor hányása a' csecsemőnek, mi nem mindig beteges állapot, 's mit az is szül, hogy, mint ganéja mutatja, sokkal több táplálatot vesz magába, mint megemészthetné. Mint minden életműködések' kezdetében, itt is ingadozás 's könnyen támadható zavarok szoktak jelentkezni.

.1

Mi vérrendszerét illeti, ezen éltető organikai folyam sokkal szaporább és kiterjedtebb közlekedésben van a' test' külön részeivel, mint azt később találjuk. A' csecsemő, szive, testidomához mérve, sokkal nagyobb, mint a' felnőttben; hajszáledényei számosabbak; vérforgása szinte kétszer gyorsabb, de épen ezért ingerlékenyebb, mit azon változás is emel, hogy

a' születés után nem a' vérlepényben hasonter-
mészetű anyai vér' közlekedése hanem a' tü-
dőknben, hathatósabb küllevegővel való érint-
kezés által veszi vére élesztőjét. Így, midőn
az ember születésekor minden állatok közt leg-
tökeletlenebb az állati élet' jelentkezéseiben 's
életműveiben, csak az élénkebb tenyészélet ál-
tal ébresztethetik 's erősödhetik ezekben olly
sebes léptekkel; mert ha az emberi életműség
azon idomban haladna fejlődésében mind vé-
gig mint a' csecsemőkorban, úgy 3—4 év alatt
eljutna érettségi pontjára, mint a' több állatok;
— de a' természet megllassusítja azt, 's az em-
bernek leghosszabbra mérte kifejlődési korát;
nem ok nélkül, mert életműsége egy fensőbb
eszmét kell hogy létesítsen fejlődésében.

Ha az ember' állati éltének külön rend-
szereit akarjuk tekinteni, mind az életművök'
mind a' működések' külön ébredésében 's ér-
lelődésében úgy találjuk, hogy az eddigi vizs-
gálatokból kijött adatok korántsem kielégí-
tők, 's szerintők azokat csak felületesen ki-
sérhetjük; mégis annyit kivehetünk, hogy a'
legszorosabb kapcsolatban, 's az emberi élet'

sokoldalúságát tökéletesen fejtő összhangzásban, mind időre, mind erőre nézve, a' szerint támadnak 's gyarapadnak, mint azt a' test' és lélek' szükségig kívánják. Vessünk bár egy futó pillanatot a' csont- izom- és idegrendszerre, mert az állatiság e' három rendszer' mivoltán alapul.

A' csontosodás a' koponya' és hátgerincz' egyes részeiben legmesszebb van haladva, mint-hogy az idegrendszer' központi részeinek ezek a' védfalai. A' koponya' csontjainak összenövése alólról felfelé terjed, de úgy hogy az agyvelő' nevededésének szabad rést engednek; innen a' falcsontok csak a' második esztendőben egyesülnek. A' hátgerincz' csigolyái az első nyakcsigolyától kezdve, az első farkcsigolyáig, hat hónap alatt megcsontosodnak. Az iverk a' csecsemőkorban a' mejj- és öt alsó nyakcsigolyákban összenőnek, 's a' tövisnyútványok is előtűnedeznek. Az állcsontok a' fogmedrekig megcsontosodnak. A' végtag csontok közt a' felsők az alsókat megelőzik. —

Az izmok, műszerei a' mozgásnak, — mindön a' csontok nagyobbára porczogósok, 's az idegrendszer' tökéletlensége miatt az akarat-

nak majd mi befolyása sincsen rájuk, — erőtel-
lenek, halaványok, vékonyak és lágyak. Az
újszülött első mozgási csak czéltalanok; mint
a' lélek 's akarat ébredéz, 's mint az izmok is
a' növényi fejlődésben izmosodnak, — tétetnek
czélszerint 's hathatósabban azok; azonban a'
növényi életművöknek izomműködési, p. o. a'
lehelésben, bél- és vzhójjag-ürítésben 's a' t.
már rendes folyamatban vannak, midőn az aka-
ratszerinti mozgások csak támodoznak. Ez fe-
jülről aláfelé terjed, u. m. a' szempillák', al-
áll', nyelv', ajkak', rekeszizom', 's oldalcson-
tok' izmain keresztül, a' felső végtagokra, ké-
sőbb az alsókra. Csak a' második hónap' vége fe-
lé nyúlánkoz a' csecsemő karjaival, akkor is
csak tapogatózva kaphatja meg a' tárgyat, mel-
lyet szájához szokott vinni. Midőn először te-
hetetlenségének kifejeztében csak hátán tudott
feküdni, az első hónap' vége felé emelinteni
kezdi fejét; ülni szabadon csak félesztendő után
tanúl, mert előbb hátizmai erre erőtelenek, 's
gerince sincs meggörbülve. Hányadik gyer-
mekhordozó fordít erre elég figyelmet? pedig
hátgörbülések, puposodások leghamarább ek-
kor eredhetnek, minden megeröltetés marjulást
okozván a' még gyenge összefüggésű izekben.

Az alvégtagok, midőn a' csecsemő ülésben testét eléhajtani lábait mozgatni megtanulta használtatni kezdenek; még pedig először mászásra, akkor is inkább mint gyámolok, 's vontatva kísérik a' test' előrészét; de így kapnak lassanként erőt annak birhatására, 's a' járásra.

A' magzati életben csak az életművi alkotásra lévén az életerő' munkássága irányozva, az idegrendszer is ezen növényi idomulásban van elmerülve; önállodalmu működésének, kivált állatszerű jelenségekre nézve, alig adja valami bizonyosságát. Az agyvelő' férlete (volumen), a' testhez mérve, sokkal nagyobb mint az érettebb korokban, szövénye nagyon puha; csak mint az állati élet fejledez, úgy kapja meg emez rendes alkotát. De a' növényi élet' szolgálatjában lévő idegrendszer a' születéskor már szabályos munkásságban van, 's az első ingereket az állati idegrendszer ezáltal kapja, leginkább pedig a' béldúcizokból (ganglia intestinalia). A' születés után savított vér kezdi éleszteni az agyat, mellyre ütereinek verése mechanikai behatást is kezd gyakorolni; ennek következése, hogy az agy egy elevenítő 's rhythmusos mozgást kap, 's a' szü-

letés alatt történt nyomás által elvesztett formáját visszanyeri. A' vérnek az agyfelé való tojulása, melly kivált az első életevekben, de az egész gyermekkorban is, kitetsző, bizonyítja azt, hogy az állati élet' fejlődése csak a' növényi életműködések' hathatósága által halad. Mi az idegszálakat illeti, ezek még csak szenvedő helyzetben vannak a' béhatásokra nézve, 's nem állanak olly szoros viszonyban a' központi részekkel, u. m. az agygyal és gerinczvelővel, nem függenek annyira ezektől; miért későbbre nyerik meg fontosságukat is. Ezen hiánya a' központosulásnak oka, hogy nem olly veszélyesek a' csecsemőkorban az agyvelő' sértései; 's mint az állatokban tett próbák mutatják, az elvágott testrészek későbbre vesztik el életerejöket.

B.) *L é l e k.*

Azon sokképp nevezett, sokképp fejtegett, de soha ki nem fejtett, 's teljes lényegében ki sem fejthetendő jobb felét az emberiségnek — a' szellemi erőt, létünknek e' nemeslevelét, a' maga organikai viszonyaiban érteni

tanulni csak az élettan' tárgya lehet. A' lélek' egyes tüneményeit 's tehetségeit, önlényegökben 's a' többiekkel összeretételben analysalni a' lélektan' feladatja ugyan; de a' lelket feltüntének első pillantatótól fogva azon pontig kísérni, hól ő meghatározott alakjában áll elő, 's ezen útjában kijelteni azon megszabásokat mellyekkel az életműség 's lélek egymást módosítják: — e' synteticeai útat csak a' physiologia teheti, 's elméleti részének egyedüli feladatja.

Megvagyok arról győződve, hogy midőn ez élettani vizsgálatokra ereszkedem ki, senki azt oknélküli kicsapongásnak nem fogja tartani; mert az világos, hogy embert nevelni csupán az tud, ki tudja hogy az organismus' és lélek' érlelődésének menetében, 's kölcsönös viszonyaikban miként szokott kiformalódni az emberiség; csupán csak az nevel célirányosan, 's nem rontva ott hol javítani akar, ki tudja millyen legyen a' helyhezet' földje, millyen a' szokások' és befolyások' levegője, millyen a' sziv' melege, 's az elme' világának hajnala 's délponthoz közeledése, hogy az égi plánta megérhessék, 's nevendéke oda tökéletesüljön,

hova természeti alkotja 's egyénsége őt vihetik. Hány nevelő van olyan, ki elégnek tartja, ha némelly általános élettani ismeretekkel bír; ha tudja hogy a' gyermeket gyakran kell fris levegőre vinni, neki mozgást szerezní, mert benne a' mirigyrendszer uralkodó, 's hamar kaphat görvélyes nyavalyákat; hogy az ifjuban a' vérrendszer ingerlékeny, őt őrizni kell a' támadozó indulatoktól, 's nemi ösztön' kicsapongásaitól? 's hány van, kivált nálunk, ki még ennyit sem tud.

Hogy a' szülők, nemzés, más egyetemi behatások miként szokták meghatározni az embernek szellemi alkotját; hogy miként származhatik, miként jelen meg a' lélek, 's miként működik a' magzati életben — vizsgálni nem tartozik szorosán czélunkra; ott kezdjük az embert szemügyre venni, hol ő erkölcsi befolyásunk' tárgyává válik, 's mint különlénny vigyázatunkra szorult, u. m. születésekor.

Azon egység, mellyben test és lélek a' magzati álomban elváltak merülve, megszakad, mihelyt az éltető anyatestből az ember egy idegen külvilágba taszítatik ki; ezen megszakadásnak első nyilatkozása a' rivás, melly a'

✱

külső kellemetlen behatások által szült ébredését jelenti a' léleknek. Ezen ellentétben 's összeütközésben a' behatásokkal kezd ő felépni mint egy az organikai működésektől különmemű tehetség, melly lassanként öntudattá érlelődve parancsa alá veszi a' test' állati életműveit, 's fejlődésének haladtában magamagát határozza meg. De az első hetek alatt, a' kültárgyakkal való összeütközésben csak egyoldalulag változik a' lélek' állapota, ő ekkor még szenvedőleg van, 's csak fogékonyságot mutat; visszahatási erőt, önkéntességet később kap. Épen ezért leggyorsabb ekkor haladása a' lélek' fejlődésének; a' világ tüneményeinek változatosságában szünetlenül rázogattja fel őt álmaiból, mi által táplálatot vesz, 's hogy a' ráható változások' sokféleségébe határozatosságot hozhasson, figyelni kezd külön azokra, 's birtokába veszi őket. Ezen önkéntességét akkor kezdi gyakorolni, midőn az érzékeket, kivált a' látást, hallást, bőrérzést (Fühlsinn) 's a' t. használni megtanulta.

Érzés és értelem, két eleme lelkiállónak, mint egyik a' másikat meghatározza, a' szerint származik a' léleknek mind érzési mind

értelmi fejlődése. Az érzés értelem által módosulva mind *kedvély* úgy mutatkozik, — ez kiható munkássága lelkünknek; az értelem érzésen alapulva 's tisztulva, emelkedésében *okossággá* válik, 's ez benmaradó, lelki szemünket az egyetemi örök törvények' 's igaz' látására megnyitó. Ezen két gönczöl közül egyik vagy másik felé vannak irányozva minden változásai a' léleknek. Az első érzés 's értelmi tapasztalat nyitja meg a' lelki pályát; 's midőn a' formáló erő két arányt követhet, egyiket a' nemesülés, másikat az aljasulás felé, nevelés által kell megadnunk azon irányt, melly a' tökéletesülés felé vezet, 's ezt csirájában kell megkezdenünk. Nem lehet kétségbe hozni hogy erkölcsi valónk 's okosság' mértéke az életnek első éveiben alapulnak; fordítsunk azokban mind testre, mind lélekre méltó figyelmet, mert kitudja a' titusi szívjóság 's newtoni magos elme, vagy megfordítva, a' robespierre-i álnokság az életnek mellyik pillantatában veszi eredetét! A' több vonásokban, igyekezni fogom, kijelelni a' lelki fejlődés' útját; ha majd többet látandottam, bővebbek lévén tapasztalatim, e' tekintetben magam is nyitandok egy kis világot; most jobbára a' mások'

tapasztalatit közlöm, de azokat öneszméletem világában alakítva.

Ha Locke az elmét egy viasztáblához hasonlította, melly a' külső bényomásokat felfogja, — úgy ez csak annyiban igaz, a' mennyiben az először nyom nélkül elhaladó behatások megütközni kezdenek az ébredező lélekben, 's ez magára, mint azon behatásoktól külön tárgyra, ismervén, azokra figyelni kezd; ez szüli az első lelki munkásságot — az észre-vételt. Ezt csak akkor teheti a' lélek midőn az addig szenvedőleg, a' behatásokat tárt kapuk-ként fogadó érzékeket hatalmába kerítette, 's céljaira fordítani tanulja.

Az első szabálytalan behatásokat az újszülött csak testének felületével fogja fel, 's ezek a' közönerzésre (*sensus comunis*) hatnak, melly egyedül van ekkor ébren; úgy hogy első érzéki érzetei is eleinte csak közönerzésiek, 's későbbre lépnek fel mint látás, hallás 's a't. Az első lehelés után kinyitotta már szemeit, 's azok, ellévén a' szemfény-hártya takarodva,

nyíltak a' világnak, mellyet kíváncsian keresnek, de csak úgy mint egy kellemes ingert, mellyet feltud kapni az újszülött; de tárgyra függeszteni szemeit nem tudja még az első napokban; 's ezért hibázik azokban a' lelket jelentő tekintet. A' mint szemnedvei tisztulnak, szaruhártyája a' bővebben kiválasztott viznedv által domborodik; különbözteti a' kisebb nagyobb világot és körrajzokat; a' hatodik hónapban már színeket és formákat, utóbb az alakokat is tisztán látja.

Hallási érzéke a' mint fülei mellyek eleinte a' főbe tapadnak, fejlődéznek, — a' mint dobürege 's hártyája az eltakaradó nyálkától tisztulnak, a' szerint nyílik meg. Csak a' harmadik hétben kezdi őt erősebb zörej álmából felrezzenteni; hangokat, egy csendes ének kellemes behatását, csak a' második hónapban érezi; a' távolabb hangokat megkülönböztetni még későbbre tudja, — mikor fülüregci kitágultak 's a' koponyacsontok megkeményedtek.

Midön bőrérzése már az első pillantat óta igen élénk, tapintani (tasten) csak egy év múlva, ujjizmainak szabadabb munkásságával tanul meg.

A' kellemetlen izektől az első hónap' végefelé kezd irtózni, midőn előbb a' legkellemetlenebb orvosságot úgy vette be nyáltól még üres szá- jába, mint anyatejét; jól izlelni pedig csak évek mulva tud.

A' szaglásnak a' második hónapban mu- tatkozik valami nyoma. Hogy e' két utolsó ér- zék legkésőbbre szokott szabályos munkásság- ra megérni, annak főbb oka az, hogy ezek a' növényi alsóbb rangu életnek 's kivált a' táplálás életműködéseinek szolgálatjában lévén, akkor szólíttatnak fel, mikor az önállodalomra megért ember magától kell hogy felkeresse és kiválaszsa élelmét.

Test' és lélek' táplálatjait a' külvilág nyújtja, 's felvételökre mindenik saját életmü- vekkel bir; a' léleknek ezen közlekedési esz- közei- az érzékek. Valamint nem tudhatjuk azt, hogy a' léleknek érzékeink által szerzett fogalmai a' dolgokról mennyiben közelednek azon gondolathoz, melyet isten azoknak te- remtésében létesíteni akart: úgy azt tisztán tudjuk, mindennapi tapasztalásból, hogy a' lélek' önmivelési creje 's gyarapodása érzéke-

ink' egészségében, 's célirányos használási módjában alapúl.

Tekintsük meg azon rendet, mellyel érzékeink ébredezni, 's a' lélek által használtatni kezdenek. Legelőször jó darabig a' látás és bőrérzés munkások; amaz világot fogva fel, a' távolba hat, dolgok' egészét 's a' mindenséget nézlelteti; emez közvetlen érintkezésben munkálódván, a' tárgyaknak csak anyagiságát, 's ennek egyes tulajdonait fogja fel. Az első szükséges nézlet így támadhat, 's ez a' dolgok' lételének felfogása. A' többi érzékek a' dolgoknak beltulajdonira 's azoknak különösségeire vezetnek; ezért későbbre van rájuk szüksége a' léleknek.

Azon szintömegeből, mellyben a' kultúrgyak, mint egy nagy festmény' csoportozatjai, a' csecsemő előtt megjelennek, egyiket is másikat is megmozdulni, 's a' többit helyben maradni látja; ezen észrevétel az első ismerést (Erkenntnisz) szüli, mellyen az értelemnek utóbbi ismereti gyűjteménye kezdődik, 's melly azoknak egyik fő eleme: ez származtatja az *ürnek fogalmát*. Látja a' csecsemő anynyát feléje közeledni, őt ölébe venni, bőrér-

zése emlőin kellemesen illetetik: tárgy ismerése nyílik meg. A' negyedik hónapban figyelmez annak hangjára is, 's szájában meleg tejét izlelni kezdvén, észreveszi hogy ugyan azon tárgy különböző érzeteket képes benne támasztani. Már ha hangot hall, szemeit arra fordítja, hogy a hangot adó tárgyat láthassa is; kezeivel nyúlánkozni kezd, hogy azt megfoghassa, 's megfogván ajkaihoz viszi-első tapintási műszereihez.

Midőn e' szerint különmemű érzeteit ugyanazon tárgyban feltalálni 's egyeztetni megtanulta, a' *képzelés* kezd ébredni; 's itt van hól az öntudat' világa hajnalodik: ugyan is megismervén a' tárgynak lételet benne egyeztetett különmemű érzéki tapasztalati által, — megfordítva észreveszi, hogy ő az, ki-ben e' tárgy olly különböző érzeteket képes származtatni; érzéki ismereteit magára kezdi vinni. Tudnivaló hogy a' csecsemőkorban, mikor az érzékiség olly uralkodó, 's egyedül munkás, a' léleknek ezen önszemlélése nagyon homályos, 's csupan az érzések' különbözősein alapúl; egyes képzetek is tökéletlenek, mert érzékei nincsenek annyira gyakorolva,

hogy a' tárgyak' tiszta rajzát adhatnák át a' léleknek.

Ha a' csecsemőben a' léleknek fogékony-
sági ereje annyira megért hogy ő a' tárgyak'
különböző tulajdonságait, mellyeket az értekek
ismertettek meg vele, egy képben egyeztetni
—vagyis képzelni tudja, akkor ő magáévá tet-
te már ezen tárgyak' képzetét, —'s ez övé marad
akkor is, midőn azok értekeit többé nem illetik;
úgy, hogyha előtte újra megjelennek, rájuk ismer,
mint olly tárgyakra, mellyekkel már vi-
szonyban állott. Ekkor örül az emlékek' látásán,
emlékeztvén az azokból veendő táplálatra. A'
harmadik hónapban személyeket is kezd ismer-
ni, az ötödikben hangokat megkülönböztetni.
Igy alakul az elme (*) (Gedächtnisz memoria)

---

*) E' szónak *elme* nyelvünkben magosabb értelme is van, annyit is jelentvén mint gondolkozási erő (Denkkraft, mens, vis cogitandi) tehát azon lélekthe-
hetségét, melly az értelem' segedelmével gondola-
tokat, észfogatokat formál. És méltán: mert elmél-
kedhetünk-e, ha a' lélek vettképzeteit, 's a' mult-
ban történt állapoti változásait vissza nem teremti?
A' közbeszédben is, miről elfelejtkezünk, azt mondjuk:
nem maradt meg elmémben; az igaz azt is mondjuk:
nem maradt meg az eszemben; de e' beszédbeli szo-

ekkor születik az első gondolatszikra, 's a' tárgyak' és változások' ugyanazonságának különböző időben történő megismerése által származik *az időnek fogalma* mint az értelmi munkálatok' második fő eleme.

Mindazonáltal ezen lelki munkálatok, mint feljebb is említém, annyira az érzekiség alá vannak vetve, hogy őket csupán a' tárgyak' jelenléte határozza és költi, 's az ember ekkor még csak a' jelenben él; jövőt 's múltat akkor tanul megkülönböztetni, mikor a' lélek' öntudatja annyira erősödött, hogy a' tüneményektől egészen elvonulni, 's magamagát szemlélni tudja, — azaz, mikor az eszmélet benne felébredett. Innen van, hogy az élet' első éveit sűrű homály, borítja mellyekből egy történet, egy lelki állapot sem maradt meg elménkben.

---

káros zavart a' világosítja fel, hogy más esetben azt mondjuk: *nem jut eszembe*, nem pedig *elmémbe*. Valójában az ész nem is egyéb, mint azon tehetsége a' léleknek, melly szerint fogalmait, tapasztalatit célirányosan 's szabadon tudja alkalmazni — használni. Az életre vive innen származik az *eszesség* (Klugheit)

Mikor a' képzetek, száma nevedett, az *andalat* (*) (*phantasia*) is mutatkozik; de előszőr csak az álomban munkas, az ebrenlétkor a' tárgyak' érzéki szemlélése foglalja el a' lelket. A' negyedik hónapban kezdődik ez, előbb nem is lehet tapasztalni hogy a' csecsemő álmodnék.

Az ür' és idő' képzeteinek támadtával és világosodásával az értelemnek felsőbb munkálódásai is kezdődnek, az *ítélés*, tapasztalatok 's a' tárgyak' viszonyainak homályos értése. Mozgásból veszi észre a' különböző távolságot, de annak mértékét meghatározni nem tudja, 's nem csak a' csecsemő, hanem a' gyermek is, mint Rousseau mondja, — bár más értelemben — a' csillagot is képes lekérni az égről. Ha apja ölébe veszi, egyelőre nála is keresi az emléket; utóbb ha éhes, csak anynya' ölébe vágyik. Tapasztalatiból származik az ok' és oko-

---

*) Ezen szóból *andalgás* (*melancholia*) minthogy a' gige-képző gyakorlati — *frequentatio* — értelmet ad. Az *andalgáson* nem azon állapotot értem, melyben a' lélek beteg érzelmein rágódik; hanem azon szabad lelki elmerülést, melyben az elme önvilágában csapong, alkot, 's Prometheusként égi lángot gyújt.

zat' értése. Még a' harmadik hónapban kezdi érteni, hogy ha sír mennyire aggódnak és sűrűgélődnek körülte, ezért gyakran szanszándékkal sír; midőn megfordítva ha szükségeinek kielégítése után nem ügyelnek arra, magától felhagy vele. Az indulatoknak 's kedvélynek kifejezéseit másokan csak érzelmi rokonság által fogja fel először a' csecsemő; sírni kezd, ha mások veszekednek előtte, 's viszont örülni, ha édelegnek vele, a' nélkül hogy értené azon viszonyt mellyben e' különböző helyzetek alatt áll másokkal, 's tudná e' jeleket magyarázni. Akkor teheti ezt, mikor felfogta a' következesek' képzetét, mellyeket a' jelek után várhat. Így vagyon ő a' beszéddel is; először csak annyiban érdekli ez őt, a' mennyiben a' beszélő', hangja kellemesen vagy kellemetlenül érinti hallási érzékét; azután figyelni kezd azon hangoztatásra, mellyet a' beszédnek adnak; későbbre ha egy tárgyat gyakran neveztek előtte, látása segedelmével annak képzetéhez köti e' szót, 's ha azután hallja, néz is utána, hogy lássa a' megnevezettet.

Igy világosság és hang, látás és hallás, egyik külső, másik benső lételnek tulajdonait,

jelentkezéseit adva 's fogadva, nyitják meg az égi kincsnek kútfejét, a' szellemnek életművét- a' nyelvet; csak szó az mi a' lelket tárgyhoz köti, 's nem engedi hogy a' gondolat a' maga határozatlanságában idegenül csapongjon. Ha megtekintjük a' csecsemő által adott hangoknak jelentőségét, úgy tapasztaljuk hogy az első hetekben kiáltásának nincsen semmi enleges (subjectio) értelme, 's az nem egyéb, mint a' behatások által okozott érzeteknek öntudat nélküli jelentkezése. Sírni csak a' harmadik hónapban tud, mert csak ekkor változnak sírólag arczvonásai, 's van érzelmi kifejezése képének; így van ez az első mosolygással is. Később, miként lelki állapotjának nevekedik jelentősége, önkéntes hangokat kezd adni: ekkor gyűgyög. A' nyoltzadik hónapban kezdi a' mások által adott beszédhangokat utánozni; 's midőn első sírásával csak' vékony hangokat tudott adni, ekkor a' mély hangzókat és mássalhangzókat is kezdi képezni.

Elkisérik az értelmet fejlődésében azon pontig, hól az, értéki behatásoktól elkülönöz-

ve, önállodalmi munkásságában kezd fellépni, ú. m. a' beszéd kezdődéséig. Az értelem gyűjtött addig egy kis képzeti világot az érzékek által, ezen birtoka felébreszti munkássági ösztönét, 's e' munkásságának elvont (abstract) jelentkezése a' beszéd. Ezután gyorsan terjed az értelem' köre; és méltán—mert messze kell hogy jusson, későre tűn fel az okosság' világa, 's ha feltűnt is, mennyire kell még tisztulni sugárainak; 's a' különböző emberekben milly különb mértékű fényben világít az. Térjünk már vissza oda, honnan elindultunk; lássuk meg miként ered a' lelki valóságnak más oldala, — miként mutatkozik az érzelmi alkat; az értelem' befolyása alatt miként fejlődik az ki *kedveltylé*; melly okossággal lelkületté — *characterre* — fog megérni: szóval, miként alakul a' lélek' kiható munkássága.

Azonban előre bocsánatot kérek az Érde-
mes Olvasótól, e' vizsgálat egy éles és bő ta-
pasztalatu elmét kíván, mert e' tömkelegben
még nincs a' vezérfonal feltalálva, 's itt van,
hol az ember állat és angyal közti távolság-
ban szüntelen hanykodik, száll vagy emelke-
dik, de soha sem zavartalan és nem ingó irány-
ban. Ki tudja csak azt is meghatározni, az em-

ber erkölcsi valójában mennyi van veleszületett, mennyi belészármazott — szerzett? Azonban hosszas vizsgálódásba ereszkedni nem volt célom.

Az ember' kedvélyének fejlődése két pontban gyökerezik; egyiket teszi a' *természet* (naturel) vagy eredeti érzési alkat, — ebből származnak később a' különböző vérmérsékletek — temperamentumok —; másikat a' *behatások*, — ezek vagy külsők — egyetemiék, hatalmunkban nem állók, vagy belsők — emberiek, 's ez az erkölcsi viszonyosság. Az elsőt, u. m. a' természetet származási 's lényegi különbözőségében vizsgálni — bajos feladat, nem is tartozik szorosán ide; csak a' behatások alatt történő képződését a' kedvélynek fogjuk megtekinteni.

De minekelőtte a' behatási viszonyoknak töredékes előadásába ereszkedném, egy általános élettani adatot kell előre bocsátanom: a' külvilág minden behatásainak egy benső befogó tehetség felel meg az emberben, 's kivált az emberiségre nézve, a' milyen érzés vezet a' csecsemőre és gyermekre való behatásunkban, éppen azon, vagy hasonnemű érzés ébred

fel válaszul abban is; mert vagyon egy eredeti érzés az emberben, melly őt neméhez vonza és előbb szülőink' 's a' dajkák' ölében, azután az egész nemmel való terjedtebb viszonyainkban fejlődik 's alakul emberségünk.

Első érzetei a' csecsemőnek kellemetlenek, érzékeinek idegen illetetéséből származók, melly ezeket felkölti azon zsibbadt állapotból, mellyben a' magzati tenyészetben voltak. Csak hamar megbarátkozik a' külvilággal, mint életének szükséges feltételével, anynya emlőjén 's meleg közelében az első kéjt érzi ú. m. szükségének elégültét. Itt is, valamint az első ismereti benyomásoknál, a' lélek szenvedő állapotban van, 's egy oldalulag csak fogékony-sága van ébren; az érzéseknek ekkor nincs egyéb jelentése mint az életműség' állapotjának változta; kéj és undor csak a' szerint származnak, a' mint kellemes vagy kellemetlen az állati élet' helyhezete.

Midőn először csak táplálati szükségének kielégülése szerzette első homályos kellemérzetét és nyugalmat, lassanként, mint érzéki ébredeznek, azoknak felfogásai is érdekelni kezdi őt. Szereti az első hónap' végével a' világos

és eleven színeket, utóbb a' szelid hangokat, 's már ezen elfoglaltatása érzékeinek szükségévé válik; unalmat érez, és sírni kezd, ha sokáig egy helyzetben marad, elhallgat pedig ha lát másokat előtte mozogni, játszodozni, vagy ha a' szabadba 's olyan helyre viszik, hol a' tárgyak' külömbféléségében legeltetheti érzékeit.

Eként ébredez benne a' *tudásvágy*; 's ekkor nem csak mi testi szükségét kielégíti, hanem az is, mi szellemi erejének táplálatot ad, érdekli a' csecsemőt. Az első örömmérvet, vagy az ellenkező esetben az első sírás ekkor születnek, minthogy érzésének változása ekkor kap értelmi bélyeget, ezen emberiség' bélyegeinek első mutatkozása avatja be őt az erkölcsi világba, mert ezután az öröm- és fájdalomérvetek kölcsönös cseréje 's egymásti meghatározása szabja meg erkölcsi valóságának képét és mértékét.

Mikor megtanulta — bár homályos sejdítésben — a' csecsemő azt, hogy élelmét anyja kebelén veheti, 's egyéb érezhető szükségét az ő gondos ápolása szokta kielégíteni, az anyai szeretetnek ezen jótévő érvetében éb-

red fel benne az első erkölcsi érzelem — az emberekhez való vonzódás. Ki tudja, egy női kősziv, vagy az emberiség' javára buzgón égő kebel, az életnek nem ezen korában kapta-e eredetét? Mert már a' csecsemőben az emberekhez való vonzalomnak egy mélyebb, és nem csupán testi szükségeken alapuló értelme van; hamarabb elalszik ő, ha valaki ül mellette, szereti hogy ölbe vegyék — hordozzák, ha kialudta magát; érzékeinek táplálatját legszivesebben a' mások' segedelmével fogadja el, ha valamit látni, vagy hallani akar, jól esik neki, ha valaki van mellette, 's vele bár értetlenül beszélget. Így üdül társalkodási vágya, 's a' mint mások indulatosan vagy csenddel, sebesen vagy lassan beszélnek, a' szerint változik, rokonul az ő kedve is. A' megszokás által személyeket tanul megismerni és különböztetni, anynyához 's a' körulte levőkhöz ragaszkodni, az idegen képektől félvén; bár sokszor egy meg nem fejthető sympathia vagy antipathia szokott e' tekintetben nála mutatkozni. Kikkel azonban leghamarább megbarátkozik — azok, a' gyermekek.

Lassaⁿként visszahatólag is kezd a' csecsemő' kedve mutatkozni először öntudat nél-

kül, ilyenkor mindig indulatosan tör ki — rivásban kiáltásban. Minden mi az első hetekben felkölti őt nyugalmából szenvedélyes állapotba helyezi belső életét; a' lélek ekkor csupán az organikai működésekben lévén elmerülve, nem szokta meg a' különböző ingerekkel és behatásokkal szembeszállani, nem ismeri ezeket 's igen idegeneknek találja. Ezért ri a' csecsemőgolly indulatosan legkisebb változásával is állapotjának — ha mosdatják, ha szomja megtér 's t. ef., 's mint Burdach (*) mondja, az édes anya' apoló karjai közt épen úgy sikolt, mint a' gyilkos' kése alatt. Hanem mint tapasztalni kezdi, hogy állapotjának kedvetlen változásai az anyai segedelem által enyhültre fordulnak 's elmellőztetnek, 's ha a' vele való bánásmód okos és mérsékelt, szükségeihez alkalmazott, — ő is mérsékli indulatosságát, sírását szükségének, szenvedéseinek mértéke szerint változtatja; hamar megértvén a' vele való bánásmódot. Akaratoskodik vagy csendesedik, a' mint tapasztalta, hogy egyik vagy másik magaviselete több hatást szokott szülni.

---

*) Physiologie III. Bande

Igy kezd befolygni értelem a' kedvnek módosításába; mi először a' kéjnek és undornak homályos, csupán testi érzete volt ezáltal kívánsággá, utálattá válik: az akarat eként keledéz. Az első napok alatt, érzékeinek fogékonyságában, csak táplálatot kívánt belső életére nézve is csak anyagot mellyből kis világot képezhesse, 's ezen kívánságában először csak szenvedőleg volt; utóbb megtanulván végtagjait használni, kívánságát, 's megfordítva utálatját azok által is jelenti, a' lélek belső világának támadtával kívülről is jelentkezővén; ekkor hatni — mivelni, műszereinek az állati életműveknek parancsolni akar, az egymásközti életviszony okozza ezt szükségesképen. Szereti a' csecsemő, ha valamit mozgásba hozhat — czibálhat, még inkább ha ezen mozgás által zörejt is támaszthat; ha látja, hogy az emberekre is nagy befolyással bír, természetesen, 's minden eszmélet nélkül azokat is eszközeinek tartja, 's kívánatinak nincs határa. Megszokván ekkor kívánatinak teljesülését önkényes lesz, melly gyökere a' gyávaságnak; a' kényes gyermek lelke utóbb elveszti minden hatási erejét, mástól várja azt is, mit maga jobban megtehetne. Az ellenkező esetben, ha csak

ott kap segélyt, hól rá igazán szüksége van, rugósságot kap lelke, 's önerejének gyakoroltában függetlenségre — szabadságra érik meg; 's mi több, csak ezen okosan vezérlett 's jól irányzott kielégítése szükségeinek költi fel majdan benne a' szeretetet, 's a' lelki műveltség' egyedülvaló mértékét — az emberiség' becsülését.

Vessünk már egy átalános tekintetet azon pontra, hova előbbi vázolatomban a' csecsemő organikai és psychikai fejlődésének rajzát vinni akarám: Igyekezém kijelelni, hogy a' születéskor az élet egy alsóbb fokon áll, test és lélek egy életműségi egybeolvadásban, egy azután sebesen haladó fejlődésre csak felkészülve vannak; megemlítém miként fogadja őket a' rájuk nézve még idegen külvilág, miként barátkoznak meg a'val, mint érlelődésök' szükséges feltételével, miként üdül ennek ingerei által különböző jelenségeiben az élet, hogy lép be azon kettős útra, melly testi és szellemi fejlődésének ki van mérve. Az életműség növényi és állati életműködéseinek két különböző categoriáju jelenségeiből a' nevezetesebbeket kijelentem, azokat t. i. mellyek nevelési intézkedése-

inkben figyelmünk' tárgyaivá kell hogy legyenek. Megmutatám, egy két vonással, miként kezdik meg a' bőr és emésztési életművek — ezen két nevezetesebb pitvarai az életműség' külvilággal való közlekedésének működéseiket; ez utolsóra nézt megmutatám, hogy az anyai hasontermészetü tejen miként kap erőt az idegenebb élelmek' megemésztésére, 's miként szerzi meg ezáltal a' test önállodalmát. Az állati életműködésekre nézve is elkisértük a' csecsemő fejlődését azon pontig, hól' ő az önerejü mozgás' kezdetével, érzékeinek szabad használásával a' külvilággal önhatási érintkezésbejő; kezdődő nyelve által egy szellemi világ' polgárává; értelmének, kedvélyének alakulásával egy erkölcsi hatás' tárgyává válik. —

Második Szakasz.

Első Gyermekkor.

A.) *Életműség.*

Ezen életkort is a' növényi életnek élénksége, 's az organikai fejlődésnek gyors haladása, változatossága belyegezi; az életműség e' korban egészen függetlenné lesz az anyai testtől, hanem, az állati életnek gyámoltalansága miatt, csak az anya' gondviselésére kell hogy támaszkodjék. Élelmét ámbár közvetlen a' külvilágtól veszi, de járatlan lévén még maga, a' szó' teljes értelmében, másoknak kell azt neki megkeresni és adni. Az életműség táplálójára nézve most lévén először a' külvilágra útasítva, helyzetének ezen megváltozása által, növényi

életének működései más beljegyet (character) váltanak, 's ezért ezen kornak is első szakasz-sza legváltozatosabb, legnevezetesebb.

Valamint az állati életre nézve a' szabad mozgásnak kezdete, úgy a' növényire nézve is a' táplálatnak 's táplálatvételnak egész megváltozása különbözteti ezen időkort. A' csecsemő növényileg, szopás által vette élelmét; gyermekkor' kezdetével ez állativá lesz, állatszerű mozgás által rágja meg azt a' kisdud, benyálozza 's eként az emésztésre felkészítve átadja további áthasonlításra a' beleknek, ezek a' beszívó edényeknek; 's így az első áthasonlítás a' szájban történik, melly eddig csak csatornája volt az eledelnek. Az állak a' csecsemőkorban már megcsontosodtak, szabályos idomukat megkapták; nevedett, kiidomult ez által a' szájürege is; a' nyálmirigyek kifejlődtek, a' nyálnak mennyisége és savóssága nevedett; a' bélgarad (pharynx) kitágul — izmosodik. Legnevezetesebb változás pedig a' tejfogak' megjelenése, mi a' csecsemőkorban a' kilenczedik hónapban kezdődik, 's a' harmadik esztendő' közepéig rendes folyamatban tart és végződik.

A' fogak' megjelenésével élelmében nagyobb változatosságot kíván a' kised, anyatejét unni kezdi, 's már enni akar; gyomra annyira erősödött hogy a' híg 's könnyen valódekos tej nem eléggé gyakorolja emésztési erejét — különbszerű étkekre van szüksége; tudnivaló könnyen emészthetőkre, lágyakra, mint millyen egy jó húslé, mellyben a' könnyen emészthető felolvadt petény (albumen) kocsonya (gelatina) részek, a' bótáplálatu zsír és ozmazom, mint az állati életnek felsőbb rangu természetményei, összhangulag az ő állati életét is élesztik. Mindezeket egy jól befőzött tésztával szereti; a' növényi étkek közül leginkább szereti a' bő tápot (chylus) adó lisztlangot (amylon), kivált a' riskása lisztet, híg-lágyan tejbe főzve, 's így állati részekkel vegyítve. Ezen étkeket már az ötödik hónapban ritkán megkivánja. Lassanként neki erősödik gyomra ezen idegenszerű étkeknek, 's ezekkel ehe is ritkábban tér meg, mivel hosszasabb idő alatt emesztetnek meg; húst csak akkor tanácsos neki adni, mikor fogai nagyobbára kijöttek, zápizmai megerősödtek, az az mikor jól képes rágni.

Az étkeknek rossz megválasztása okoz a csecsemőn és gyermeknél szokásos hányást, hasmenést, gyomorgörcsőt, a bél nyálkásártya huzomában a súlyesedést, fekélyeket 's. t. efkivált ha tisztátalanság is járul hozzá. Ugyanis a gyermekben, a növényi élet előkelősége miatt, nagyon élénk az áthasonlítás, de kevés a visszahatási az idegen táprészeket meggyőző erő, 's azért a beszívó — áthasonlító edények 's ezeknek mirigyei élénkségök' okáért hamar rendetlenségbe jönnek, bedugulnak, áthasonlító erejüket elvesztik; innen a görvéllyes betegségek (scrofulosis) a csontmállás (rhachilis) aszály (atrophia) 's haspuffadás 's a t. Meg kell jegyezni hogy a gyermekben a has és agy, mint személyessei két különböző életműségi rendszernek, gőnczölős ellentételenben, leggyakrabban szülik a rá nézve halálos vagy legalább nyomorító betegségeket; mert az életerő ekkor az agyban és gyomorban központosúl, az az, növényi fejlődése az agynak és az áthasonlítás legélénkebbek.

A bőr lassanként neki keményedik, kigőzölgése rendes folyamatba jő; 's megkapja zsírosságát — kenezetjét, valamint rendes szí-

nét is. Mindazonáltal míg ezen szabályos alkotot elérné, míg eljut oda, hogy az életműségnek a' külvilággal való fontos és leginkább dynamikai közlekedésének megfelelhessen, sok eltéréseknek van kitéve; innen a' bőrkütegek, mint a' skárlát vagy vörheny, himlő 's a' t. ezen életkort leginkább látogatják.

A' lehelés huzamosabb és mélyebb; a' légső' nyálkás hártýája igen ingerlékeny, 's a' hurutos betegségek mellyek a' csecsemőt nem bántják, itt korszakiak.

A' vérforgás lassodik; a' hajszaál edények ritkulnak, minthogy a' belszövet (parenchyma) terjed. A' növényi életnek más működéseire nézve is azt tapasztaljuk, hogy az organikai fejlődés lassanként veszt terjedtségéből, de belerejében nyer.

Az állati élet megtartja ezen korban is azon elevenségét, mellyet a' csecsemőkorban mutatott; a' mozgásban, idegrendszer' érzékenységében épen azon ingerelhetőséget; — de már erősebb visszahatást, 's több önkén-

tességet találunk, 's ezt gyarapoló haladásban.

A' csontosodás a' koponya' és hátgerincz' egyes részeiben annyira megyen, hogy a' különrészek mülékony porczogóikat az életkor' végéig elvesztik, 's szakaszzaikban rendesen összenőnek, ez pedig az agy' és gerinczvelő' e' korban előtűnő szövénybéli érlelődésével 's kifejlésével párhuzamosan történik. 'S mi nevezetes az — hogy a' koponya' egyes domborodásai ezen életkorban alig látszók; ha vannak is itt ott a' koponyán domboru és homoru környékek, de ezeket nem abban az idomban, nem is mind azon tájakan találjuk, mint egy kifejlett agy' koponyáján. Vajjon nem azt bizonyítja ez, hogy a' Gall' Organológiájában van igazság; hogy ámbár az agy' szövénye ezen életkorban sebes léptekkel érlelődik; de idomában azután 's a' szerint alakúl, a' mint fejlődnek a' lélek' tehetségi, hajlandósági? — A' koponya' csontjainak három szaglási öble az ötödik esztendő' vége felé kapják meg rendes idomukat; a' szaglás is eddig tökéletlen. A' végtagesontok még porczogósok — az alsók inkább, de a' csontosodás a' különböző

szakaszokban, kezdetben ugyan és csak pontonként, de még is meglehetősen terjedésben látszik ezen életkor' elején; úgy a' medencze-esontok' egyes részei is a' széleken porczogósok, de a' hatodik esztendőben egyesülnek.

A' csontosodás' menetével egyaránt gyarapodik az izmosodás és mozgási erő is. A' hát' nyújtó izmai annyira gyakoroltattak, hogy a' test' felső részét egyenesen ki nyújtani képesek; ezt a' csecsemő anynyának karjain tanulta meg, hól ide amoda hajtogatta magát, mint egy vagy más tárgy érdekelte, 's azt elérni akarta. Majd leszállott az anyai karokról, 's független mozgását, mint földi lakos, állatszerű mászáson kezdette meg; ezáltal hátizmai jobban erősödtek, gerince gőrbült, térdére való támaszkodás által alvégtagizmai erőre kaptak, medenczéje a' lankás állásból, a' vízfejtühez közeledett; 's ha azután lábaira állítják, már meg tud azokon állani, minthogy testének súlypontja, a' hátgerincz' és medencze' helyzetének változásával, annak közép tengelyére esik. Ekkor lábait is nyújtani — mozgatni kezdi, 's szereti ha ebben segítik mert jól esik ha fenhordhatja fe-

jét, égre kell hogy nézzen, látkörének az állatok' sorában legtágosabb tér van kimérve. Első szabad járását rohanáson kezdi meg, mit egyfelől életelevensége, másfelől az okoz, hogy, gyengék lévén még nyújtó izmai, teste az erősebb hajtó izmok által előre kényszerítetik roskadni.

Nevezetes ezen életkorban az agynak gyors fejlődése anyagi 's életműségi tekintetben. Valamint a' csecsemőkorban, úgy ebben is nagysági idoma a' testhez mérve nagyobb mint azután, 's csak utóbbi nevedésével a' testnek lép az agy férletére nézve rendes idomba. A' gyermekkor' végéig eléri nevedési határait, szövénye, rostjainak száma, formája, helyzete teljes kifejllettségben mutatkoznak. Ezen gyors organical érlelődés a' vérrendszernek vele való élénk közlekedéséből következik; egy életkorban sem tojul a' vér olly erősen az agyra mint ebben; ezért gyakoriak azon betegségek, mellyek az agy' vérmességéből, és gyuladt állapotjából származnak. A' gyermekkor alatt történő organical megéréséből pedig az agynak, a' több életművek' analogiáján egy nevezetes nevelési rendszabályt következtet-

hetünk: Az izelés akkor jelen meg mikor a gyermek az ételeket megtudja rágni; a' szaglás csak a' szagló öblök' 's orr' üregének kitágultával — idomultával tökéletesül; az agynak is organical fejlődésével azért siet a' természet, hogy megkezdhesse az fensőbb életműködéseit — a' szellemi munkálatokat; hogy a' lélek, melly hasonlóképp addig csak fogékonyilag táplálta magát, 's gyűjtött, azután önerejében 's munkásságában lépjen fel, egyes tehetségeit kifejthesse, azoknak határozatosságot, alakot adhasson. Az tehát a' tanúság ebből, hogy az elmebéli munkálatokra csak akkor képes igazán az ember mikor agya elérte az organikai kifejlettséget, az az, az első gyermekkor' eltölte után.

B) *L é l e k.*

A' lelki fejlődésnek ezen korbeli szakasza egy nevezetes jeleneten kezdődik — a' beszéden; A' lélek ebben mind értelmi mind kedvélyi lényére nézve megtestesül; 's fenségét csak az által is mutatja, hogy, ámbár az élet-

műségben gyökerezik a' beszéd, 's factorai ú. m. a' beszéd organumok. 's az általok eszközölt léglebegés anyagiak, de mégis a' beszéd' lényege tiszta csupa szellemi, 's a' természet' dynamismussának bár milyszerű jelensége az anyagtól annyira megkülönözve nincsen. Valamint, egyfelől, a' maga kettős értelmi és kedvélyi lényegével tisztán 's főként beszédben tükrözik a' lélek, — úgy, másfelől, ez az mi neki alakot ad, fejlődésének eszköze, meghatározója; egy szóval, nyelv a' lélek' organismusa. Figyeljünk csak az egyes emberek' beszéd módjára, mily különböző az, nem csak a' hangoztatásra, hanem a' szokótásra — kifejezésre nézt is; ki ebben gyakorolta magát, csak a' nyelvből következtethet mind az egyes emberek' mind a' nemzetek' lelkületére. Mi az, mi olly szentté teszi az anyanyelvet? Ennek etymologiajában, gramaticájában, syntaxissában 's hangrendszerében testesül meg igazán mind értelmünk mind kedvélyünk; lelki valónk ebben született, ebben képződött. Ezért helytelen szokás a' gyermekkel egyszerre két nyelvet tanultatni.

Ezen általános fejtegetését a' nyelv' fontosságának csak azért tettem itt, hogy szol-

gáljan sokaknak figyelmeztetésül, kik nevelnek, 's erre a' legkisebb gondot fordítják; 's hogy milyen sokat teszen mind általános mind egyéni — individualis — művelése. Vegyük fel csak ritka szép zengésű anyanyelvünket, mint elvadul 's ferdül az némely parasztnak szájában!

A' beszéd' műszerei a' csecsemőkor' végével meglehetősen elvannak készülve: a' száj' csontos részei nagyobbára porczogóikat elvesztették, ürege a' fogak által tágult; ajakak, nyelv, — szopás, falatvétel, mozgatás által gyakorlottak; a' gége a' mélyebb lehelésben öblösödött, izmai sírás, kaczagás és gyűgyögés által mozgékonyultak, 's a' lélek ezen hangokban őket hatalmába kerítette. Másfelől, vette észre a' csecsemő, hogy hangja másokra hat, 's a' mint érzékeinek felfogatjából nézleteket, 's ezekből képzeteket szerzett, ezen kis lelki világában felébred közlekedési vágya, — észrevevén hogy az általa megismert beszédhangok bizonyos 's hasonlókép isméret tárgyakat jelelnek, — utánózni kezd másokat azokban. Első szavai egytaguak, tárgyat jelentők — nevek; ezekről megy át a' melléknevekre, ezek is érzéki tulajdonságot fe-

jeznek ki; az elvont értelműeket mint erős, jó, szép sat. csak későbbre érti meg. Az igék közül is csak azokat tudja előbb felfogni, mellyek érzéki változást jelentenek, mint ülni, járni, enni sat.; használni azokat jól csak a második év' végével tanulja meg, mikor kis tételeket kezd mondani. Ezek többnyire két tagból állók: egy névből 's melléknévből vagy igéből, mellyet legtöbbször a' határozatlan módban használ; azután két nevet köt egybe egy melléknévvvel vagy igével, és megfordítva. Úgy állanak elő a' többi beszédrészek is; az igehatározókkal és névmásokkal csak az ötödik esztendő felé tud helyesen élni, 's már ekkor beszél folytonosan.

A' mint a' lélek ébredezésében egyfelől szellemi életművét, a' beszédet alkotja és tanulja, másfelől az állati életnek gyarapodásában egy nevezetes előlépés, ú. m. a' járás tágosabb mezőt, bő kincseket nyit meg a' szellemnek. A' gyermek az űrt önerejével méregeti már, a' mint szemlélési ösztöne kívánja a' szerint nézgelheti azt, 's itt a' tárgyismerésnek nevezetes időszaka kezdődik. Már ekkor a' gyermek nappal kevesebbet alszik, legfeljebb

három órát, még kevesebbet későbbre, öt esztendőskorában semmit sem. Egy ellentálatlan inger kiszteti őt, — neki járni, mozogni kell, 's ha idegen akarat korlátolja ezen nyughatatlanságát, mindig boszantja őt. Tekintsétek meg csak néha azon lelki elmerülést, mellyel, első éveiben kivált, némely többnyire csekély tárgyat tekintget — vele bibelődik; mintha sejditené kis lelke azon mély érzelmet és jelentést, mellyel a' legcsekélyebb tárgy is bir. Ne zavarjátok ebben, mert ezek meg meg annyi gyakorlati órái a' szellemnek.

Azonban ezen szemlélése a' gyermeknek csak a' tárgyak' külső tulajdonain 's viszonyain foglalatoskodik; a' lélek a' gyermekkor első éveiben még igen az érzékek' rabja, ezek ébresztik, munkássága körét, idejét ezek határozzák. A' gyermeket egész életkorában, de kivált ekkor csupán természet vezérel, öntudat — eszmélet nála csak hajnalodnak; ezért mind csak fogékonyság lelkének főbb élettereje.

A' mimódon nevededik figyelme, észrevételei, 's ezekből nézletei, a' szerint bővülnek — ismereti köre tágul; több tulajdonait fogja

fel a' tárgyakkal, ennél fogva több anyagot bírván képzelési ereje tisztulnak képzetek; több tüneményeket köt egybe, érteni kezdi a' tárgyak' viszonyait, természetes csak azokat mellyek érzéki változás' okozatjai, 's midőn először csak egyes tüneményeket tudott külön felfogni, három — négy esztendő múlva már egész történeteket 's elbeszélést tud kísérni figyelmével.

Az *elme* képzetek' szaporodtával igen elevenül; bár sokkal inkább elfoglalja a' külvilág tüneményeinek sokféleségével a' gyermek' figyelmét, hogysen elméje képzelésben a' kültárgyaktól képes volna elvonulni, 's csak magamagában, szerzett képzetek közt munkálni; de hogy ébren van, 's élénken dolgozik azt az is mutatja, hogy a' gyermek játékaiban kis gondolatnak 's képzeteinek támadtával gyakran magában gyügyög, vagy, ha tud is beszélni, sokszor értetlen hangokban — szavakban magával beszél.

Midőn az elmének, mint gondolati erőnek, munkásságában kettős oldala van — egyik a' nézleteknek felfogása és megtartása, másik azoknak előidézése 's összeállítása: ez utolsó

még erőteljen a' gyermekben, de annyival élénkebb amaz, 's ez életkorban gyűjti az elme legtöbb virágait. Hogy még olly erőteljen elmélkedési munkássága, annak az oka, hogy egy előre a' jelen benyomatokat nem tudja megkülönböztetni az előbb vettektől, 's ezek által támadott nézletei önphantasiájának szülemenyével rendszerint egybefolynak. A' mint² fejlődik a' kisednek nyelve, a' szerint szabadulnak nézletei az érzékektől. Szóban a' gondolat tiszta alakjában áll elő, 's mikor megtanulta érténi a' szót, nincs csupán a' tárgyhoz kötve lelke', hanem ennek gondolatja — képzete szellemi birtokában van. E' szerint midőn előbb a' csecsemő csak képzelni tudott, 's ezt is csak a' tárgy' jelenlétében, 's elmemunkássága csak a' ráismerésben állott, a' nyelv által elmélkedni tanul; szóban a' tárgynak meghatározott képét birván, a' szóknak egybemérése, — szövése által új ismereti kútforrás, új gondolatkinestár nyílik meg lelkének. Mindazonáltal valamint látók azt, hogy beszédje lassanként fejlődik, úgy az ezen alapuló elmélkedési tehetsége a' szerint gyarapúl: először tárgyat ismervén csak, első szava mindig név; azután észreveszi annak egyes érzéki tu-

tajdonait, már ekkor a' névhez egy melléknevet is mond; felfogja utóbb annak némely változásait; ekkor ige járúl azokhoz, 's egy kis tételt mond; ekkor kezd hajtogatni is. Később figyel a' tárgyakra érzékek által felfogható viszonyaira is; ismérteinek köre ezen túl nem hat, — általános viszonyokat, egyetemi nézeteket, mellyeket okosság fejt, 's mellyeknek érzéki tárgy meg nem felel, még csak megérteni sem képes, annyival kevésbé elmélkedése által kifejtteni. Jól mondja Rousseau: gyermekkor az okosság' álma.

Az *értelem* az elmével parhuzamos lépésekkel halad; ezen két lelki tehetség a' legszorosabb viszonyban áll egymással; valamint értelem kell ahoz, hogy nézletek 's ezekből gondolat 's képzetek szülessenek — úgy csak az elme idézheti elő ezeket, hogy belőlök esz-fogatjait képezhesse az értelem. A' nyelv műszere és segítője ennek is; úgy tanulja a' gyermek az egyes szókat megérteni, hogy a' tárgyat, mellyet jelentenek, neki megmutatják 's egyszersmind megnevezik; de magától is a' társalkodás által sok szót tanul megérteni. Leginkább segíti pedig értelmét a' szók' 's fogal-

maik' megértésében, ha testmozgással vagy hangváltoztatással megfelelőleg, mondatnak 's jeleltetnek ki azok, vagy valamely megfelelő tétéménnyel kísértetnek a' tételek; így tanulja megkülönböztetni a' tárgyak' elvont tulajdonait, 's azon észfogatokat mellyeknek enleges értelmök van, mint szép, akarat, szeretem 's a' t. Egyébaránt anyanyelvét, 's a' hozzakötött fogalmakat nevezetes könnyűséggel szokta ő megérteni 's megtanulni.

Az *öntudat* azon homályos szürkületből, mellyben a' csecsemőkorban volt, 's mi csak abból állott, hogy érzeteinek visszatérével azoknak ugyanazonságát megismerte, a' nélkül hogy azt időhez mérhette volna, — lassanként derülni kezd; az ötödik esztendőben már meglehetősen tisztasággal bir. Tudta azt a' csecsemő, ha anynya szoptatta vagy enni adott, — hogy e' már vele azelőtt is megtörtént, de azon változatokat mellyeken azon időközben keresztül ment, enjének azalatti állapotját, emlékezésébe, öntudatába visszahozni nem volt képes. Lelki állapotját csupán érzékeinek illettezése határozta meg; a' mint eltűnt az, nem volt lelkének egy eszköze is, mellyel azt magának

megrögzeni — figyelni — tudta volna: ezt csak a' szó, a' nyelv, ezen emlékezeti táblája lehetnének, teheti.

Midőn ezt mondja a' gyermek — eszem: tudja hogy ő az, kivel e' történik, bírja az étel' fogalmát ezen szóban; van tehát elméjének egy eszköze, mellyel annak képzetét előidézni mindig kész; így hasonlókép állapotjának változásait, a' tünetényeket szóhoz kötven, általa azokat elméjébe nyomja, egyiket a' másiktól megkülönbözteti; melly különböztetés által megtanulja egyfelől magát a' kül tárgytól külön képzelni — ez által öntudatja derül fel; másfelől őket rendre előidézni képzetében, így az időnek ismerete tisztul benne. Tudnivaló, mai történeteit is csak későre tudja a' gyermek előszámlálni, tegnapot 's esztendőket megkülönböztetni még későbbre; a' jövődőről legkésőbbre kap tiszta fogalmat, az előtte homályban van, nem értvén még a' következesek' észfogatját; azonban titkos sejdítésben egy nagyszerű távol világban képzei azt. Nem lehet öntudatja olly eleven a' gyermeknek, mert belső állapotját tisztán szemlélni, helyzetét a' természetben, emberi viszonyait

felfogni csak akkor képes, mikor egy felsőbb eszméletre kap; ez pedig túl halad, nem csak az első, de a' második gyermekkor határain is

Itéletei, a' mint érzékeit szabadabban 's terjedtebben tudja használni, a' mint a' nyelvben új képzeteket, fogalmakat 's gondolatformákat kap, a' szerint gyarapodnak. A' dolgoknak, tárgyas viszonyairól sokszor igen elmésen ítél ő; de egy egészről, általános és mélyebb viszonyokról nem képes itélni. Onnan is van ez, hogy csekélyek még tapasztalati, erős pedig éppen ezért képzelő erejének munkássága; miért az igazság a' költeménnyel egybe szokott nála olvadni; ha a' gyermek tartzkodás nélkül, 's mintegy magáról megfelejtkézve beszél valamiről, mindig tulajdon költeményeivel ruházza fel a' megtörtént dolgot, vagy azt mit lefesteni akar.

Kis világa előtt a' természet, az ember 's téteményei nagyszerű alakban jelennek meg; azonban ébredező lelke sejti azon messzi pontot hová tökéletesülhet, 's ezen kétes világban nagyon eleven *phántáziája*; de ez az, mi kellemet ad játékaiknak, mi egy kis tollubau katona bokrétáját, mi a' szomszéd hegyeken túl csodateli világot képzeltet vele. Ezért sze-

reti ő a' tündérea 's más csodás meséket; úgy pedig, ha a' költemény valami tapasztalatra, valami igazságra támaszkodik.

A' *kedvély*, valamint a' csecsemő, — úgy a' gyermekkorban is, két különemű körben, két különemű behatások által alakúl. Egyfelől a' természet' tüneményei ébresztették fel a' csecsemő' érzékeit, 's ezeknek kellemes vagy kellemetlen illetetése költötte fel a' szellemi erőnek ösztönös alapérzetét — a' tudás vágyat — (ámbar ez a' csecsemőkorban csak az első fokig jutott, ú. m. a' csupa kíváncsiságig) úgy másfelől az emberekkel 's kivált szüléivel való viszonyai támasztották erkölcsi valójának első jelentkezését, ú. m. az emberekhez való vonzalmat. Látók azt, hogy az ébredő értelem már bekeзде folyini magaviselésének meghatározásába, 's az akarat keletkezett; sejdítette a' csecsemő hogy sirása vagy mosolygása hat másokra, vette észre szülőinek szeretetét iránta, mellynek megszőkása a' *jognak* homályos érzetét költötte fel

benne; annyira hogy azután sírni tud, ha any-
nya egy idegen gyermeket veszen ölébe,
mintegy követelvén szüléinek, kivált anynyának
gondoskodását. Intésül szolgálhat ez is, —
olyan legyen ezen gondoskodás, hogy a' mi-
hez előbb jogot formált, nem értve helyzetét,
tanulja azt lassanként úgy megismerni, mint
egy jótévő szeretet' mivét, mellyet neki is
meg kell érdemelnie.

Természet tehát és emberiség veték meg
a' kedvélynek első alapját, ezután is ezek
fogják azt fejteni 's meghatározni, midőn a'
természet, mint eredeti érzelmi alkat, ezeket
csak felfogja, 's a' kedvélynek szint ad.

Ki tárt ölébe a' természetnek száll le a'
gyermek anynyának karjairól; egy életkorban
sem függünk annyira ezen köz édes anyától;
minthogy ez van kiszabva arra, hogy megér-
jék önállodalmunk, — egyénségünk; az ezt
megszerző erőket és tehetségeket pedig csak
a' természettel való közlekedés, az ő behatá-
saival való küzdés fejti ki. Mint még haszná-
latlan kincsek nyugszának a' gyermek' eredeti
alkotában az erők; titkosan érzi ő ezeket, 's
innen származik nyughatatlan élénksége; élet-

hajnalában rózsaszínü vidámsággal veszi észre a' természet' sokféle 's érzékeit kellemesen illető tárgyait, tüneményeit; neki éldelni kell azokat, 's ebből támad *tudásvágya*. Ebben két-
tő segíti őt, egyfelől szabadabb — nyúgha-
tatlan mozgása, 's vig korának eleme — a'
játék; másfelől és pedig határozottabban — a'
beszéd. Innen jönnek kifogyhatatlan kérdései,
innen az az elmerülés, elandalodás minden
csekély tárgy körül. Ezen tudásvágya olly
erős, hogy, ettől ösztönöztetve, ha játékában
vagy egyéb téteményében testét megsérti,
számba sem veszi azt, 's daczol a' fájdalom
is; csak úgy jut az eszébe, ha látja mint ijje-
deznek mások körülte, mint aggódnak esetén;
ilyenkor maga is megszokott ijjedni, 's e' szüli
kiáltását. E' pontban is a' szülői rosszul alkal-
mazott szeretetnek, 's a' kicsiny' baján való
szertelen töprenkedésnek ártalmas befolyása
szokott lenni; a' gyermekben minden csak rö-
vid benyomást tesz, 's a' gyenge fájdalmat
még abban a' pillanatban egy új jelenet kön-
nyen szokta elűzni.

Erejének érzetében, tudásvágya által is
ösztönöztetve kapja meg a' gyermek a' hatás-

ragyat; ennek első jelentkezése a' játék. Játékkor a' gyermekkor. Nem tétemény mit ő ebben elérni akar, hanem csak próbálgatja erejét, élesíti érzékeit, elméjét gazdagítja, értelmét világosítja, kedve — lelke táplálatot kap. Lelki elevenségének kitörésében szüntelen ugrik, 's lármával üzi játékát; örül ha erejét kimutathatja, 's ezért gyakran kárt tesz; valamint árt, ha egy helytelen fenyíték' bosszuja éri ezért, úgy másfelől, ha erejének ezen pajzán jelentkezésében okosan 's minden indulatoskodás nélkül nem korlátolják, szilaj zabolátlan-sággá, fajúl le az. Szereti játékában utánozni a' nagyok tetteit; merész, mert nem ismeri a' veszélyeket, 's néha kárán a' legszebb tapasztalatokhoz jut; egyszersmind neveli önérzetét ha valamit létre hozhatott, 's eljárt abban mire megbízták. Engedjete szabad rést ebben eleven életének, ne féltsétek minden eséstől, minden kis sérelemtől! nyissatok szabad pályát hatásvágyának, bizzatok meg egyben is másban is; ebben kap gyökeret a' léleknek fő 's ezer jót szülő tökélye a' *szorgalom*! melly midőn először benne csak pusztá munkavágy, értelem világánál nemesül, egy nemes szoktatás által szokássá válván, természetünkbe beleol-

vad, ébreszti a' lelek figyelmét, mivelhetőségét, kedvet szerez a' jóra, 's majd czélokra tör, letünket nemesítendő — boldogítandó dolgokat létesítvén. Az ellenkező esetben, ha a' gyermek' hatásvágyának majom gondosság által nem adunk táplálatot, nem nyitunk okosan mezőt, — boldogságunknak egyik fő fenéje, lelkünknek önszülte bilincse — az átkozott restség kap létre! Vajha sok magyar szülő tisztán értené azt, mit én itt talán nem elég világosan mondtam.

A' gyermeknek eredeti alkotában van az *önszés*; bár nem azon ördögi alakban jelen meg benne, melly önmagának 's másnak poklát szerzi, 's a' férfi léleknek legundokabb szennye, ezer kiható gonosz indulatnak szülője, — hanem azon mohó vágyból foly, melly még tökéletlen testének 's lelkének táplálatot kíván. Erre a' természet szólítja fel őt; időkora nem egyéb, mint azon virágévszak mellyben a' tehetségek' 's szellemi erők' alapjai megvettettek, 's mentől nagyobb lelki szomja, annál mohóbban zsarolja az emberektől 's természettől táplálátját: így erősödik meg önmagában, így jut el azon nagyságra, hol a' lelek, erejének

kiesordultában, másokra hat, 's jótéteményivel egy isteni képben állítja előnkbe magát. Ide nektek kell megadni az irányt szülék! nevelők! nektek kell vigyáznatok arra, hogy az önzés egy nemes önszeretetté váljék; melly valónknak csak egy édes melege — élesztője, 's buzgóságunkat a' jótettekben meghatározza. Mint a' Parainesis' írója megtisztult lelke' fényében mondja: „Önszeretet a' természetnek azon két értelmü ajándéka, melly a' szerint mint irányoztatik, vagy segédünk lehet minden jóra, vagy vezérünk minden gonoszra.” Önszeretet azon eredeti érzet, mellyel a' csecsemő emberi viszonyaiba lép, ezen érzettel ütközik ő meg az emberekben, azoknak kikkel sorsa egybe van szöve, hasonnemü érzése szabja meg az övének is mivoltát — nemesülését, aljasodását. Neki először nincsen semmi fogalma azon helyzetről mellyben koránál fogva van; mi a' függés — engedelmesség ő nem tudja; ezért kívánatiban, akaratjában néha makacsul meg-rögzik; 's ezt gyengesége is okozza, mert az önfejűség mindig gyávaságnak szülötte; sőt megesik néha nála, hogy ha sokkal gyermekesebb szülői makacs 's esztelen kívánatinak — mit ő jól tud sejteni — ellent áll

ez épen egy leendő szabad léleknek, 's energeteli lelkületnek előjelensége.

Nem tudja ő először azt is, mi a' mások sorsán való részvét; sokszor csupa erőhatási kedvében szereti az állatokon kegyetlenkedni; de az emberek iránt, egy természetes tiszteletérzetnél fogva, mindig tartózkodással van; 's ha látsz egy kis zsarnokot, ki nyüge — kinja tud lenni a' nagyoknak, tud meg azt, hogy szülőinek 's a' körüllevőknek gyávasága, 's éretlen akaratinak való bókolás; vagy, megfordítva, a' sokszor esztelen parancsok tevék őt azzá.

Vastag önzésében a' gyermeknek, ha főlülegesen itélünk, talán egy alkotásbeli fonáság — ellenkezés látszhatnak; pedig épen ezen ellenkező természetén épül az embernek tökéletesült képe. Egyebekben is sokat monduk természetjátéknak, pedig csak mi nem látjuk azt, millyen erők, millyen fejlődésnek csirája rejteznek egy idegen alakban: miként lesz azon lanyar bogyóból egy éltető — kellemesamatu gyümölcs? miért kell a' legszebb pillangónak is egy rút hernyóéleten

keresztül mennie? Ki egy isteni gondolat szerint alkotta valónkat, úgy akarta, hogy ellenkezésben fejlődzék ki létünknek szép harmóniája; hogy a' gyermeki önfejlés egy az igaztól, jótól viasként hajtható szabadság érzetű; az önzés egy áldozatra kész emberséggé; 's pajzanság egy nemes munkássággá váljék: ha nyakasság, dölyf, alávaló önzés, baromi vadság — gorombaság sat. születtek gyermekedben azokból, úgy leginkább magadat vádold, mert vak indulataid' hevében kitérítéd a' természetet útjából — ellenére dolgoztál.

A' gyermek' kedvélének ezen általános rajzából a' tetszik ki, hogy neki két fő bélyege van: a' hatásvágy és önzés; mindkettő az érzékiségben gyökerezik, mivel minden téteményét — sírását, nevetését egy előre érzékiség szüli, vezérli. Önzésből és hatásvágyból kél ki az embernek egész későbbi erkölcsi valója, e' kettőből szivárognak ki a' sokféle lelkületi tökélyek és tökéletlenségek; először az érzékiségben, azután, értelem járulván hozzá, a' kedvelyben; 's végre az okosság által állapított egész lelkületben.

Az erkölcsi jóságnak és gonosznak elágazásait — szövődéseit genetical tekintetben fejtegetni, e' két gyökér indulatra vinni, 's így egy erkölcsi élet — és szenvtan' rajzát adni volt szándékom; de fontosabb és terjedelmesebb e' tárgy, hogysen e' lapok' szűk körébe foglalhatnám, 's nem is volnék eléggé elkészülve rá; — utóbbra halasztom tehát. —

MÁSODIK RÉSZ

Nevelés.

Általános nézetek.

Egy hosszú életet, meglehetősen kiterjedésben élt le az emberiség, míg a' nevelésről kezdett gondolkozni; Felnőtt az ember, természetes fejlődésével alkotjának és tehetségeinek; külső helyzete, történetek, körülmények adták meg mind az egyes ember, mind az egész népek' tökéletesülésének, helybenmaradásának vagy éppen aljasodásának menetelét, mivoltát. Az egyes családokban, szeretet és egy józan tapintat által, a' szülői nemes természetnek eszmélet és öntudatnélküli vezérlése alatt, szépen felvirágzott a' gyermekekben a' nemesebb em-

beriség; — támasztott az isteni gondviselés is nagy lelkeket, kiket czéljaira különös úton fejtett és idomított; — de egy értelmes eszmélet által szerzett elvekre épített nevelés akkor még nem létezett. Mind az egyes nemzetekre, mind a' külön családokra nézve most is így találjuk ezt itt, amott.

Az ember magára kezdett figyelni; ismer-
ni kezdette azon sokféle erőt, mellyek benne
le vannak téve; érteni, hogy valójának
felséges tulajdona; lételének fő czélja a' töké-
letesülés: szent ihlettel tölt meg kebele, nevel-
ni kezdette magát, nevelni törekedett nemét,
hogy boldogulva 's boldogítva töltsen be helyét,
a' legszebbet, a' legistenibbet e' földön.

Széles és mély értelmű a' nevelés' gon-
dolatja. Magos érzés buzdította azokat, kik
nemzetöknek 's az emberiségnek nevelésére
beakartak és betudtak folyni; mélyebben kel-
lett azoknak az emberi természet' értelmébe
hatni; az ilyen léleknek pedig emelkedés az
iránya, egy kiolthatatlan törekvés szent ősz-
tönc: nevelni azon természetet mellynek még
homályos megértése is bámulást, buzdulatot
gerjeszt benne. Kik embereket, vagy csak em-

bert is igazán törekedtek és tudtak nevelni, szép lelkek voltak, az emberiség' jóltévői.

Egész élte neveli az embert. Nevelői azok is, kikben értelem és teremtő lélek égibb tüzrel világolván, új ismereteket nyújtanak neki, 's a' szépnek, igaznak, jónak megértéséhez, gyakorlásához közelebb vezérlik; de szorosabb értelemben csak azt nevezzük nevelésnek, melly által felköltjük a' szűnyadó erőket benne, 's gyakoroljuk, tökéletesülési irányt adva, hogy szárnyra kelvén, központossulva 's kölcsönös viszonyban, a' leglehetőbb módon nevedve, függetlenségét szerezzék meg az embernek; mellyben, hatva — munkálva nemesebb elhivatásának megfelelhessen. Azon életszakaszban van ez, mikor mind testileg, mind lelkileg csirájában nyugoszik az emberben az emberiség, 's a' szülői védelemre van útastva, hogy fejlődjék és szabadságra megérjék. Gyönyörű életkor, a' romladozó emberiség' támasza! Mikor én egy ép gyermeket meglátok, olyan-forma érzésem, mint egy szép tavaszi reggelen; mikor egy nagyra nővő ifjat, örülök az emberiségnek, mert benne ezt dicsőülni reménylem.

Nincs egy szentebb kötelessége az embernek, mint a' szülõi kötelesség; nincs egy szebb jutalma az életnek mint a' jól nevelt gyermek. Mikor kiszakasztja a' halál a' szülők karjai közül a' szeretett gyermeket, — kinosan fáj és vérzik keblök; nem csak azért, mivel örömeik' virágát eltépve látják, hanem azért is, mivel egykor önhibáiknak is kiengeszteltetését reménylék benne. Ugy van:— a' jól nevelt gyermek kiengeszteli a' körülte gondosan fáradozott szülők hibáit, mellyeket az emberiség ellen véthettek, valamint a' gondatlan, 's nem józan elvek, hanem személyes érdekek szerint nevelő szülők még jó érzésű gyermekeiknél is haládatlanságot aratnak. Ugyanis átlátja, megérti utóbb ő, ha nemes vagy aljas érzés és szándék vezérelte — e szülőit nevelési módjukban, akár mekkora szinelt szeretetet igyekeztek az utolsó esetben hozzá mutatni. Sehól ezen közmondatt: ki a' hogy vet, úgy aratand, nagyobb igazulást nem talál, mint a' nevelésben. A' neveletlen gyermekeket sajnálni, de nevelőiket gyűlölni kell.

Vajha minden szülő, kit az ég gyermekkel áldott meg, fontolóra venne azon nagy meg-

bíztatást, mellyre gyermekében fel van hiva! Azon mély érzet, mellyet szülői érzetnek nevezünk, 's melly a' legvadabb emberben is megvan, 's el nem fojtható, a' természet' szava, melly azt mondja: tedd emberré gyermekedet! Egy tökélyt, egy tulajdont sem lehet beleszármatatni az emberbe, mellynek alapja eredeti alkotában le nem lenne téve; de mondhatatlanul sok van az emberi természetben, ezen összesített kisugárzásában a' teremtésnek, az istenség' képében e' földön. Nagyot hibázik az olly szülő, ki minden erejéből arra nem törekedik, hogy semmi is parlagon ne maradjon gyermekében, hanem hogy minden tehetségeivel azzá fejlődhessék, mivé a' természet egyénileg őt alkotta. De vétkezik, isten és emberiség ellen vétkezik, ki kárára volt gyermekének, 's világi, rangbeli vagy akármilyen más nézetekből rosszabbá tette őt, mint a' millyen csupa természeti fejlődés 's a' körülmények által lett volna. Nem tudok képzelni magamnak ollyan szülőt, ki szánászándékoson gyilkos kézzel merne nyúlni a' természet' szentségébe, 's megzavarni annak tiszta folyamát; de megesik ez néha hibás nézetekből, balítéletekből.

Törekedni kell tehát minden szülőnek helyes fogalmakat szerezeni a' nevelésről, jözanon eszmélni, miként folytathassa azt. Egy philosophusi lélek kívántatik meg a' nevelőben, mit azonbau nem mindig tudományosság szokott megadni. Az olyan szülő, ki jót akar, 's buzgó törekvéssel jobbá igyekszik tenni magánál gyermekét, hallgasson csak okossága' szavára; a' tiszta szándéku emberben e' soha sem csal. Annak pedig, ki teheti, kötelessége megolvasni, megtanulni azoknak tanácsait, kik mélyebb ismerettel, tiszta szándékkal dolgoztak és irtak a' nevelés' nagy munkájában. Tiszta szándékkal iratott e' könyv is; ez is egy hang azon nagy symphoniában, melly a' nemzet' és haza' előmenetéért zeng; nem annyira oktató, mint okulásra serkentő. Minden magyar szülőhöz intézve van; fogadják részvéttel, méltó figyelemmel!

A' nevelés' intézkedése szép és felséges, ú. m. az egész emberi nem' haladását eszközölni a' tökélet felé. A' nevelés' történetei párhuzamoson mennek a' nemzetek' mivelődésének emelkedésével, leszállásával; annak módja adta meg állapotjuknak sajátságait, mivoltát.

Szerényen 's elrejtve hatott a' nevelés a' nemzetek' sorsára; de a' történetek' éles nyomozója tudja azt, hogy a' Nagy Sándor' birodalma azon rövid időre épül, melyet Filep, csak nem mint fogoly, a' mantineai csata' nagy hőségénél töltött 's hogy Roma a' Gracchusokat Cornelia' szép lelkének köszöni, sat. — Nagyszerű azon gondolat, melly az egész emberiséget egy egyénnek — individuum — eszméjében foglalja; úgy hogy közéletében, mint az egyes emberre nézve, a' jövő pillantat a' mostanira épül, 's emelve vagy helyben marasztva azt; egy nagy czél felé közelíti; mellynek pályájában az ezerféle történetek, mint részei egy roppant egésznek, az emberi előhaladására összefolynak. Elménk nem tudja ezen eszmét teljes lényegében felfogni. Sokat lehet mivelní, sokat mivelték már is még a' jégmezők', és forró homokok' lakosait is, de az egész emberi nemnek egyaránti kimivvelődését képzelní nem tudjuk; azonban igen az egyes nemzetek', mint a' nagy egész külön tagjainak általános tökéletesülését, mellyek ha a' többít magokköz fel nem is emelhetik, de legalább magok után vonhatják. Az emberiség naponként halad, lassu léptekkel az igaz, 's

az elfogult szemtől észrenemvehetőleg, de emelkedve jutott oda, hol azt Europa' mivelt népeinél ma láthatjuk: ennek pedig fő okát a' nevelés' megtisztított elveinek alkalmazásában találhatjuk. Így, miként az emberiség' tökéletességének útja véget' en, úgy csak közeledhetik a' nevelés is tökéletpontjához, de azt el nem érheti; hogy pedig közeledhessék, azt eszközölni, mind az egyeseknek, mind egész népeknek szent tiszte: úgy hogy az ivadék az előbbenek nyomába lépven, ott kezdje haladását, hól amaz megállott.

Az ember, mint egyedül tökéletesedhető valóság, csupán a' nevelés által fejlődhetik. Különbözők az erők, különböző az egyes embereknek eredeti alkotja; mivel sokféle szinekből kell hogy összesüljön az emberiség' nagy képe. Számtalan irányban fejlődhet az ember, minthogy ennek ez, másnak amaz kitünő tökélye, természeti vonása; de mivelésében egyéb tehetségeire is figyelem fordíttassék, hogy a' leglehetőbb módon kifejtve, egyesüljenek a' sajátos tökély' emelésére, mindeneknek pedig fölébe hágjon az okosság, mint Imaalja' (Himalya) tetője. Különbözni kell tehát a' ne-

velés' módjának; mi legbajosabb feladatja a' nevelőnek, csak úgy felelhetvén meg annak, ha az emberi természetet sokféle oldalairól megismerni törekedett.

De mind ezen sokoldalúsága mellett az emberi természetnek, vannak olyan nevelési szabályok, mellyek minden egyénre alkalmazhatók. A' természet egy általános útat és sinormértéket követ minden egyes ember' életváltozásaiban; az emberiség főbb vonásokban ugyan az mindenikünkben; — másfelől az okosságelveket fejt ki, nyilván, változatlanul az életvezéljét kimutatókat, mellyre egyaránt törni kell minden embernek. Két csalhatatlan vezére van tehát minden nevelőnek, ú. m. a' természet és az okosság; e' kettőnek szavát fejtegeti minden jobb nevelésről szóló könyv. Az elsőt tapasztalat után ismerjük, tapasztalatból kell érteni tanulnunk, nem szorosán mulékony philosophiai systemákhoz ragaszkodva, mellyek többnyire félszegítenek, befátyolozván értelmünket; ugyan is mi vethet határt az értelemnek, mellynek tárgya örök változásnak van alája vetve? megállapodás pedig minden szoros philosophiai alkotmány, egyoldalulag akarván magyarázni

's érteni azt, mi ezerféle színben, 's egy lassu fejlődés' következésében örök változatban jelen meg.

A' második, ú. m. az okosság minden időben egyformán szólott, csak az azt magyarázó nyelv volt különböző. A' nevelés egy gyakorlati tudomány, sokszor egymással ellenkező rendszerekkel intéztetett, de történetei azt bizonyítják, hogy a' szerint tisztult, javult, a' mint az ember természetét ismerni tanulta, 's a' mint okossága világosabban megmutatta helyzetét e' földön.

Mi a' nevelés' fő célja? Embert formálni: kiben a' sokféle erők és tehetségek teljesen, összhangzásban kifejtve, úgy központosuljanak, hogy mint egy erkölcsi világ' polgára, a' szabad akaratban szépnek, igaznak és jónak megfelelőleg intézhesse és intézze tétéményeit; 's betöltven azt, mire a' természet alkotta, — fensőbb, láthatárunkan túl emelkedett célokra ériék meg.

Központosulás kívántatik meg az ember' tehetségeiben: testi ügyesség a' szellemi erőknek emelésére kell hogy befolyjon, ezek me-

gint a' léleknek felsőbb világát szerzik meg; úgy viszont aláfelé tér ez: a' felsőbbek emelik az alsókat, az egész pedig összhangzásban egy nagyszerű képet állít egybe: az embert.

A' mint nem lehet azon életkorban, melyben gyámoltalansága miatt magamagát nem kormányozhatja, fejlődésére nézve, vak történetre 's körülményekre bizni az embert, hanem értelemmel átgondolt nevelési rendszer és terv szerint kell nevelésében vezérelni: — úgy nem lehet káros, életét nyomorító következtetések nélkül egyoldalulag, földi célokra, az élet' mulandó helyzeteire, egyes hivatalokra 's a' t. kirekesztőleg nevelni őt. Az embert kell kiformálni a' nevelésben; jusson aztán akár milyen helyzetbe, szánja magát akár mely hivatalra, mindenütt helyén lesz, 's könnyen meg fogja szerezni azon készséget, melyet az életnek bár mely helyzete megkíván. Az élet különben is sokféleképen gyakorolja hatalmát; a' körülmények ritkán javítva, de többnyire ártva szoktak a' nevelésre befolyani; 's ellenszegülni a' legjobb nevelési módnak és célnak is; de éppen az a' nevelő' nehez feladatja, hogy a' körülményeket is mó-

dosítsa, az el nem háríthatókat úgy alkalmazza, hogy a' nevelés' nagy czéljára azok is segítségül legyenek.

Három osztályban fogom fejtegetni a' nevelést, azon renddel, mellyet élettani vizsgálatim' két külön szakaszszában követtem.

Első Szakasz.

Testi Nevelés.

Egészség testben és lélekben egyedül való alapja minden emberi tökéletesülésnek; ezen általános igazság közönségesen el van ismerve; de miként kell a' kettőt létesíteni, 's mértékét úgy intézni, hogy egyik a' másiknak kárára ne legyen, — itt van azon eset, hol kettős természetünk ellen legtöbb hibák történnek, 's elvétjük az élet' értelmét. Itt van azon kettős életút, mellynek kezdetén Hercules megállott, vagy mondhatnám hármassal; — mellyek közül egyik a' testiség', először kéjtelgő ösvényén, csömör', nyavalyák' 's életsenyv' mocsáraiba vezet; másik a' szellemnek buja, 's az életet nem gyarapító, hanem fonnyasztó erőlködé-

seiben azon félszegségre viszen, mellyben az ember mindent tud, vagy legalább képzel tudni, de élni — emberré lenni, a' szó' teljes értelmében, nem tanult meg: — midön a' középben virúl kölesönös egybeillésben 's gyarapodásban test és lélek, 's az ember egy szép kettős alakban áll elő; mint egy Apollo a' régiéknél, ki egyfelől napként világított, melegített, másfelől, mint dal' és egészség' istene, egy ép testi alakban örülni, éldelni — tanított.

Midön a' test az, melly által a' lélek nevedésének táplálatjait szerzi, idomát megkapja; 's megfordítva test a' léleknek kihatási 's életközlekedési eszköze, — méltán érdemel az fő figyelmet; megfontolván pedig hogy a' gyermekkor azon életszakasz, mellyben a' testi és lelki alkat megalapúl, mellyben az egyes erők egy közálomból felébrednek, egymástól jelentkezéseikben elkülönözve határozatosságot 's tökéletesülési irányt kapnak, mit mint feljebb emlitém csak az szerzi meg, ha egészséges a' test, 's a' lélek által szabadon használtatik: tisztán következik az, hogy a' gyermeknevelésben testre kell a' főbb figyelmet fordítani, annak egészséget megalapítani, 's ál-

lati éltének, ú. m. a' mozgásnak, látásnak, hallásnak 's a' t. szabad munkássági kört engedni; mert fő nevelési elv az első gyermekkorra nézt az, hogy a' lélek a' testben egy alkalmas eszközt nyerjen, mind felfogási mind kihatási működéseire nézve.

Két fő erény van, melly a' testnek jólléltet szerez, 's ebben a' lélekre hatván, annak is dísz ad — e' két erény a' *tisztaság* és *mértékletesség*. Az elsőt három viszonyban lehet tekintenünk, ú. m. a' levegőre, bőrápolásra 's öltözetre nézve, mindenkiben különböző szempontokból.

Hogy a' levegőnek testre és lélekre milyen nagy befolyása van, könnyen átlátja az, ki a' különböző égalyokban mind az egyes emberek', mind egész nemzetek' különbözőéseit megtekinti. Levegőben van a' testnek szabadabb közlekedése a' mindenséggel; benne kap egy fensőbb táplálatot, 's szíja be azon híg folyamokat, mellyek az egyetenségben elterjedve vannak, 's mellyeknek csak erőbeli hatásukat tapasztalhatjuk, millyenek a' villanyosság, melegség 's a' t. Ezeknek mértékét megszabni nincsen hatalmunkban, miért szükséges a' gyermeket annak minden

változásihoz szoktatni; másfelől, mennyiben tehetjük, tiszta vegyítékben, 's mint a' szabad természetben létez, úgy tartani; így válik a' tüdőkben, az életnek ezen tűzhelyeiben, elevenítő folyammá, melly ellenkező esetben betegségek' kovászait hozdozza, 's eredetet ad azoknak, vagy legalább hajlomást azokra a' testnek.

Tiszta legyen tehát azon légkör mellyben a' csecsemő és gyermek a' napot, kiváltképen pedig az éjet tölti; ha lehet ne alügyék sokad magával egy szobában, és soha másokkal kivált megélemedettekkel egy ágyban; a' gyermekről mondom ezt, ki már idegen melegre nem szorult; sok nagyanya 's nagyapa nem képzei, milly fonnyasztó kedves kicsinyére nézve, ha idült teste' kigőzölgésében 's lehelletében kell ennek éjleit eltöltenie. Nappal töltse szabadban idejét, ha lehet zöldben — növények közt, hol nappal mindig savítottabb a' levegő, midőn éjjel veszedelmes azoknak kigőzölgése; kivált a' reggeli levegő jóltevő a' gyermekre nézve is, 's ezért jó hogy korán fekügyék 's korán keljen fel.

Azon sanyargatásokat mellyek által némellyek egy rosszul alkalmazott nevelési elv-

ből, a' gyermeket idő' zivatarhoz akarják szoktatni, nem helyeslem; ezek épen azért, mivel mesterkéltek, vétik el céljokat, 's csak ártanak, midőn őt békételenítik: hanem ovni minden kis rossz időtől, minden szél elől egy befűlt szoba' rekedt levegőjébe zárni — ez csak félszeggé, nyomorultá teheti őt. Ha mindig szabadon engedted a' természetet benne, bocsásd ebben is mentire, magától kivágyik ő, 's esőben, hóban néha legvidorabban játszik; te ne gátold ebben, sőt még biztasd.

A' tisztaságnak második eleme bőrápolás. Levegő, világosság, „életünk' e' rugó ere,“ legkiterjedtebben a' bőrre hatnak, 's mint megjegyeztem, az organismus' és külvilág' életközlekedéseinek ez legfontosabb — legélelnekebb felülete — pitvara. Ha a' rab sötét tömlőczében hervadozva, 's „csak alig függ a' létnek öröktövű fáján,“ — ha a' pórnak szennyes, gőzös, 's kis szelelőit is lantorna borította kunyhójában csak sinylenek gyermekei, — mind ezt világosság', jó levegő' 's tisztaság' hiánya okozza leginkább. Ez ártalmat csak a' bőr fogja fel, ennek beteges állapotja okozza az élet-erőnek csökkenését; ez az oka annak is, hogy

annyira változik közönérzésünk az időnek minden változásával, mellynek legfontosabb életműve a' bőr, melly által egyfelől egy finom táplálatot, 's számos éltető erőhatásokat szí magába, másfelől felesleges 's az életműséget nem hogy tápláló, de hátráltató híg részeket gőzölög ki, — az méltán fordít fő figyelmet a' bőrre. Ennek pedig legfőbb mérge, akadály a' szenny, mellyet mosdás, fürösztés 's tiszta öltözet által lehet elhárítani.

Van ennek egy erkölcsi jötevő hatása is. Socrates a' szép testben szép lelket keresett; ez azért nem talál valósulást, mivel a' szép alak természet' ajándéka, 's nem ennivünk; hanem egy tiszta testben lehet tiszta lelket felteni. Hány czifra öltözet alatt nem tanyázik a' szenny? valamint a' viseltes, 's tán foltozott felső öltöny alatt egy kimosott ing, 's mosoktalan bőr minden mivel népeknél nem utolsó ajánlat. Mint újul az ember, mint elevenedik idegrendszerre egy jöltévő fürdés 's alsó köntös-változat után! elevenesség pedig az élet' hőmérője, a' hatásvágy' 's szorgalom' fő ingere, valamint a' szenny ezeknek elfojtója. Szoktasd tisztaságra gyermekedet, 's élte' jóllétét nem

kicsiben alapítottad meg; meg kell pedig ezt már dajkájával kezdetni.

A' esecsemőt kivált az első hetekben, mindennap kétszer meg kell fürösztteni, még pedig tiszta, meleg vízben, eltávoztatván minden némelly esztelen bábák által itt ott szokásba hozott bor és egyéb tüzesítő forrázatok' bevezetését. Melegsége a' víznek ne távozzék el nagyon az emberi testmelegtől, melly 28—30° Reaum.; így használ még kevés meleget élesztő testének, könnyebben lemossa arról a' sajtos mázt (*vernix caseosa*); nevelvén a' terjesztő erőt (*vis expansiva*) eleveníti hajszáledényeit, ébreszti azoknak beszívó 's kipárolgó munkásságát. A' esecsemőkor' végéfelé elég egyszer napjában a' fürösztés, 's a' gyermekkorra nézt is lassanként ritkítani kell, de úgy, hogy még is minden héten kétszer megtörténjék. A' víz' melegét is lassanként szállítani kell, 's azon közép mérsékleten fejül ne menjen, melly van a' testmeleg' és a' légmérséklet' azon melege közt, melly az egészségre legjótékonyabb, ez pedig a' test' melegének fele u. m. 15° Reaum.; mi-szerint a' gyermek' fordójének nem szükséges 21—23° Reaum, melegebbnek len-

nie. Ennyire is csak télben kell leginkább felmelegíteni, mivel ennek hidegében az összhuzó erő (*vis contractiva*) lévén hathatósabb, a' hideg fordőnek nem lenne hasznos hatása, midőn nyárban emez jótékonyabb.

Az öltözetnek, mint harmadik tisztasági módszernek, helyes vagy helytelen volta csak egy elv szerint ítéltető: midőn ez csak pótléka egy külső meznek, mellyet csupán a' mi állatiságunktól tagadott meg a' természet, legyen az mindig magunkhoz, az az testünk', lelkünk' állapotjához alkalmazott, nem pedig megfordítva. A' mivel ember külsőjében is mutatkozik, de ezt maga szabja meg; midőn a' szűkfejű hiuság érdemét köntöse szerint méri. Megértetni ezt gyermekkel nem lehet, de a' szoktatás által olly irányt kaphat, hogy ezen elv benne természetté válik. A' régieknek bő 's a' test sokféle hajlásához szabad redőkben illeszkedő köntöse a' nemes emberi alakot ki-tüntette, 's a' hajlékony testnek szabad kört engedett; ezért a' görög *plastica* az emberi szép alakban találta fel a' szépség' idealját; 's ma is nemesebb alakjában az embert leg-szebben az antique-okban láthatjuk: — nekünk testünket kell a' köntöshez illeszteni.

Sehol se szorítsa gyermek' testét a' köntös, ne bilineselje dagadozó tagjait; csak félig védje az őt az időtől, úgy hogy a' hideg vagy forró légnek mindig legyen egy félig gátolt közlekedése ebben erősödő bőrével. Nem kell őt hűléstől félteni, az elkényesztett gyermek szobában is meghülhet. Már csak a'val is félig beteggé van téve, ha szüntelen ijjesztgetik az idővel, 's minden szélre figyelmeztetik; midőn ezen tekintetben szabadságában hagyott gyermek szép és rút időben egyaránt elemében van.

Azt mondám feljebb, hogy őt köntösére nézt is tisztaságra szoktassuk, de ne legyen ő ezért annak rabja: „Űlj a' szobában édes gyermekem, künn besározod szép czipőidet!” 's a' kicsiny, kit a' szabad természet minden pillantatban szólít magához, szép czipőiért szobában reked, 's meg van fosztva egy gyönyörtől talán egy oly órától mellyben egészsége erősödést, ereje gyakorlatot, 's értelme egy ismeretet szerezhethetett volna. Olyan legyen a' gyermek' köntösse, mellyet ő minden rossz időben besározhat, a' mászásban minden pillantatban elszakaszthat; ha pedig ezt tette, nem

kell dorgálni érette, elég annyit mondani, 's azt is szeretettel: „el kellett volna kerülnöd”, azonban levetvén, vagy vettétvén vele tisztán ki kell mosni, 's kimosva vagy megfoltozva újra rá adni. Eljön majd az idő, mikor kimélni fogja ő azt, 's midőn a' szoktatás által természetévé vált a' piszkos és rongyos köntöst utálni; ha emberek, kedvese, barátjai előtt kell megjelennie, tudni fogja micsoda köntösben legdíszesebb ő; 's a' bizonyosan nem lesz cifra, hanem olyan, mellyben egy tiszta lélek szokta testét öltöztetni.

Van még egy, miben a' szülők' 's más házi emberek' szeretete elvéti magát 's ártalmason mutatkozik a' kisedre nézve: ha egy új, szép köntöst vett fel a' szép gyermek egymást érik az ölelések, csókok, dicséreték; a' kicsiny látja ezt, mosolyog, 's azt veszi észre hogy ő szebb most mint máskor, mert rajta új köntös van. Ha az engedelmességért, szorgalomért vagy más erényért akarod még elégülésed' kijelenteni, miként mutatkozzék az, midőn már szép köntösére annyit halmozál?

Mivel az öltözetről szólék, meg kell említenem egy más öltözetes helyet is, mellyben

életünknek $\frac{1}{2}$ szoktuk elölteni — értem az ágyat. Az ember, ki értelmének a' természet javival, ártalmival tárva áll, megszokta kényelmére fordítani azon állatok mezét' is mellyeknek a' légben kelletvén élniök, hogy zivatara-
it kiálhassák 's repülhessenek, tollakkal borított teste. Az elaggott 's némelly beteg testnek igaz szüksége van illy a' meleget rosszul vezető boritékra, de egészséges, meleg testnek, elzárt szobában, illyesmi csak kárára lehet, nevelvén hajlómását a' különböző betegségekre. Azt mondhatnák talán sokan: egész éltemben pihe-ágyban aludtam, 's kárát még eddig nem tapasztalám " Nem ereszkedhetem itt ennek bővebb vitatásába, csak azt mondom, nem minden ártalom szokta közvetlen mutatni magát, 's tán többen elkerülhetnék az aranyeret, köszvényt 's más illy nemü betegségeket, ha nem kellene a' piheágyból elpárolt testel lépni ki minden reggel a' nyers levegőre. Nincsen szüksége a' gyermeknek a' tollas ágyra, 's azon rettentő pihehalomra a' dunyhára; ilyen ágy csak elevenségétől fosztja meg, 's egy tespedő álomba meríti, kivált reggel, mellyet jó neki ébren töltenie. Nem merek csupa szalmát, vagy más növény levelet ajánlani, ne-

hogy elijesszek némely édes anyát e' rendekto-
vábbi olvasásától pedig ezekből nem csak gyer-
meknek, hanem a' meglett embernek is legjobb
ágyat készíthetni. Az állati szőr jobb a' tollu-
nál, ámbár ez is, ha lágyan van töltve, igen
elmelegíti néha a' testet.

Második fő erény, mellyre a' gyermeket
korán szoktatni kell a' *mértékletesség*, ezen lel-
ket, testet ébren tartó tökély. Mi első érezhe-
tő szükségeit teszi a' gyermeknek — az a' táplá-
lat, 's testiségében ezen uralkodó központ kö-
rül forognak kívánati; ebben kell tehát megis-
mertetni vele 's beleoltani a' mértékletességet.

Kiben az emberiség nemesebb lényegében
kifejlett, vagy csak szárnyat kapott, — kinek
életműségében több van vegyítve azon finomabb,
's mondhatnám levegői részből, melly a' tes-
tiségnek is egy szellemibb életet ad, — an-
nak természetéből foly a' mértékletesség; jól
tudja és érzi a' boldogító életcsend azon arany
elv' követésének szüleménye, hogy kívánatin-
kat tehetségeink' mértékéhez alkalmazzuk. Il-
lyenekre nézve nem szükséges a' dolog' phi-
losophiájába creszkedni. Azon földi lakókat
pedig, kiknek élettörténeteit gyomor' és álom'

változásai teszik, kik szívesen vernek gyökereket a' földben, 's kiknek éveik, mint a' fáknak, csak a' törzsök' rétegeiből számlálhatók, azokat nem tanácsos bolygatni, 's álmaikat zavarni; mert csak félálomba helyheznők őket, 's ilyenkor az ember beszél, tesz, de nem tudja mit. Mint orvos akarom csak egyikét szóban figyelmeztetni azon édesanyákat, kik szíves gondoskodásból igen eltömik néha a' gyermeket táplálattal, 's így testi, lelki fejlődésének ártanak: Gyomor és agy azon életműségi ellentétben állanak, hogy az egyiknek megerőltetése mindig lankadást támaszt a' másikban, ha sok dolgot adunk a' gyomor emésztő működésének elkábúl a' fej, a' vér a' gyomorra tojúl leginkább, 's az agy' életének kevesebb jut ezen éltető folyamból. E' szerint, midőn az életerő csak a' növényi emésztésben központosúl leginkább, bádjadoz és restül az állati élet, az idegrendszer 's az izmok elvesztik elevenségöket, az élet álomba merül; mi, ha gyakran történik, az ébrenlétekor is hatalmát gyakorolja. Megfordítva, az agy' életének gondolkodás, vagy más állati működések által való megfeszítése az emésztő erőnek 's étváagnak csökkenését huzza maga után. Azon-

ban nem kell azt gondolni hogy a' bő étel által jobban tenyészik a' test' növényi élete; a' gyomor is, mint a' lélek, a' mértékletes táplálatot jobban feldolgozza 's abból egy éltetőbb tápot készít. Sok édes anyának talán könnyen kész kicsordulni, ha gyermekének kedvelt étkeből nem adhat; kár is ezt tőle ok nélkül megvonni; de ha meg kell tagadni, ha betegség kívánja, vagy ha egy józan fenyték ebben lát hathatós büntetést, — úgy az istenért nem kell legkevesebbé is értésre adni, hogy őt sajnáljuk; ha egy csekély inyviszketegség' ki nem elégüléséből illy nagy dolgot csinálunk, mi történendik majd, ha az életben nagyobb és méltóbb kívánati fognak megtagadtatni?

Ide tartozik azon helytelen szokás is, melly szerint a' gyermeknek olly nagy mennyiségben mérik étkét elejébe; egy öt éves gyermek előtt néhány olly teli tanyért, akkora szelet kenyeret láthatni, hogy némelly hollandiai földmivelő, ki egésznap dolgozott. vacsaráját üllhetné annyival. Ennek az a' következése, hogy a' gyermek olly soknak látására étvágyát elveszti, 's vagy gyomrát terheli meg, vagy felét elhanyyanya előnti. Így méltán nevezik a' *csömört* ma-

gyar betegségnek. Szelj annyiszor a' gyermeknek kenyeret, tégy annyiszor tányérára a' mennyiszer kér, 's mennyiszer elégnek gondold, de keveset egyszerre; így jobb izün evend, 's nem fogja olesó 's elvesztegethető dolognak tartani azt, mi munka' és izzadás bére (*)

---

*) Edes hazánk folde böven megjutalmazza a' szorgalmat, a' természet' sokféle áldásait gazdagon önti áldott kebele; de azt kérdem: hasznára vagy kárára volt-e ez lakosinak? A' Phoeniciaiak egy sziklaparton laktak, az ipar 's ennek szülötte 's szülője a' kereskedés mennyire virágzottak náluk! mint mondják ők voltak első körülhajókázói a' jó reménység' fokának. Attica a' görög félszigetnek legkopárabb helyén feküdt, 's az atticai műveltség sokban az újabb időnek is példánya. Hollandia, Skoczia és Csehbon miként tündöklének az ipar' minden ágában! pedig amannak töltésekkel kell korlátozni a' vidékeit gyakran eliszapoló tengert; ezeknek, bár sok helyt virító tájakat mutatnak, nehől agyagos és köves folde. Egyszóval úgy találjuk, hogy elevenebb ott a' nemzeti élet, hól meg kell küzdeni a' földel terméseiért. Nemzetünk egy nomád életből jött mostani lakába; a' baromörzés kevés fáradsággal járt, itt is egy könnyen mivelhető földet talált. Vajjon nem könnyen megmagyarázható — e innen az, mit bennünk is ázsiai restségnek neveznek? nem egy hosszas szoktatás' következése e ez — Atyáink könnyen jutottak ahoz, mire épen szukségök volt, mi is kényelemben nevelkedtünk, 's az ember, kivált ebben, igenis a' meg-

Legkedvesebb étkei a' gyermeknek a' növényiek; a' tej és tejnemük; amazok közül a' lisztéseket 's kivált a' tésztát leginkább szereti; ez utolsó ha keletlen és sülve van, nagyobb mennyiségben, könnyen megárthat, mivel bajosabban emészthető, 's a' nyirkedényekben dugulásokat okozhat; az állati étkeket, 's kivált a' hust olly annyira nem ohajtja, de még is amazok ezekkel vegyítve hasznosabbak rá nézve. Egyáltalában az ételre nézve is nem jó nála megkülönböztetést tenni, mert ez vagy hiuságát vagy kíváncsiságát nevelné, 's válogatóvá tenné az étkekben.

Itala legyen viz; minden hevítő ital árt izgékony vér és idegrendszerének; meg' kell ezeket is, ha kívánja, kostoltatni vele; mert ebben is csak a' nagyok' példáját akarja utánozni, 's ha ez már el nem rontotta őt, mint természetével ellenkezőket, kellemetleneknek

---

szokás' rabja Nem kell tehát félni a' népeség' nevedésétől, hol többnek kell a' földből megélnie többen 's jobban fogják azt mivelni; 's az emberiész, csak útja legyen nyitva — ki zárhatná pedig el azt? — kimeríthetetlen az élelem' kútfejeinek szaporításában.

fogja találni; azonban a' merő megtagadás itt is, mint egyebekben csak neveli a' kívánatok' ingereit, 's azt teszi, hogyha majd rést kapnak azok annál uralkodóbbakká leendenek.

Mit eddig mondték, az testünknek csak növényi jóllétét tárgyazá, csak egészséges tényészsét czélzá; most már fordítsunk arra figyelmet mi testünkben csupa állati, kiváltképen pedig az állatiságnak fő bélyegére 's szembetünő jelenségére a' *mozgásra*.

A' természet állatiságunkban is egy ritka tökéletességü képet akart létesíteni; a' gyakorlásnak, nemesülésnek ebben is végetlen pályát nyitott meg. A' mi testünk legtöbb izekre van felosztva, tagjainkat minden irányban mozgathatjuk, vég-tagjainkat egy egész körben forgathatjuk. Csak ujjainkban egy egész tudomány lakozik; egyszerű meggörbítésétől azoknak, fel egy brabanti csipkefonóig, vagy egy Hummel' zongorajátékáig milly sokféle 's nemesíthető mozgás van; alvégtagjainkra nézt is egy Taglioni' tánczra 's egy por otromba lépte közt mennyi a' különbség!

Említém feljebb, hogy a' test a' léleknek eszköze, ezért kettős szempontból lehet tekin-

teni a' testgyakorlás' hasznait. Egyfelől neve-
li a' lélek' erejét a' testi ügyesség, mert ébren
kell lenni ennek egy olly emberben ki merényt
próbál, 's erejét gyakorolja. A' bátorság neme-
sebb 's hősi alakjában csak ott lakik, hol az
erős lélek erős testnek parancsolhat; keveseb-
bé fél az a' veszélytől ki több módokkal bir
annak elhárítására, ki, ha pisztolya el nem sül,
le tudja vele hajítani ellenségét nem ijjed meg
egy hamar; milly rahja pedig a' történetnek
az ollyan ember, kinek lelkét zsibbasztó féle-
lem nyomja! Másfelől midőn a' lélek az, melly a'
test' különböző részeit mozgásra felkölti, inkább
alája van vetve ez ama' hatalmának azon ember-
ben ki megtanulta használni tagjait; mondhatnám
meg kell szoknia a' testnek is urát szolgálni;
ezért a' gyakorlott embernek minden mozgása
könnyebb, mig más kezét felemeli, ő már egé-
szen megmozdult; hogy pedig nagy ereje van
a' lélek' hatalmának a' testen ezt az is bizo-
nyítja, hogy azon emberek, kikben erős lélek
lakott a' testi sanyaruságokat könnyebben tür-
ték. A' régiek ebben is jobban használták a'
természetet; náluk *gymnastica* a' nevelésben
fő helyet foglalt el, közintézetekben tanitta-

tott. Most nagy része az embereknek még járni sem tud; 's azok is, kiknek szerencsésebb helyzete a' testi készségek' megtanulására könnyü módot nyújt, milly egy oldalulag üzik ezt, elég némellynek ha egy lovat meg tud ülni, 's vivó mesterénél egy két órát vett.

A' gyermeket természetes mozgékony-sága gyakran olly helyzetekbe viszi, hól ő, erejét próbálgatván, testének különféle gyakorlatokat szerezhethet; az élet' első éveiben játék az egyedülvaló gymnastica, ki feltudja erre kedvét ébresztetni, ebben őt vezérleni, sőt jól játszani megtanította, az sok alkalmat nyitott testi ügyességének fejlődésére. De ne essék ez úgy mintha egy kigondolt tanítás volna, hanem tessék csupa időöltésbeli részvétnek; gyakran egy ügyes és jó erkölcsü fiu, ki egyszersmind játszó pajtás és gondviselő is, kitesz ebben sok komoly nevelőn. Adj egy pálczát a' gyermek alá, 's egy korbácsot vagy veszőt kezébe, majd órákig el fog ő rajta nyargalni; 's ha látja kis merényeiből mennyire részt vészesz, 's dicsérgeted lovának ügyességét, nem tehetsz olly gátot elébe, mellyet ne próbálna keresztül ugrani. Ne resteld magad

is néha társa lenni játékában, kivált ha az valami probatétel körül forog, teszem ha egy lefektetett gerendán járni, vagy egy felállított-ra mászni kell; ilyenkor ne mutasd mindjárt készségedet, hadd gondolja ő, te is csak most tanulál meg; őrizkedni kell hasonlóképp a' szünetleni kormányozgatástól; sokszor jobb őt csak hallgatva kísérni, 's magára vagy pajtásival engedve távolról szemlélni játékát.

Azon életkorban, melly vizsgálatunk' tárgya, helye lehet a' művészetes gymnasticának, de vannak olyan test mozgások, mellyek jól vezérelve sokat fejthetik ennek erejét, készségét. Ide tartozik először is a' járás.

Az ember magától tanul járni, ez tapasztalati és természeti igazság; félre tehát minden járó eszközökkel, testet nyomorító gépe-lyekkel, mellyeket csak egy helytelen gondoskodás és kényeztetés találtatott fel az emberekkel. Egy földre terített pokrócz, vagy egy pázsitos tér a' legjobb hely, hól a' gyermek megindulni tanulhat. Egymást érik igaz ekkor a' bukáások; csak attól kell ovni, hegyes tárgyakra ne ütődjék, különben hadd essék; ha meg is üti magát sérelme nem veszélyes, 's magától fel-ke-

kivált ha szüntelen nem futkosnak segítségére; esései szerzik meg bátorságát, erejét; olyan ő ekkor, mint a' nemeai orosz lány a' mythusban, ez valahányszor anynyához a' földhez ért, mindig új erőt kapott. A' mint szabadabban kezd járni neki-megy néha a' legmeredekebb grádicsnak vagy egyéb menedékes helynek; nem kell őt ilyenkor megijjeszteni, vagy mindjárt ölbe kapni, hadd próbálja mentől többször ezen is erejét, csak kövesse 's segélyre készen álljon valaki. Azután gyakran sétálni kell vinni, mivel, ha lehet, legyen mindig egy időtöltés egybékötve, látogassa meg a' járatlan ösvényeket, hegyeket, szirtokat; mert egy öt éves, 's házi kényelemhez nem szoktatott gyermek két órai útat könnyen kiáll. Ez is alkalom lesz arra hogy ismerje a' természetet, tapasztalatokat szerezen.

Figyelmet érdemel a' járással egybekötött testhordozás; hogy ebben is lélek festekszik — abból megítélhető, hogy nagy részét az embereknek még járásukról is meg lehet ismerni. Szabadon felsugárzanak a' tagok, hol a' lélek eleven, 's fennebb tör, midőn a' gö-

gős feszes járása minden mozgásban erőlködést árul el; a' szerény tartódzatlan nekiereszti tagjait, de különböz ez a' tunya' vonczolt mozgásitól. Sok ifju ember midön társasági viszonyokba lép, mindent megpróbálna testhordozásán, csak hogy díszesen jelenhessen meg azokban, mégis valami balságot, mondhatnám hülyeséget soha le nem vetkezhethet, minek az az oka, hogy gyermekségében nem szokott erőt venni testén, hanem restül vontatva 's csüngve hordozta tagjait. Figyelmeztetni kell erre a' gyermeket valahányszor lomhán elereszti magát a' mozgás alatt, nem úgy mintha ebben állana az érdem, hanem mint egy szabad 's erejét érző ember' tulajdonára a' külsőben.

Unalom is sokszor viszi a' gyermeket erre, külömbféle idétlen mozgásokat szoktat meg vele, mellyeket későbbre olly bajosan hagyhat el. Sokszor aggodalomból, midön restellik játszása alatt szüntelen kísérni a' gyermeket, vagy némelleyeknél tán rangbeli nézetekből nincs megengedve neki künn szabadon futkosnia, 's egy jóltévő mozgásban töltenie idejét; azonban a' szobában is csendre van szükség, hogy a' nagyok beszélhessenek: mit csinál tehát

a' kicsiny? egy széken vagy pamlagon feszeng, üres képzetiben ámolyog, 's megszokik munka és eszmélet nélkül órákat tölteni el. Így fojtódik el a' lelket és testet ébren tartó hatásvágy, 's megrögzik azon hanyagság — restség, melly minden munkát kerül, 's tespedésben tölteti az életet, enmagának 's másnak terhére. Sok közsorsu, de több előkelő emberekben, kivált nálunk mindennapi jelenet ez.

A' járás legtermészetesebb mozgása lévén az embernek, minden más mozgásnak ez alapja; szükséges ebben úgy gyakorolni a' gyermeket, hogy huzamosan és merőn tehesse azt: a' gyermek' katonásdi játékát úgy lehet tekinteni mint egy rendszeres gymnasticának kezdetét. Az első gyermekkor vége felé már olly testgyakorlatokat is lehet tétetni vele, mellyek több megerőltetést kívánnak, nagyobb fáradtsággal járnak.

Szerentsétlen az olly szülő, ki gyermekét minden felhevüléstől, minden elfáradástól ovja; mert fáradtság edzi a' testet, crösíti az egészséget. Nem véres verejték azon izzadság, melly gyermekkorunkban cseppen le testünk-

ről; egy jótékony harmat az, melly létünk' rekedt levegőjét tisztítja, 's erősíti a' dél' heve 's viharai ellen. Így tett Lycurgus nevendékeivel, 's Spárta' ellenségei érzették azoknak vas erejét; náluk az erős testben erős lélek is lakozott, bizonyítja az, hogy ma is a' rövid, és velős mondatokat laconismusnak hívják. Roma akkor volt legtiszteletreméltóbb, legerősebb, mikor az izzasztó szántás mellől hivta meg dictatorait; azután az elpuhult, a' kényelmes Roma milly undok képet mutat. Azt mondotta Caesar katonáinak a' pharsaliai ütközet előtt: arczra vágj katona " — (*) 's Pompéjus' kényes piperkőczei megfutottak az alpeseket megmászott legiok előtt.

Közönséges játékaik a' gyermeknek elég alkalmat nyújtanak egy szemes nevelőnek hogy nevendéke' erejét gyakoroltassa; itt csak megnevezni akarom azon testgyakorlatokat, melyek a' gyermekkorra alkalmazhatók, bővebb útásításnak nem lehet helye, 's mint egy rendszeres gymnasticához értő, fájdalom! nem is

---

*) *Faciem feri miles.*

szólhatok. Ilyenek a' futás, melyet egy érdekes verseny által igen mulattatóvá lehet tenni; az ugrás, felmászás, csáklyázás vagy korcsolyázás, melyet Dr. Frank után, tapasztalatom szerint is, leghasznosabb testgyakorlatnak tartom, alig lévén egy izma a' testnek, melyet ez feszületben nem tartana, 's egy mozgás, melly elevenítőbb, kellemesebb időtöltéssel lenne egybekötve. Továbbá a' hajítás, súlyegyenlítés (balance) birkozás, úszás, nagyobb kisebb terhek' emelése.

Természetes hogy ezen gyakorlatokban szemmel kell tartani a' gyermeket, 's mindent eltávoztatni mi ártalmára lehetne. Sehól sem tanácsosabb a' lépcsőnkénti haladás, mint ezekben; mert azt tudjuk, hogy az állati erők kifogyhatatlanok, ha lassanként feszítettnek meg, nevedvén ezáltal az izmok' rugóssága, 's a' leghuzamosabb, legfárasztóbb munkát is lanckadás, vagy a' túl vitt megerőlködésből eredendő sérvek nem szokták követni; így tesz a' jó dolgu ember is, reggel lassan kezdi munkáját, este legserényebben 's legerősebben dolgozik, mégis ép erővel hadja el azt. Tekintetbe kell venni a' gyermek' időkorát, tes-

ti alkotát, vérmérsékletét. Ne akkor v étessenek elé ezen testgyakorlatok, mikor az életerők el vannak foglalva, teszem mindjárt az étel után az emésztés által; továbbá némelly gyermeket elevenebb természete önként viszen, sőt szintúgy kísztet az illyekre; más lassubb hidegebb véralkotu; az illyenre nézve, ki bár milly kevésbé isméri a' gyermek' természetét, adhat azoknak ingereket, hogy bennök keletmetes időtöltést találjanak.

Nem csak csupa testgyakorlatokban próbálgathatja a' gyermek erejét, lehet már nála is érzélatosan tétetni azokat, egy 's más kis kézi munkát vitetni végbe; még szükségesebb ez az ollyakra nézve, kiknek sorsa a' lesz hogy kézi munka által keressék élelmöket: a' sanyaru élet sokképp megpróbálja, az igaz, és gyakorolja ezeknek testi erejét, de ezért nem lehet feleslegesnek tartani a' közsorsu gyermekekre nézt is a' gymnasticai gyakorlatokat; mert jó ha a' földművelő nem csak kapáját, fejszójét tudja emelni, hanem egyéb testi ügyességgel is bir; valamint, megfordítva, nagyot hibáznék azon szülő, ki csak arra igyekeznék hogy gyermeke a' gymnasticának minden ágá-

ban jártas legyen, 's nem nyújtana neki me-
zöt hogy erejét, ügyességét jó célra alkal-
mazza 's használja. Kevés az igaz, mit vele
ezélikirányosan dolgoztatni lehet, de a' kevés
is jó foganatu 's nagy következésű rá nézve.

Ebben hibázik nagy része a' magyar köz-
népnek; nyűgnek tartja ő gyermekét, valahány-
szor ez dolga alatt hozzá közeledik, 's nem
a' leggyöngédebben elkergeti magától; ennek
az a' következése, hogy a' gyermek meg-
szokja magát egy haszontalan lénynek tartani,
megkedvelli a' henyélést, idővesztegetést. Ta-
pasztalatom szerint csak arról is meg lehet a'
jó gazdát ismerni, miként alkalmazza gyerme-
két, 's miként használtatja idejét. Ennek már hat
éves gyermeke kíséri apját minden dolgában,
látja őt izzadni, segít neki egy 's más cse-
kéltségben keveset — de mégis segít, 's ter-
mészetébe száll ezen példában a' szép szorga-
om, korán megismerkedik jövendő helyzeté-
vel, tapasztalatokat gyűjt, 's már tiz esztendő-
s kórában apjának minden dologeszközét, fűröt,
kapát, fűrészsat, egész készséggel tud használni.

Mennyi gyönyört, mennyi hasznot szerez

ha a' gyermek csak egy kis darab földet magáénak tarthat, 's azt mint enkertjét mivelheti; ha azon fát, mellyet maga oltott, szeme előtt nőni látja, azon öröm kinézéssel hogy gyümölcsét ő fogja megszédni; ha anynya kis ültetményéről szedett konyhájára valami főzeléket, 's abból a' jobb ételrészt neki adja. Erre is csak biztatás, csak útmutatás kell. Az illyes csekélységek 's biztatások rá nézve utóbbi nagy törekvések' 's tettek' indító-okai lehetnek.

Az érzékek' gyakorlását, mint a' mi az értelmi neveléssel szorosabb kapcsolatban áll, a' következő szakaszban fogom megemlíteni.

Második Szakasz.

Értelmi Nevelés.

Az organikai erők, mellyek a' testnek szerkezetjéből erednek, olly természetűek, hogy magok-magokból fejlődve, ha nem gátoltatnak, minden hozzátétel vagy elvétel nélkül nevednek, csak czélarányos renddel gyakoroltassanak. A' testi nevelésben adjunk meg a' testnek mindent, mi egészséges nevedését gyarapíthatja, nyissunk mezőt, hol erejét próbálhatja, 's ezen probában legfeljebb annyit tegyünk, hogy lépcsőnként vezessük — magától fog a' többi menni, 's midőn semmit is azokhoz nem adhatunk, 's nem is szükséges hogy adjunk, minden meg lesz téve, mi szükséges arra, hogy az ember testében a' leglehetőbb tökéletre jusson.

Nem így van a' szellemi életre 's annak fejlődésére nézve: — Az ember szellemi világában, mind értelmi mind kedvélyi oldalára nézve egy külön, csupán emberi alakban jelen meg, itt a' fejlődési arányt 's mértéket emberek adják meg; mint több versen mondám már, mi balság' mi hiány vagy tökély van szellemi valókban, az főként azon helyzetből foly, mellyben az élet' első pillanatától fogva az emberiséggel állottunk. De gondos volt a' természet, az önkénynek itt is csak félhatalmat engedett.

Élettani vizsgálatomban igyekeztem megmutatni azt, hogy minden erő akkor támad és kezdi munkásságát, mikor kívülről az első behatás által illetetik: egy összes egységben szunyad kezdetben a' lélek különböző tehetőségeivel; a' természet' sokféle benyomásai költik fel azt, oszlatják meg a' különböző tehetőségeket; ezek adnak utóbb is az értelemnek táplálatot. Mind ez pedig az érzékek' útján történik. Ebben a' pontban kezdődik tehát az értelmi nevelés, ez adja meg mindvégig azon irányt, mellyben ezt folytatni kell; mi leginkább azon életkorra illik, melly vizsgálatunk tárgya.

's mellyben az ember csak érzékeiben 's a' kültárgyakban él, eszmélet pedig 's belső élet álomban van.

Mint az egyes napsugár magában rejti azon három alap-szint, mellynek vegyületéből különbözőképp verődven vissza — származik azon ezer meg ezer színű festmény, a' természeti tárgyak' csoportjainak pompás szinezete: — úgy a' lélek a' maga összes egységével, mellyben talán épen egy hármassal lehet találkozni, a' mint a' külső behatásokkal találkozik különbözőképp illetetik általuk, 's megoszlik ebben sokféle jelentkezéseire; de a' gyermekkorban nekünk kell a' sugárait megoszlató prizmat elejébe tartanunk; a' mint pedig tiszta vagy homályos az, a' mint helyesen vagy helytelenül tartjuk, a' szerint tisztul, 's okos vagy okatlan az ő fejlődése is.

Mi legyen tehát a' vezér-elv a' gyermek értelmi nevelésében? Segíteni és követni a' természetet, mellyhez a' gyermekkorban legközelebb vagyunk; mit csak úgy tehetünk, ha egy-felől figyelmezzünk és kitanuljuk miként ébred az a' lélek' ereje behatások 's ezeknek következményi, az ismeretek, tapasztalatok által;

miként oszlik meg különböző ágaira, tehetségeire, 's ezek miként segítik, fejtik egymást kölcsönösön; igyekezém ennek feljebb, csekély vázolatát adni: — másfelől, midőn látjuk hogy nincs egy tünemény, nincs egy tárgy a' természetben, melly a' gyermek' figyelmét elkerülné, azonban ebbéli ismereteinek több vagy kevesebb száma, tisztasága szüli értelmének nagyobb vagy kisebb erejét, ad a' lélek' minden tehetségeinek táplálatot, fejlődést, igyekezzünk mentől több alkalmat szerezní, hogy ismereteit, tapasztalatait szaparithassa, hogy lelki tehetségei magok-magokban nevedhessenek, ébreszszük, — segítsük őt; de úgy hogy mindig szemünk előtt legyen, szellemi élete mig csak érzékeiben van, fogalmai nem olyanok mint a' miéink, tudásvágya csak egy lelki játék, melly lassanként erősödik 's szilárdúl oda, hogy egy türelmes szorgalommá, tanulássá váljék.

Midőn a' csecsemő' lelkét csak a' tárgy' jelenléte hozza mozdulatba, 's a' behatásnak nincsen semmi maradandósága, nem birván a' szót, melly annak képzetét lelkében visszatartóztassa, rá nézve elég ha érzékeit mentől na-

gyobb különbéleség illeti, elég ha lát, hall, tapogat sat. ha a' neki mondott szót valami megfelelő mozgás vagy hang kíséri; 's ez mentől nagyobb változatossággal, ismételéssel. Már a' gyermek beszélni kezd, ezen szellemi közlekedésében felvillan benne az értelem' első szikrája, melly annak sejdítésében áll, hogy mindennek mit lát, hall sat. értelme van, 's hogy ebben végetlen az értelem' tökéletesülésének köre. Ezen sejdítés, minden élőlépéssel meggyőződéshez közeledve, vezérel bennünket is értelmi haladásunkban mind végig, ez egyedülvaló szent ösztöne értelmünknek, melly a' mint hathatósabban vagy gyengébben kísértet, a' szerint gyorsabb vagy restebb ebbéli haladásunk is. Ezért akar a' gyermek is mindent érteni; a' mellyik pedig érdéktelenül tekint a' külső tüneményeket, annak egy buta egy esztelen nevelés félig lebilincselte értelmét.

Csak ezen sarkolat körül fog forogni mind az, mit ezután az értelmi nevelésben mondanok, csak abbeli figyelmeztetések leendenek, hogy kikerüljük azt, mi elfáraszthatná tudni-vágyási ösztönét, idegenül hatván értelmére, hogy gondosan ápoljuk úgy, hogy minden szó,

minden tárgy, mellyet vele megismertetünk, alapul 's indító-okul szolgáljon többnek, nagyobbak megszerzésére. Ki ennek módját el tudta találni, annak már nyolcz éves gyermeke nem lesz idegen istennek e' szép földén; mert sokra figyelmeztet, használta érzékeit; legyen aztán akár millyen rosszul választva iskolai neveltetése, midőn lelki szükséggé vált benne ismereteket szerezni, megvédi ez őt az elrestüléstől.

Minden munkássága az értelemnek *figyelm*en kezdődik, mellyet *észrevételek* támasztanak. Némelly gyermekben olly eleven a' belső élet, hogy figyelme mindig ébren van, észrevételei élénk és tartós benyomást tesznek; ha vissza nem él az ember fogékonyságával, avall mi megfogatin sejül van nem fárasztja, ôli azt, könnyen 's maradandólag megfoganszik benne minden. Másiknál ezen élénkségnek nincsen semmi tartóssága, hamar átpattan egy észrevételről a' másikra; az illyennek figyelmét meg kell állítani néha, olly dolgokon, mellyeknek érdekességét éreztetni lehet vele, 's arra kell törekedni, hogy mentől hathatósabb benyomatot tegyenek. Vannak gyermekek, kik minden-

re hidegek maradnak; nem mindig lelki hanyagság' jele ez; némelly hallgató gyermek magában rágódik néha észrevételein; egy hatalmas, de későre kibontakozandó erő nyugszik az ilyenben; mi azonban butasággá válhatik, ha idegenül 's erőltetéssel járulnak hozzá.

Midőn csak érzéki nézletek hathatnak a' gyermekre, azokra kell figyelmét felszóllítani, 's ebben ne önnézeteinket kövessük, mert nem mindig érdekes neki az, mit mi annak találunk. Mi játéknak tárgya lehet, mi érzékeit, érzését hathatósan illeti, csak az költheti fel figyelmét; lassanként szélesedik láthatára, 's érdekesekké lesznek oly dolgok is, mellyek nem közvetlen hatnak érzékeire. Elegyedjél néha gyermeki játékba — tisztelem én az oly embert ki játszani tud a' gyermekekkel — de csak úgy, hogy hivatlan vendég ne légy, 's továbbra is jó pajtások maradjatok: észrevétlenül tehetsz vagy tétethetsz vele valamit, mi rá nézve meglepő, 's felkölti figyelmét. Vidd el magaddal oly helyekre néha, hol különböző tárgyakkal találkozhatik, hozd érintkezésbe velök, hadd birkozzék meg minden kövel, gödörrel; mutass meg neki egyet 's más, mi

talán figyelmét elkerülte volna, egy szép felleget, fát, egy repülő madarat 's a' t. nem úgy, mintha egy egész értekezést akarnál róla tartani. Néha ha valamivel felkölthetted kíváncsiságát, hallgass vele, had evődjék inkább ő egy kicsit rajta; mindig jobb ő kérdezzen, mintsem hogy hivatlanul tarts egy untató magyarázatot; ennél esztelenebb nincs; — nem minden „mi az” mivel megtámad, vár egy hosszú feleletet; sokkal jobb pedig magától találjon ki valamit, mintsem hogy más mondja meg azt neki. Néha csak pajkosságból kérdez; nem kell kérdését figyelemre méltatni ilyenkor; ne vegye ő azt észre hogy nagyon törekednek oktatni őt, csak mintha kíváncsiságának lenne elég téve. Tapasztaltasd vele játékában, vagy akár miben, hol érdekét találja, hogy jó ha egyre másra figyelmeztet. Soha két tárggyal egyszerre ne foglald el őt, ne oktasd akkor, midőn játszani akar, 's hagyj fel minden magyarázattal mihelyt látod figyelme fáradni kezd. 's a' tárgy vesztli érdekét; úgy is nem a' czélod, hogy tudományt adj neki, hanem hogy ébren tartsd tudásvágyát.

Folytatásául az imént mondottaknak lássuk mennyiben és miként kell az *érzékeket* gya-

korolni, melyek a' gyermeknevelőnek legnagyobb gondosságát érdemlik meg. Midőn csak a' természetből merítjük minden ismereteinket, 's úgy származnak nézleteink, a' lélek fensőbb munkái, 's midőn az érzékek által, mint pitvaraiból nézelli amaz a' külvilágot, a' mint ezek alkalmaztatnak 's tökéletesítve vannak, a' szerint idomúl munkássága is.

Mennyiben vagyunk a' gyermekkorban csak a' külső nézletekhez szorítva, mennyiben függ leendő értelmi fejlődésünk ezen nézletek' mentől nagyobb számától és helyességétől, több versen emlitém. Miként ellenkezik pedig ezen tapasztalati igazsággal azon nevelési rendszer, melly már a' hét esztendőös gyermeket egy tudományos, lelket elbetegítő gőzzel veszi körül, könyvekkel öli el! Már a' Rousseau Emile-jének legtanuságosabb részét az ezen balszokás ellen való kikelés mondatja, még is naponként divatozóbbá kezd e' lenni. Vajjon honnan születnek az újabb tudományos világban némellyeknél azok a' pusztá levegőből vett nézetek, azon idétlen, értelem nélküli, szövevényes combinatioji a' nézleteknek, azok a' szór-szál hasogatások a' semmi körül, szóval, azon

„semmi néven nem nevezendő képtelenségek,”
ha nem onnan, hogy nagyobb része azoknak
könyvből ismeri csak a' természetet, ismereteit
hitelre szerezte, nem tapasztalatból, nem
a' természet' nézelléséből?

A' *látásnak*, életkedv' és ismeretek' e' legbővebb kútfejének fontosságát legjobban megjegyzi nyelvünk, mert az ügyest az életreválót *szemesnek* mondjuk. Jó tehát mentől inkább megnyitni a' gyermeknek szemeit. Mentől helyesebben és többet látott valaki annál jobban ért az mindenhez; ki szemeit gyakorolta egy pillanatra felkapja olly bélyegeit a' dolgoknak, mellyeket sok még keresve sem talál meg, értem az ollyant, ki keveset 's legtöbbet mind csak ugyanazon tárgyakat látta, 's kit azoknak is különböző oldalaira nem figyelmeztettek. A' szobákban nőtt gyermekekből válnak a' legtöbb rövidlátók — miopsok —. Sokszor a' legcsekélyebb dolognak eszközletét — mechanismusát — sem értjük, pedig kicsibe került volna azt még gyermekkorunkban nekünk megmutatni. Hányadik tudja miként áll elő azon szék mellyen naponként ül, vagy azon szerszám mellyet gyakran kezében forgat? akár-

kinek lehetne alkalma megfordulni néha 's körültekinteni a' különböző műhelyekben. A' gyermekre nézve az a' haszna is van ennek, hogy láthatja miként kerekednek, miként alakulnak a' mivekben az idomok, 's így képísmereite is gyarapodik. Hányadik az, ki a' természet szépségeit méltán tudná éldelleni, pedig erre nézve lehet a' gyermeket egyben 's másban mi szembetünő figyelmeztetni. A' gyermek Schillerről mondják, hogy anynya egy zivatar' közeledésével keresvén őt, egy fára felmászva találta, honnan a' villámos felhőket tekintgette. Vidd fel a' gyermeket egy hegyre vagy oda, honnan egy tágosabb láthatár nyilik meg előtte, mutass meg egy szép napfelköltét vagy lementét; nem mintha ő annyit látna mint te abban, vagy értené a' természet' felséges de szóatlan melodiáját a' szinezethen, — ide nem egyszerre juthatni el, elég ha észreveszi a' világitás' és nagyság' különbségeit a' távolság szerint.

Fokonként kell ebben is haladni, az érthető; méregesse ő előbb azon tért mellyen naponként játszik, tudja előbb azon tárgyaknak, mellyek naponként szeme előtt vannak magosságát, mélységét, kerületét 's egyes bélyegeit, 's gyako-

rolta legyen szemeit ezeknek egy szabad tekintetben való felfogására, mielőtt idegenebb tárgyakhoz 's tájékokra vinné őt az ember. Ezen tekintetben belehet, és be kell vezetni a' föld- és tömegmérés (geometria, stereometria) alapelveibe, nem tudományos rendszerrel, hanem naponként előforduló érzéki nézleteit igazítva, tisztítva. Meg kell ismertetni vele a' szokásban levő nehézség- és hosszúság-mértékeket.

Legjobban megért a' gyermek valamit ha ellenkezők vannak egymás mellett, az egyenest, ha görbét lát mellette, így színekben 's egyebekben; lassanként fogja fel az átmeneteket — nuance-okat — Egyébiránt minden erőtetést, minden mésterkélést kerülni kell kivált, az első években, mikor a' benyomás csak pillantatni, 's nincsen a' léleknek annyi ereje, hogy hosszabb figyelmet fordítsan valamire. Csak az ébreszti figyelmét mi alkalm szerinti; lásson csak először ő, mert ha sokat 's sokszor látott, úgy kezd érteni; már egy 6—7 esztendőre nézve ezer alkalom adja elő magát, ezer kérdést tesz ő is, mellyeknek megfejtésében gyakorolni, nyitni lehet szemeit. Szokja meg me-

rön megnézni a' tárgyat, 's egy éles tekintettel felfogni azt; figyelmeztetni kell éjel is őt egy távolabb eső tárgyra, mondja meg annak, vagy találgassa ki egyes tulajdonait egy merő megpillantásra; azután oda vivén őt, igazolja és igazítsa mit mondott, 's vegye segítségül több érzékeit is.

Mit a' természetben már sokszor látott, jó azt neki képben is megmutatni, azért hogy kicsinyített idomban is lásson képezve egyet 's mást; azonban-ne legyenek ezek torzképei a' szép természetnek; jobb soha se lásson képet, mint hogy elrútítva lássa azt, mit egyebütt szépen láthat. Az embernek érzékei is végellenül nemesíthetők; mind inkább közeledik az a' szép eszmélyinek — ideáljainak — megértéséhez, ki naponként szebb szebb képeken, tárgyakon emelheti érzékeit; az ellenkező esetben csak aljasodnak azok, 's a' ferdeség is, mint a' miveetlen ember' aestheticájában naponként tapasztalhatni, egész természetté válik.

Sokat lehet a' *hallást* is gyakorolni, hogy a' hangok' külömbiségeit a' fül felfogja, erejökől megítélje azon távolságot, honnan jönnek. Egy lassu beszédet is kivehetni, mást lár-

ma közt megérteni, egyszerre két beszéllőre hallgatni tudni a' hanglépcsőnek — scalának — egyes hangjait megkülönböztetni, 's t. ef. mind a' hallás' tökéletjéhez tartozik, 's ezekben már a' gyermeket gyakorolni kell. Csak a' hangokban egy hathatós eszközt birunk, hogy a' gyermekben az emberiség nemesülve fejlődjék: élénkebben tudja felköltetni különböző érzéseinket a' hallás, mint a' látás: a' sugárok csak a' tárgyak' fölületeiről jönnek, a' hangok ellenben azoknak beljéből, minden kis részecskének rezgéséből származnak, 's így inkább a' beltulajdonok szerint módosulnak. Szerencsés gyermek az, ki olly társaságban nevedkedhetik, hol egy nemesült társalkodási nyelv divatoz, ki mindig egy tiszta 's szó' értelme szerint hangolt beszédet hall. Már a' gyermek egy megfejthetetlen lelki rokonságból tisztán kiveszi, micsoda indulat szól azon hangból, mellyen beszédét ejti az ember, bárha rejteni akarná is azt: hogy szeretet, harag, boszu, vagy mi sugallja beszédedet, légy bár milly egyhangu, felfogja, sejti ő azt; 's ezeknek hangja átzeni egész életét. Mennyire hat már egy két éves gyermekre az ének vagy más hanga, miként vidorúl és változik erzése annak szelleme sze-

rint; a' legnagyobb hangköltőkben gyermekkorukban hallott hangok ébresztették fel a' geniust, ki ne tudná, mekkora hatása van a' hangászatnak az ember' nemesülésére, kivált az élet' fejledező korában?

A' *tapintás*, melly alaktalan nemében mint bőrérzés mutatkozik először, azután mint nagyon tökéletesíthető érzék ujjainkban áll elő. A' vakoknál ezt nagyon kifejtve találjuk, mi-ből azt következtethetni, hogy csak úgy gyakorolhatjuk, ha a' látás által nem foglaljuk el előre a' figyelmet.

A' *szaglást és izlést*, mint a' növényi élet' szolgálatjában álló érzékeket, a' természet közvetlen gondossága alá vette; ámbár ezeknek is élénksége az ember' tökéletjeihez tartozik.

Minden külső tüneményt, mellyet érzékeink felfognak, csak úgy vehetünk birtokunkba, ha annak nézletét ön tudatban belérzésünkel egyesítjük, 's így minmagunkra visszük: kinek érzékei csak a' kültárgyakon csaponganak 's nem figyel arra, mi egybeköttetésben van belsője, envalója azokkal, üres annak kebele, 's mint érzéki rab csak a' külső szora-

kozásban, csak magán kívül keres menedéket. Az ilyen embernél az értelem sem világolhat, mert ismérői szétevezve vannak, nincs központosság lelkében, szóval nincs eszmélet; valamint ki örökös magába vonulásban él, egy önalkotta idegen világban bolyong, idétlen képzeteményeit valóságoknak tartja, mert a' valóságot nem ismeri.

Mikor legeltetted érzékeidet a' szép természetben, mikor hosszason kutattad 's felfogtad mind azt, mit ő szived' és elméd' táplálójára tárva tart, zárkozzál el akkor ismeretid' tárházába, hasonlítsd, kösd azokat, teremts ujjakat belőlök, 's eszméid' szárnyain emelkedjél az emberiségnek kitűzött fényponthoz, az égi világosságához; — a' legnagyobb bölcsék és költők elzárkoztak voltak, 's azok ma is; — de csak a' tárgyas természet világítsa útadat, 's azon túl ne menj; mert szemünk csak annak a' világosságnak nyíltak, mi a' természetben sugárzik; füleink csak e' földi lég lebegését halják sat.

Az újabb idő' spiritualismusa sok! felségest szült de sok túlcsapongásnak is adott alkalmat; a' régiek sokban hivebb értői voltak

a' természetnek, mert vallásuk, mivelődésük anyagibb volt. —

Onnan indultam ki, hogy minden benyomást belérzésünkkel kell egyesítenünk, 's minmagunkra vinnünk, mert csak ezáltal válnak azok lelkünk sajátivá; 's valójában mi is minden mit érzékeink felfognak, mint a' kultúrgyaknak lelkünkben való tükrözése? Mi szépet, jót a' bölcsek és költők mondanak, csak abban talál viszhangra, ki gyakran keblébe tekintett 's ott hasonnemű érzelmeket, gondolatokat talált és táplált. Ha korán már nem ébresztjük a' gyermeket, hogy néha tulajdon keblébe tekintsen, egyes érzelmire, lelki munkálatira, testének különböző állapotjaira, a' benyomatok által okozott belváltozásira figyeljen, vagy, mint mondám, üresen marad kebele, 's idegenül csapong ide-tova mind végig, vagy ha több erővel bír 's ez támadozni, munkálni kezd benne, megfejthetetlen lévén magának, bolygó fény után tévedez, 's hlu képzeményekben mereng. Elrepül a' gyermekkor játszi gondolattal, 's csak az érzékek által költött pillantatnyi képeivel, a' serdülőben új világ tünedez fel, addig nem érzett érzemé-

nyek, sejdítések keletkeznek benne, 's e' kétes zajban ide-oda hánykodik, ha nem bir az eszmélet' compászával az öntudatban, 's belsőjét nem tudja egybemérni kültapasztalattal. Az egész életbölcseesség csupán e' két szóban rejtezik: *józan eszmélet*.

Mihelyt azt mondja a' gyermek én érzek, örülök, ezt meg azt teszem, fogd fel néha e' nyilatkozásait, 's kérdjed tőlle miért? tudni-való előre úgy fog ő mintegy felelni: „hát azért;” de nem kell evel megelégedni, hozd elő kis tapasztalatit: ekkor 's ekkor mit csinált, mit érzett, 's érzelme mit okozott? mit hallott, mit látott, mi változást szült benne? Egy hat-hét esztendő gyermek emlékezik néha álmaira, 's azokat ha kérdik beszéli; emlékeztessd őt miként származtak azok abból mit már látott, hallott, tapasztalt; ha testi fájdalmi vannak, hadd írja ő le azoknak helyét, mivoltát, megnevezvén már előbb testének részeit, 's ezeknek fekvését: mind ezt pedig csupán gyermeki értelméhez mérve, 's az érzéki tapasztalatokon túl nem menve.

Azt fejtegetém eddig, miként segíthetni a' gyermeket, hogy a' kültüneményeket ismerni,

's ezekben, mennyire csak ébredező szellemi ereje engedi keblébe tekintvén önlételet érteni taulja; most következik a' *beszédről* hogy említést tegyek: mert ha a' külvilágból gyűjtögeti az értelem tulajdon világát, a' beszédben alkotja ő magát még is, ez fejlődésének közvetlen kifolyása, 's megfordítva, második fő eszköze, segítője. Mentől több szóval bir valamelly ember vagy nemzet, mentől határozat-
tabb, tisztább az ahoz kötött képzet, fogalom, annál tökéletesebb annak értelmi miveltsege is; mentől több módosításai vannak ugyanazon egy észfogatnak a' különböző szavakban; az az mentől több szóval, de különböző meghatározással tehetni ki egy észfogatot, annál tökéletesb a' nyelv; de hát aztán vagyón-e minden észfogatnak szava, 's vagyón-e, lehet-e nyelv, mellyben mindent kitehetni mit érez és gondol az ember? Milly fonákság zugolódni a' helyyes származásu, 's meghatározott értelmü újszók ellen, 's például, mint közelebbről hallám, kárhoytatni a' mostan keletkezett „tan” szót, mikor meg van a' régi szó „tudomány” az illyen ember értelmét alsóbb fokon akarja tartóztatni az utolsó romai polgárénál, mert

ennek a' „doctrinat” és „scientiat” meg kellett különböztetnie.

A' nyelvet kétféleképp lehet tanulni; vagy az életből és mindennapi hallomásból, midőn a' támadozó fogalmakkal együtt születik a' szó is, és a' szerint tanuljuk azt megérteni, mint naponként használtatni 's alkalmaztatni halljuk; így ered az anyanyelv, így tanulja a' gyermek is azt, csak így is kell hogy tanulja első korában; így tanuljuk az idegen élő nyelveket is csupa hallomásból, vagy másfelől a' már kész fogalmakat a' szóhoz csatoljuk, mellyet előlegesen a' nyelvnek egyéb szabályaival megtanultunk, az az mikor grammaticából, szótárból tanuljuk azt: nyelvet így csak akkor tanulhatunk jól midőn egyet már tökéletesen értünk, 's ezért az első gyermekkorra az ilyen nyelv-tanulásmód nem alkalmazható.

Igen de azt mondják, már a' kis gyermek csupa hallomásból egy két nyelvet megtanulhat beszélni: szoljan ő anynyával magyarul, apjával németül, 's talán egy mással diákul, francziául. Az igaz megtanulja a' közönséges dolgokat mind ezen különböző nyelveken megnevezni, sőt egy mindennapi beszélgetést foly-

tathat is azokkal; de tekintsük meg az ilyen időnapelőtti philologokat, miként tudják gondolatjaikat rendbe szedni, miként képesek fel-fogni egy 's más eszmét, millyen kábák mi-helyt a' gondolatoknak finomabb, elvontabb vi-szonyait kell megérteni. Hogy legyenek annak tiszta és meghatározott észfogati, hogy tudjon az mélyebb eszmékről elmélkedni, ki két, há-rom, sőt több nyelven tanult gondolkodni, 's nem birván egyet is teljesebben, nem volt mi-hez mérje a' különböző nyelvek szavainak kü-lönböző jelentéseit 's így zavaroson határo-zatlanul gyültek észfogati, eszméi. Vajjon mi-ért olly ritka az újjabb idő' litteráturájában a' szép proza? mert sok irónál ha az egyik ki-tétel magyar, a' másik diákos, németes, fran-cziás sat. 's ez így van kissebb, nagyobb mér-tékben a' több nemzeteknél is.

Nem azt teszi szavam, hogy egy most ke-letkező nyelvet esupán magában 's elszigetel-ve kelljen művelni, ez az europai népek' mos-tani helyzetében lehetetlen is; 's aztán kön-nyebben, jobban emelhetni egy nyelvet, ha a' műveltebbek' sinormértéke van szem előtt tart-va; hanem csakugyan az írhat, szólhat szé-

pen anyanyelvén, csak annak forog szava épülettel ezerek' szájában, ki azon tanult érteni, gondolkozni, 's azt tisztán szólja.

Midőn azt állítom, hogy csak akkor fogjan az ember idegen nyelvek' szabályos tanulásához mikor a' magáét érti, annak grammaticáját teljesen felfogta, könnyen azt lehetne ellenvetni, hogy eként az idegen nyelvekre igen későre jutand idő; de koránt sem: az anyanyelvet három szakaszban lehet és kell tanítani; az első az, mikor minden új ismerettel, minden új észfoggattal egyszerre szerezzük meg a' szót is, midőn az ébredező szellemi élettel, mint egy életműség, egyszerre 's öntudat nélkül alakúl a' nyelv is; ez azon életkorban van, mellyről e' rendek szólanak; itt fő feladat tiszta szócjtés, bőség, könnyű, változatos és érthető beszéd. Ezután már tanítani lehet a' nyelv' szabályait, 's ezt rendszeres beszéd és írásgyakorlatokkal egybekötve; három-négy esztendő alatt elhaladhatni ezen. Ha e' meg van, akarmelly nyelvet lehet taníttatni a' gyermeknek, 's több nyelven is beszélni vele; sőt csak ekkor tehetni ezt jól, mert a' harmadik lépést a' val teszi anyanyel-

vében hogy lassanként ismerkedvén annak litteraturájával, azt több oldalról maga is használni tanulja, szellemébe igyekszik hatni, mi-
ben mélyebben tekinthet, ha azt több nyel-
vekkel mérheti egybe, 's megfordítva.

Nem akkor kell tehát megkezdeni a' gyer-
mek' nyelvére való ügyelést, mikor ő azt gram-
maticából tanulja, hanem már a' csecsemőre
nézt meg kell választani miként szóljan az em-
ber hozza; mert a' hallás oldja fel a' beszéd'
organumait, 's a' csecsemő- és gyermekkor-
ban hallott és megszokott beszédhang nyom
egy az egész életben megmaradó bélyeget a'
beszélésre. Keveset kell szólni a' csecsemő-
hez, de minden szót tisztán 's érthetőleg ej-
teni; a' görögöknél a' spartai dajkák legkere-
settebbek voltak, mert ők kevés szóban sokat
tudtak mondani, 's azokat tisztán ejtették.

A' mint a' gyermek első próbáit teszi a'
beszélésben, tehetetlenségből sok szót másként
ejt, sokat akadozó nyelvvel maga is képez,
's ezen gyermeki szavakban néha sok szen-
deség, sok kellem van; a' nagyoknak nem kell
azért folytatni 's utánozni gyűgyögését, mert
könnyen megkedvelheti ő azt; jobb minden

*

tárgyat igaz nevével nevezni, 's mihelyt hibáson ejt egy szót, jól utána mondani azt. Elég ha csak hallja, 's mindig nem kényszerítetik megigazítva ismételni azt.

Néha a' gyermek kényességből, restségből vagy rossz szokásból mammogva 's értetlenül beszél; hibázik ki ilyenkor aggódva kérdészeti találgatja szavait, mert csak úgy fog érthetőleg 's hangosan beszélni, ha észrevette, hogy csupán tiszta szavára figyelnek, 's dűnyögését nem méltatják.

Midőn a' világos, változatos beszéd egyedülvaló bizonyosága az értelem' erejének, 's midőn a' nyelvbőség annak mértékét neveli 's viszont: önként következik hogy mentől bővebb a' gyermek' nyelve, mentől nagyobb változatossággal és könnyűséggel tudja előadni kis gondolatit, annál biztosabb, annál eszközetesebb értelmi fejlődése. Ha valamelly ismeretes tárgynak több neve van, meg kell őt azokkal rendre ismertetni, annyival inkább, ha a' különböző nevek különböző meghatározással jelelik annak fogalmát, képzetét. A' hozzá intézett beszédet nem kell csupán a' mindennapi szólásformákon ejteni, hanem mennyire

gyenge értelme engedi fokenként kikeresettebb tételekben is szóljan az ember vele; így tanítás nélkül megismerkedik a' nyelvnek több oldalával, észrevétlenül mivelődik az övé; miért szebb, változatosabb az olly gyermeknek beszéde, kihez gyakran mivelte emberek szólnak; ellenben sok elmedett parasztnak olly egyszabásu, 's szegény kifejezésű az, bár milly különböző tárgyról szóljan is ő.

Erre nézve még egyet óhajtanék a' nevelőktől, ha már is nem igen messze vittem kívánatimat: hogy szép zengésű, 's a' szó értelme szerint hangoztatott legyen beszédök, hogy ez által olvadjan lelkébe a' nyelv' melodiája, melly a' szív' és értelem' finomságát legszebben tanusítja, a' beszélőben, melly sziveket 's elméket nyer meg. Hathatós előmozdítója ennek az éneklés, korához alkalmazott könnyű dalokban megkedveltetvén azt vele; ezáltal hangja simul, telik, 's érzése nemesül. Ennek az érzetek' szava; 's szép a' nyelv, ha nem csak verseiben, de a' köz beszédben is melodiás hangzatu.

Hogy folyékony 's könnyű legyen a' gyermek' beszéde úgy létesíthető, ha gyakrabban alkalma nyilik gondolatit, érzeteit közölhetni;

mi történetet vagy mesét hallott, el kell néha vele mondatni, 's részvéttel hallgatni, segítgetvén elbeszéléseit; hogy bővüljön, gyakorlódjék nyelve. Kikerüli ezáltal azon másnak, és magának is terhére levő akadozást és szó nem találást a' beszélésben, mi vagy egy igen siető elme' és képzelés' mive, mit csak ha figyelmzett 's figyelmeztettetett beszéde alatt úgy mérsékelhet; vagy a' szóbeli szegénység' következése, mellyen csupán azáltal segíthetni. E' célból a' gyermekkorban még ajánlhatni a' szórejtyéket, mivel akkor nincsenek a' szóhoz több képzetek és gondolatok kötve, mellyek a' csupa szókeresés által megzavartatnának; de ezeknél hasznosabbak a' talányok, mellyekben elszámlált bélyegeiről, tulajdoniról kell a' tárgyat kitalálni; ezek az értelem' mivélésére is tesznek valamit.

Mi azon hiányokat illeti, mellyek a' beszéd' életműveinek hibás szerkezetjéből erednek, millyenek a' lebékózott nyelv, dadogás, orrbeszéd 's a' t., részint orvosi segedelem, részint a' gyakorlat által lehet elhárítani. A' Demosthenes' példája eléggé bizonyítja, hogy

a' hibás nyelv is gyakorlat által egy elragadó szónoklat' eszközévé válhatik.

Az érzéki munkásságról és a' nyelvről, mind kettőre nézve eleve a' figyelmet és figyelmeztetést ajánlva, szólottam eddigelé az értelmi nevelésben. Ezen két kutfőből, e' két eszköz által meríti a' lélek minden ismereteit, minden tudományát; mit ezek nyújtanak, abból képezi magát, benső munkásságát. Most a' következik, miként kelljen a' lélek' benső 's önállóalmi működéseire hatni, hogy ezeknek is jó alap vetessék, 's a' fejlődésben egy célirányos gyarapodást nyerjenek. De erre nézve kevés az, mit ezen életkorban tenni kell, és tenni lehet, 's kevés a' mondanivaló is; ebben a' lelki életet külség foglalja el, 's csak gyűjtögetnie kell a' léleknek, míg egy önerejű belső munkásságra érhetik, ébredhet. Minden mesterkélt oktatás erőltetésébe kerül a' gyermeki természetnek, mellyet elevensége, mozgékony-sága szüntelen nógat, hogy annál gyorsabban futkossan szét a' kultárgyak' nézellesén; minden megállapodás, minden magábatérítés, ha tartós, ha erőltetéssel történik bádjadást okoz; a' lélek is időnapelőtti gyümöleseiben csak me-

eszevész és törpül. Ha a' gyermek' elméjét, képzeletét, értelmét akarja valaki gyakorolni, ebreszteni alkalom szerint, 's futólag tegye azt; minden szó melly csupa szellemi tehetségeihez 's benső lélekmunkásságához van intézve, mint egy fellobbant fény, csak repülő világot veszen szellemi valójába, habár, mint villám világatlan éjben utazónak, sötétséget hagyva maga után.

Egy benső munkássága sinesen a' léleknek mellyre az *elme* befolyással nem lenne; mindenikben ő van felszólítva hogy anyagot szolgáltatasson; innen a' lélek' magamagában való működéseit *elmélkedésnek* hívjuk. Elme azon tehetség, melly lényünknek, mind külségi mind belségi változatjait, mozdulatjait felveszi és megtartja: képzetek, észfogatok, eszmék ebben vannak letéve. Segéde és rokona az *emlékezés*, melly azt, mi abban eltéve van, öntudatba hozza vissza, 's a' multban idővel, ürrel köti egybe.

Két pontban áll az elmének nagyobb vagy kisebb tökéletje: először birtokának mennyiségében és millyenségében, az az a' képzetek', észfogatok' számában és tisztaságában; másod-

szor ezeknek könnyü 's mindig kész előállításában az emlékezés által. Az elsöre nézve tudomásul szolgál mind az, mit eddig az értelmi nevelésben említettem, egy 's más még mit ezután is mondandok; a' másodikra egyedülvaló 's mindent magában foglaló gyarapítási mód, elmegyakorlat az emlékezésben. E' nevezetes pontja az értelmi nevelésnek leginkább az iskolai rendszeres oktatás' szabályainak tárgya, de egyet 's mást az elemi nevelésben is lehet tenni.

Sokféle különbözősben találjuk az elméket tartalmukra nézve a' különböző emberek-nél: némelly dolgot, észfogatokat tart meg inkább, más azoknak jegyeit — szavakat; egyik egy másik más ágában az ismereteknek tartósabb elmejü; a' sokoldalúság azonban az értelem' világosodásának, terjedésének fő feltétele. Sokféle viszonyban találjuk továbbá az elméket fogékonyságra és tartósságra nézve: a' különböző elhajlások, tökélyek e' kettős elmetehetségben két ellentétel' végpontjai közt vegyülnek, alakulnak: nagy fogékonyság, de hamar felejtés; bajos felfogás de állandó megtartás. Mind ezen

különbözések korán már a' gyermekben mutatkoznak, 's ezen lélektani szempontokból kell elméjét kitanulni, ezek szabják ki az útat és módot, melly szerint azt művelni, gyakorolni kell.

Az elme' fogékonyságát érzékek', nyelv' művelése 's az ebből folyó ismeretek', észfogatok' nagyobb száma, tisztasága eszközli. Tartósságának egyedül való eszközlője az emlékeztetés, az az, gyakori megújítása, visszahozása annak mit egyszer már felfogott; mit azon oldalról kell inkább tenni mellyben amaz felejdékenyebb. Nem valami szoros rendszerrel kell gyakorolni gyermekelmét az emlékezésben, azt sem szerzette rendszeresen, mit tud; magától nyújt gyakran alkalmat mellyben egyre 's másra emlékeztetni lehet; ha halott, látott valamit, szeret ő arról beszélgetni, figyelmezni kell vajjon hiven teszi-e leírását, elbeszélését? ha valamit kihagyott, rá kell vezetni emlékezetét; így ha az ember olyast beszél, mit ő is tud, jó felhívni néha segítség-re hiebb emlékezetével; ha ő maga kéri az embert hogy valamit elbeszéljen, egy mesét látományt, történetet, fel kell szólítani őt, mondja el utána és mentől hiebben, mind a' nevezetesebb szavakban, mind az elbeszélés' folya-

matjában. Lehet tettelesen is némi csekély feladatokat bizni emlékezetére, teszem hogy emlékeztessen egyre 's másra a' jövőben, ezt pedig először úgy hogy elfelejtése neki váljék kárára; könnyű mondatokra, versekre megtanithatni kivált ha egy könnyű 's kellemes versnembe vannak öltöztetve; de ne legyenek szívet rontó izetlenségek, hasztalanságok tartalma ezeknek, hanem erkölcs és korához mért ész, melly még késő éveiben is epületesen hangozzék lelkében.

Kettős világban szerkezi az ember lételét az egyik az mellyet érzékei által tárgyos lételben ismer, másikat maga alkatja magának 's ebben szellemi lételét helyezi. Azon képek, mellyekkel ezt felruházza egyes vonásokban a' tárgyias világból vannak ugyan véve de szabad összetétel 's elválasztás által. Mi a' külvilág' nézleteiből képeket formál, tárgyias vagy épen tárgyatlan valóságukat, az a' *képzelés* vagy *képzelőtehetség*, melly merészebb reptében, 's midőn a' tapasztalati világ felette lebeg *andatalnak* — phantasiának — hivatik.

E' tehetséget a' lélek tűz forrásának tartom, melly a' szerint mint ereje módosul me-

legitt vagy fonnyaszt; ebben pedig kettő határoz, honnan a' képzelés is erejét színét kapja, ú. m. testünk' physicalai állapota, 's az ebből szálló érzésialkat; másik az értelem' mértéke. Minden mozdulat, mellyet a' tapasztalati világ költ fel benünk a' képzelésen keresztül hat a' lélekre, ez ad szint és köntöst azoknak, 's a' mint ez kellemes vagy kelemetlen szerkezetben van, a' szerint módosul a' lélek' állapotja és munkája is; ez az oka, hogy egyik örvend, hól a' másik szomorítót lel, az egyiknek áradozik kebele, hól a' másik mozdulatlan marad. Mi teszi a' reményt ha nem azon óhajást támasztó képek, mellyekkel képzelésünk a' jövőt felkészíti? Az okosság' legfelsőbb fogalmai idétlen váz képekké válnak, ha phantasiánk nem öltözteti fel azokat; ez teremt képeket sejdítéseinknek, 's csak ez az mi nem engedi hogy lelkünk a' mindennapiság' unalmában ellankadjon. Nekem nem kell azon bölcsesség, melly minden költői érzetet kirekeszt keblemből; ugyan elmélkedhetünk-e az okosság' három tökélytárgyáról, mellyek isten, természet és emberiség, ha a' phantasia nem segíti szűkkörű értelmünket? Tisztellek én benneteket magos költők, kik érzésem által nyitjátok lelki szemeimet;

bennetek tanulom én ismerni az embert, állatok próbálgatom fejtegetni azon talányt, melly létem' titkát teszi, 's mellyet, egykor felfejtendő, egy fensőbb kéz szőtt abba. A' régi bölcsék, kisebb nagyobb mértékben költők is voltak.

Azért hozám elő itt ezeket, hogy kitéssék eleven képzelet mennyire fentartja a' lélekelevenségét, mint idomítja, emeli munkásságát és hogy mentől tökéletesebb amaz valókiben, annál nagyobb jelentősége van minden tüneménynek, minden tapasztalatnak. Mennyit ér csak egy hevülettel pillantatja egy gazdag 's finom képzelésű embernek!

Az a' vád érhetne talán, akarnám minden ember képzelegő, ábrándozó legyen; ha méltó az, úgy üres szó mind az, mit eddig mondtam; mert a' külvilágra útasítám leginkább azokat, kik a' gyermek' lelkét fejteni akarják, 's a' képzelésnek is csak egy józan tapasztalatra kell támaszkodnia; továbbá minden egyes tehetségei a' léleknek, mellyekről eddigelé elszakasztva értekeztem csak egy központi erőnek kisugárzatai, 's ezen köz egybeköttetésben egyik a' másikat kölcsönösen se-

gítván, egyenlítve 's összhangzásban kell őket fejteni, különben egyik előli a' mást, mint buján növő levelek a' gyökér tenyészését.

Az eleven és merész képzelő tehetség inkább az életműségi alkottól függ, 's így többnyire természet' ajándéka, de emelni a' lassut is lehet valamint a' kicsapongót mérsékelni; mivel csak akkor jótékony az, ha nyitja érzéseinket az élet' igazi örömeinek, neveli az akarat' hevét, gazdagítja — élesíti az értelmet, 's ha iránya a' szép' és igaz' eszméyeinek fogalmához mentől inkább közeledik.

Mikor az érzések áradozni kezdenek, mikor az ember szokatlan hevületének, vágyainak megfejtést, tárgyat keres, akkor szükséges, hogy a' képzelő tehetség gondosan mivelt legyen, hogy felemelkedett képzetekben táplálatot, 's a' természet' miveinek megtisztult nézleteiben higgadást találjan: így a' serdülő korban. Szerencsés ifju az, ki ilyenkor egy nemes költészetben keres enyhületet, 's emeli érzéseit, így sem árnyék képek után nem fog csapongani, sem a' testiség' mocsáraiba süllyedni. Másként van a' gyermekkorban:

A' gyermeknek belső állapotjával semmi baja, neki a' külvilág elég elfoglaltatást ad, szűkkörű ismereteiben minden mit észrevesz nagyszerű látomány; ezért olly eleven 's szünetlen munkás képzelése, 's legtarkább képekben gyönyörködik; de épen képzelő tehetségének csak a' kultárgyakkal való elfoglalkozása, 's magánkívül való gyakori elandalodásai szülik korának zavartalan kedvét, örömeit. Ki nem érez melegülést keblében, midőn idő' teltével gyermekora'fészkére tér? nem olyan-e érzete mint az, mellyet elvesztett boldogság' képei támasztanak? minden helyhez, tárgyhoz ezer képe van kötve; keskenynek találja azon udvart, mellyet tágas körnek vélt; törpének azon fát, mellynek tetejére szédelegve nézett, 's megmászását óriási munkának tartotta. Így van az egyebekkel is; minthogy mentől homályosabban 's keskenyebb oldalról tudunk felvenni valamit, annál munkásabb a' képzelés, igyekeztvén kipótolni a' többit.

Ezekből kiviláglik, hogy a' gyermek' képzelőtehetségét nem annyira éleszteni szükséges, mint hasznos táplálát által annak egy célzatos irányt adni, 's eltávoztatni mindent, mi

vidám korát undok szinzel homályosítaná. Mi a' gyermek körül történik maradandó képet hagy benne, ezért meg kell választani mindent, mi érzékeit elfoglalhatná; semmi torzkép, semmi vadtétemény ne szentségtelenítse meg tiszta érzését; boszorkányos mesék, lelkek' megjelenése, kísértetek 's a' t. csak vad képeket támasztanak benne, 's ijedelmet szülnek; azonban tündérek, kik jótévőleg jelennek meg az emberek közt, vagy tündéri lakjokban csudásan jutalmazták, vendégelik a' jókat, 's több ilyenek kellemesen érdeklik képzelődését. Szépművészet, házi innepek, hangászat; kinek szerencsés helyzete gyermekkorát illyekben részlethette, képeket nyomnak elméjébe egész éltét nemesítendőket. Azonban csak vig kedvét, képzelő tehetségének élesztőjét nem kell ok nélkül háborítani, maga a' szabad természet eléggé gazdagítja képzelését csak figyelmeztessék legfeljebb őt annak tüneményeire, 's ezeknek szépségére.

A' gyermek sokat ért, néha ítél, sőt okoskodik, tehát az *értelem* is munkál benne; de minden értelme, mint több versen emlitém, csak érzékeiben gyökerezik, fogalmai csak érzéki

nézleteinek összeköttetéséből alakulnak. Van neki az elvont észfogatokról mint jóság, akarat, munka sat. némi homályos fogalma, de az ilyenek csupán azon tapasztalatokhoz vannak kötve, mellyek által e' szókat megismerte; minden logikai meghatározása azoknak üres hang rá nézve unalmat okozó lelkét fárasztó; pedig jobb maradjon később koráig parlagon értelem, mintsem kora erőltetés és erőlködés által felszeguljon, tompuljon.

Midőn megértetni akarunk valamit a' gyermekkel, midőn valamiről hibás fogalmát, itéletét, okoskodását igazítani akarjuk, csak ezen óvakodás vezéreljen: Soha se mondjuk azt neki, mi csupa eszmélet' tárgya és munkája, hanem azt, miről érzékei által meggyőzhetni őt.

Sokszor midőn a' gyermek valamiről baulul itél, nem értelmének hibás munkásságából ered az, hanem oka, tökéletlen, elfogult érzékei, mellyek szokatlanok még, 's nem tudják a' dolgok' tulajdonait igazi szempontból felvenni; ilyenkor jobb egészen észrevétlenül mellőzni hibás véleményeit, azután pedig úgy intézni egyet 's mást, hogy magátul találja ki a' jobbat, legfeljebb figyelmeztetés által vezérelve

meggyőződését. — Csak abban az emberben világol az értelem, kinek lelke korán megszokta az önmunkásságot, 's tulajdon erejére való támaszkodást; a' szünetleni oktatgatás csak restíti azt; 's innen ered aztán egyfelől, az elfogultság másfelől ennek rokona a' hiszelékenység, midőn az ember mindent csak más után hiszen, mástól vár, a' helyett hogy maga járna valaminek utána.

Egyáltalában nem kell a' gyermekkorban az értelmet úgy mint csupa értelmet mivelni 's oktatni, hanem azon tehetségeit, azon birtokát a' léleknek, mellyeken mint lépcsőkön emelkedik amaz fentebbi munkásságira, 's mellyek elemeit tesz minden értelmi okulásnak; ilyenek az érzékek' munkássága, 's általuk gyűjtött ismeretek, nézletek; nyelv; tartós, gazdag elme, mindig kész emlékezet; tiszta képzelőtehetség.

Végezetéül ezen szakasznak egyet akarok még megemlíteni, ha tán e' kérdést támasztaná az Érdemes Olvasó: ha a' gyermek' lelkét csak az érzéki tapasztalatokkal kell elfoglalni, hát mikor szólhat az ember csupán értelméhez, mikor áll elő az okosság? a' gyer-

mek úgy is mindent érteni akar, mindennek okát kérdi; mikor értekezzék az ember velő a' dolgoknak, történeteknek okairól, elrejtött viszonyairól?

Erre nézve egyet kell még egyszer megemlítenem. A' gyermek legközelebbi egybeolvadásban van a' természettel, emlőjén csüng, 's közvetlen gondviselése alatt van, mint ama virág, melly csírázik, nő és kiszárad a' nélkül hogy lételeéről eszmélni tudna. De serdülő korában az ember sok tekintetben külön szakad az örök és változat nélküli törvények szerint munkás természettől, mint kinek magának kell lételetét intéznie, vezérelnie. Ha emberi nyelvünkön beszélhetne a' természet ilyenformán szólalna meg talán neki: „Eddig nevendékem, kedvenczem valál, tápláltalak a' szülői szeretetben, siettem életműséged' érlelésével, erősítettem tagjaidat, clevenséget adtam korodnak, hogy annál több érintkezésbe jöjj velem — a' kül tárgyakkal, 's vedd szemügyre ezeket; most már te szolgálj nekem, tanuld fentartani magadat, és — *szaporítsd nemedet!*”

A' nemi ösztönnek ezen lassankénti serkedezése a' lelki ébredésnek is igen nevez-

tes időszakát szüli, mellyben az értelemnek világra van szüksége; az okosság a' dolgok' okaira, 's az örök törvények' megértésére akar felemelkedni: az ember idegen kezd lenni magamagának, megakarja fejteni azt, mi benne háborgást szül, 's érteni akarja helyzetét a' valók' sorában. Szólhatsz ekkor és szólanod kell értelméhez, okosságához; értekezzél vele istenről, természetről, emberiségről; de csak a' fejlődés' lassu útát követve, fokenkénti emelkedéssel.

Harmadik Szakasz.

Erkölcsei Nevelés.

A' hányféle az ember annyiféle erkölcse. Ezen állítás azon tapasztalatból foly, hogy az embernek erkölcsiségét az életműség' szerkezete, 's az ebből folyó érzékiség' nagyobb vagy kisebb ereje; másodszor az ezt vezérlő okosság' szava, 's ennek mértéke határozza meg. Ki nem láthatja itt a' módosítások' végetlen számát? az érzékiség' nyomorult rabja, a' vak ösztöntől vezérelt baromember, 's az értelmét pokoli fondorkodásra használó, 's eként örök tévelygésben levő kajántól kezdve, fel egy isten' és emberiség' szent szeretetétől hevülő, 's érzékiségét az okosság' világában kitisztított erköl-

csős emberig, mennyi a' külömbség, a' változatosság!

Mi tehát az erkölcs? Nem azon győzedelme-e a' lelki erőnek, melly az anyagot hatalmába kerítette; 's az abból eredő érzéki kívánatoknak csak annyi rést enged, mennyi szükséges, hogy melegebben törjön az ember a' szépnek, jónak, igaznak tisztán megértett eszméi szerint intézni téteményeit, életét? Nem az érzékiséggel való küzdés, 's azon vett diadalom teszi éltünk' elrendeltetését, boldogságát? Az erkölcsiség' tetőpontjára feljutott ember nagyobb tiszteletet [érdemelne az angyalnál, mert amannak lelki ereje, jósága egy szívmeleggel párosúl, mellynek boldogító mérsékletét kinnal szerzette meg, 's hevét szünetlen vezérelnie kell ügyelvén nehogy túl és félre csapongjon az.

Erkölcs tehát minden emberi tökéletesülés' kitüzött célja; nevelés, oktatás, testi, lelki erők' fejtése oda megy ki, hogy az ember a' jót, igazat megismervén, mivelhesse; szóval, erkölcs, 's ennek mive az erények teszik az érdem' mérlegét. Eddig leginkább általános nézeteket, elveket fejtegettem; részletre csak ott

ereszkedtem ki, hol azoknak világosítására erre is szükség volt. Erkölcsi ágában a' nevelésnek kevés oly általános nézetet és elvet lehet megállítani, melly minden egyes gyermekre, minden esetre alkalmazható. Ezerféle a' természet, ezerféle szinezetűek a' körülmények, mellyekhez az erkölcsi tanúságot adni akarónak magát alkalmaztatnia kell; de nem is szükséges erre nézve minden lépését kirajzolni a' nevelőnek; legyen csak neki magának erkölcsi érzése, 's egy finom tapintattal fog birni, melly őt a' különböző helyzetekben célirányosan vezérlendi: ezért van az, hogy sok köznépi családban erkölcsösebb a' nevelés, mint némelly előkelő 's úgy nevezett, miveltszülöknél.

Minckelötte az erkölcsi nevelés' részletesebb ágaira ereszkedném egy már említett physiologia elvet ismételek: A' külvilág minden behatásának egy benső felfogó erő és tehetség felel meg az emberben, 's kivált az emberiségre nézve, a' melly érzés vezet a' csecsemőre és gyermekre való behatásunkban, épen azon vagy hasonló érzés ébred fel válaszul abban is.

c. Az erkölcsiség, mint mondám, érzésen 's az okosság' hatalmán alapul, utolsóra nem lehet az élet' első éveiben közvetlen hatni, mert az álomban van; de az érzést lehet úgy mivelní, képezni, hogy a' gonosztúl úgy undorodjék, mint a' tiszta léghez szokott orr a' büzhödtt, romlott levegőtől. Csak a' teheti ezt, ki erkölcsőségben neveli gyermekét, kinek magának erkölcsé van; mert ritka példa, hogy a' nemesebb érzésű gyermek szülői rosszaságán tanulja megutálni ezt, 's csak veszélyes botlások térítik az illyent is ellenkezőre.

Már a' gyermekben van valami, mi őt a' jóhoz vonza, 's a'val megbarátkoztatja. Nem akarom vizsgálni az emberben több-e az eredeti rossz mint a' jó. Vannak olly ritka gyermekek kiknek jóféle természetében semmi gonosz nem rejtezik, 's viaszként hajlanak a' jóra, nemesre; de láthatni ollyakat is kik a' leggondosabb, legértelmesebb nevelőnek is ezer kint, küzködést okoznak, 's kiknek még kora téteményében rosszaság mutatkozik. Az érzekiség, melly egyedül vezérli először a' gyermeket, élenkebb, uralkodóbb ezekben, minden kívánatuk érzékenyebb, minden megütközésök a' mások' akaratjában mélyebb benyomást teszen; s' nem el le-

het-e az illetet rontani még csecsemősírásában, nevetésében vagy egy esztelen bókolás, vagy egy még gyermekibb önfejűség, visszatorlás 's rosszul meg gyakran alkalmazott ellentállások által? Ha nincsen az ember' eredeti alkotában vonzalom a' jora, úgy mi az, a' mi a' gonosz előtt is tiszteletre méltová teszi a rényt? mi az, mi a' világ' szövevényes kísértetei, 's a' gonosznak gyakori, bár csak tetsző szerencséje mellett is fentartja és szentesíti az erkölcsösséget közöttünk?

Három dolog van, mellyek által a' nevelésben az erkölcsösség' alapját meg lehet vetni, ú. m. a' *szeretet*, *környezet* az ebben létező példaadással, és a' *szoktatás*.

Csupán az a' nevelés sikerül, melly *szeretelenben* történik. Szeretet az, mi a' gyermek lelkének emelkedést ad; a' szülők' kebelén kezd ébredni benne az emberiség, 's az első nemesítő érzet az emberekhez való vonzódás. Eltásul ő azoknak gorombasága által; minden igyekezet meggyengül benne; nem tudhatja meg mi a' jó mert szeretettel nem találkozik, miben azt megismerhetné, mi biztatást, hevet nyújtana. Miért is törekednék arra, ha látja

örömet, megelegedést nem költhet fel. Így vadul el, 's bir olly kevés fogékonysággal a' nyomorult pór' gyermeke; az újszülöttet már úgy tekintik, mint új bajok', új szükségek' szerzőjét, 's a' vad keménységben minden nemesebb érzés elfojódik benne. Mentől nagyobb sziveségben, szeretetben neveltetett a' gyermek, annál idegenebb szive minden gyűlölséges indulattól, ellenségeskedéstől, 's ez egész nemzetek' lelkületére befoly.

Mi a' magával tehetetlen csecsemőnek legelőször figyelmét ébreszti, az a' körülötte levők' gondoskodása; az anyai szeretetteli pillanat sugárzik először rá, veszi észre hogy aggodása elégití szükségét. Titkoson nyomul e' lelkébe. Nem érti, mi viszonyban áll ez vele, de van egy öntudatnélküli sejtése, hogy léte csak ápolásától függ; melly igazán jóltevő, ha csupán igazi szüksége támaszt aggodást, 's helytelen sirását, kívánatit figyelem nélkül hagyják. Megismeri ő ebben, hogy nem tartozás anynyának határtalan szeretete, 's több körülete lévők' részvéte; 's majd Ira értelme nyilni kezd, jobban átlátja erőtelenségét, 's méltánylani tanulja azt, felebredvén benne szülőinek ölében a' gyermeki visszonszeretet és emberség.

Buzgó, kiolthatatlan legyen tehát a' szülői szeretet, ez a' természet szava; de az embert egy felsőbb erkölcsi szempont vezérelje: értelme azon viszonynak, mellyben a' gyámoltalan gyermek áll jóltévő szülőivel. Legyen az őszinte, mellyben igazi jóság mutatkozzék, 's melly egyedül képes utóbb háládatosságot támasztani, 's annak átlátását, hogy lehettek volna a' szülők idegenebbek, ha akarnak. Azok kik áruskodnak jóságukkal, mondván: „legyünk jók gyermekünkhöz, majd egykor vissza fizetendi nekünk,” nagyon elvétik az ily kölcsönzött szeretetet; hamar állátja azt a' gyermek, 's csak incselkedő, kinézésekhez alkalmaztatott lesz az ő gyermeki ragaszkodása is midőn az őszinte szülőknek még büntetései is hálá könnyeket támasztanak a' később korban.

Félre tehát minden bókolással, bár milly jó a' gyermek, bár kicsordultáig tele a' szülői szív örömtől. Szelid nyilatkozó legyen a' te szereteted édes anya! a' tiéd atya olyan mint egy rejtett tűz, a' mellynek ő csak melegét érezze, de valójában ne lássa, ne hallja azt. Te édes anya, őleld őt bizvást dobogó kebledhez; az atyától elég egy forró pillanat 's egy szerete-

tett lehelő szőzat. Szivbánatot érezzen ő dorgálatodra édes anya, miért okozott sérelmet jó szivednek; lélekfurdalást a' tiédre atya, miért nem érdemlé meg elégülecsdet, kit szeretettel tisztel, ki hozza annyi bizodalommal, részvéttel van.

Legszebb mive a' szülői szeretetnek a' bizodalom; csak értelmes szeretet, őszinteség költheti fel ezt. Mihelyt titka van a' gyermeknek szülői előtt, már hibázik az erkölcsi nevelésnek éltető melege, a' gyermeki ragaszkodás és őszinteség. Azt mondják némelly gyermek már zsengekorában alattomos, csalfa, de nem tanulta-e ő ezt? van-e arra szüksége ha szülőinél mindenben nyíltszivűsége talál, kik helyes kívánatinak a' lehetőségig eleget akarnak tenni, kiket mint jóltévőit, ballépéseinek biztos orvoslóit úgy tanulta megismerni.

Ki bizodalmat akar felkölteni gyermekében mutassan előbb bizodalmat hozza; legszebb ösztöne ez minden nemesebb törekvésnek; van a' gyermeknek is önérzete, melly örömet 's éledést lel, ha becsülve látja magát. Az okos szülő épen ezen tekintetből szívesen enged, néha nagyobb szabadságot gyermekének, gondos szem-

mel tartván azonban őt; minthogy szabadság fejtí ügyességét, tünteti ki hibáit, az orvoslandókat. Nem mondja azt előre: rá nem lehet semmit bizni, sőt még valamivel többen bizza meg őt, mint értelme, ereje birhatná, észrevétlenül védi, segíti azomban, csak hogy megfelelhessen megbízatásának. Illyen bizodalmas szeretet ösztönzi a' gyermeket, rugalmasságot ad igyekezetének, melly még több bizodalomra vágyik érdemesülni, 's önérzetének nevedésében mind inkább szeretni kezdi szülőit.

Az tehát az igazi szeretet, melly fel magához emeli a' gyermek' érzését, 's nem teszi őt egy haszontalan aggódás' rabjává; mert rabja az olly gyermek a' szülői szeretetnek, kit mindentől féltenek, szünetlen intenek. Ki a' mellett hogy gyávakényessé lesz, megszokván magát egy töredékeny drágaságnak tartani, minden kedvszegést, minden ellenes megütközést rettentő méltatlanságnak tart, felingerül, boszus indulatokkal vesződik; az illyen gyermek pedig viszontszeretni nem tud, szives, engedelmes érzésekre nem képes.

Legbiztosabb tanuja a' szülők' jóltevő szeretetének a' kiseded' zavartalan jó kedve. Az

elkényesztetett, vagy a' gorombaságokkal illetett gyermek nem tud igazán örülni. Szép látni a' jól neveltet miként sír ha büntetniök kell őt szülőinek; de alig nyert bocsánatot, azonnal derülni kezd korának éltető világa, a' vidorság, érezvén szintúgy, hogy e' mulékony fergeteg is javára volt. Csak betegség képes a' gyermek' kedvét háborítani, ha szeretet könnyezi, szükségei gondosan kielégítetnek, 's ha néha egyet mást szolgáltatnak neki, tesznek körülte, miben örömet leli, állandó jó kedve. A' jól irányzott gondoskodásnak, a' szülők' józan szeretetének e' legszebb jutalma; mert jó kedv által csirázik minden jó a' gyermekben, 's már a' csecsemő' hajnalmosolygásában láthatni néha valamit, mi tiszta, meleg életnapot ígér.

Másodikeleme az erkölcsi nevelésnek a' *környezet* 's az abban létező *példaadás*. Ha igaz is az, hogy egyik gyermek hajlandóbb a' jóra mint másik; de az is igaz, hogy az ember sem jónak sem rossznak nem születik, hanem lett jóvá vagy rosszvá. Sokat tesz a' természet, vérmérséklet sokat a' sors', körülmények' érlelő mostohasága: de mind a' mellett is a' miben idomul,

erősödik jobbulásunk, az a' nálunknál jobb, tökéletesebb emberek' példája. Az ifju repke hevével a' tőle távolabb esőkben, 's ha megtanult értekezni a' multtal, a' historia' hőseiben keresi és találja törekvéseinek nyugpontját: mégis leginkább körülte levők, vagy olykor szerelme szabják meg erkölcsseit. A' világgal emberiséggel még egészen ismeretlen csecsemőnek és gyermeknek szülőiben 's az őt ápolókban jelen meg először az emberiség: öntudat nélkül de mélyen nyomúl lelkében az ők példája, 's ennek utánozására épül leendő emberi valója. Innen van az, hogy a' különböző nemzeteknél, sőt családokban is van egy sajátos színezete az erkölcsöknek, 's hogy némely erények vagy hibák, mint szorgalom és restség, emberbecsülés és dőlyf sat. uralkodóbbak itt mint amott.

Semmí tehát inkább nem biztosíthatja az erkölcsi nemesülést, mintha olly környezetben lehet a' kisedés, hol tiszta erkölcsök divatoznak, 's nemes' érzelmek' tanuja lehet ő gyakorta. Erkölcsi tanításokat nem lehet adni neki, hanem midőn a' nagyok' utánozása mind az, mi őt vezérli, úgy kellene hogy csak jót lásson,

halljan tőlök, 's az ők mintájára észrevétlenül nemesülve alakuljon emberisége, mellybe gonosz nem fogózhatik, mint nemes érczre a' szenny (*). Ez leginkább az, mit nemleges (negatív) nevelésnek neveznek, 's melly valójában többet ér, mint minden oktatgatás, mellyet példák nem követnek. Szülők! ha sziveten fekszik gyermekeitek' java, ha azt akarjátok, hogy elhunytatok után is jóltevőleg éljetekek bennök, 's áldott legyen emléketek, tiszteljetekek gyermekeitek' ártatlanságának szentségét; legyetek előbb ti jók, hogy ők azok lehessenek! Ha azokban házi éltetek nem lehet olyan, hogy attól minden gonoszt eltávoztatni lehessen, ne tegyétek legalább őket minden jelenetnek tanuivá!

Nincs egy kellemetlenebb csalódása a' gyermek' érzésének, mint ha vesztenie kell azon természetes tiszteletet, mellyel már mint csecsemő tekinteni szokta szülőit; ha botránkoztató hibákat kell tapasztalni azokban,

---

*) Quo semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu.

kiket, először ismervén meg, legtökéletesebbeknek tartott: vége akkor minden gyermeki bizodalomnak; intés, oktatás üres hanggá válik, mert ezeknek adója megszűnt tiszteletének tárgya lenni. Csak egy dolog van mi a' szülők' kisebb gyengeségeinek ártalmát néha elveheti, 's ez a' szeretetteli őszinteség, mellyel a' gyermek iránt viseltetnek; mert a' szeretett szülőknek hibái is az őszinteség által a' gyermek' tanuságára fordíthatók, midőn jaj, ha a' szülő idegen szerepet játszik gyermeke előtt, 's még inkább ha azt játszottat vele: színjáték a' nevelésben, mellyet a' gyermek észrevett, minden későbbi erkölcsi hatásnak erejét veszi.

Két erény van, mellyek a' szülői hajlékot igazán erkölcs-iskolává tehetik, ú. m. a' *családi összhangzás* 's az abban divatozó *emberbecsülés*.

Ki megakarja tudni erős-e egy nemzet, bir-e olly ingerekkel, mellyek nagyra, szépre vezethetik azt, tekintsen be az egyes családok körébe, a' bennök uralkodó egyességből és szellemből megtudhatja azt. A' társasági erények házi körökből keletkeznek; a' közelségi von-

zalom, kivált pedig azokhoz, kik közvetlen egybeköttelésben vannak, a' legnemesebb 's boldogítóbb érzelmek' szülője. Mi az mi a' hon' szent szeretetét szüli? Otthon a' szülői édes ölkben boldogulva töltött gyermekkor. A' régi magyar családok Europa' több népei közt, ki-
tűntek a' bennök örözt házi hűségben, nemze-
tünk' története egy Messalinát egy bájor Iza-
bellát sem mutatnak. Valójában annyi küzdés-
re ez nevelte erejüket (*)

Nem lehet szebb látomány, mint egy szép
összhangzásban folytatott házi élet: feje és tag-
ja lenni egy szeretett háznépnek a' legszebb
önérzet; e' kis körben szereshető az igazi sziv-
jóság, csupán így 's innen szokott tágulni az
ember érzelve, hogy szeretve ölelje át az em-
beriséget. Sőt az érdemnek is legbiztosabb ta-
nuja azoknak szeretete, kiket övéinek mond az
ember, mert a' családi egyesség bizodalmas
szereteten nyugoszik, nem lehet pedig hideg az
másokhoz, ki csak egy embert is igazán tud
szeretni.

---

*) Az osok' elenyészett nyomdokára.

Az esti szellő új fővényt takar!!

Mi a' házi élet' boldogságát megszerzi, az erény és kölesönös szívesség. Szerencsétlen gondolat erőszakoskodás által, akarni emelni tekintetét; van egy méltóság, mellyet, bár porban játszó a' szülő gyermekével, el nem veszthet, ez annak tudása hogy magáéinak javát buzgón munkálja, 's igyekszik munkálni; mi becsültetést e' szül mindig igazi az, annál inkább ha kölesönös, 's minden tagja a' családnak egyaránt részeltetve van abból. Így mindegy akár tegezze, akár másként hívja a' gyermek szülőit, benne természetes a' tisztelet, ha elvesztették szülői azt, magok hibások.

Legártalmasabb a' házi nevelésben az, ha a' szülők gyakran 's sokáig távol eresztik magoktól kicsinyeiket, 's ninesen senki ki helyöket bár valamennyire pótolhatná. Illyenkor vagy nem a' legválogatottabb játszó pajtásokra maradnak; vagy a' mi még rosszabb egy idegen cselédre, kinek ha ninesen megpróbálva erkölce, hamar megvesztegetheti mind azon jót, mit a' szülői gondosság hosszason épített. Hól nagyobb gyermek is van, az sokszor leghivebb örje tud lenni kisebb testvéreinek, kivált ha a' szülői részrehajlatlan szeretet egy szives 's bizodal-

mas társalkodási szellemet tudott vinni közükbe. Ezen megbizotásnak azon szép következése is van, hogy a' rokon' szives védelme kölcsönös vonzódást szokott felkölteni.

Más mi a' gyermek' családi környezetében az erkölcsi nemesülésnek egyik fő feltétele az *emberbecsülés*. A' gyermek nem értője az emberi viszonyoknak, hidegséggel szokott viselkedni az idegenebbek iránt. Helytelenség ezért feddeni őt, vagy éppen kényszeríteni az ellenkező magaviseletre, vagyon más eszköz, mi szelíd mozdulattal közelíti őt az ismerkedőkhöz, t. i. ha ezek szeretetet és részvétet mutatnak hozzá. Azonban hogy ezen eleinte természetes tartózkodásból különböző indulat vagy szilajság ne váljék később, csupán úgy eszközölhető, ha látja szülőitől milly bizodalmas szeretettel viselkednek az emberekhez, 's általuk szóval, tettel a' legalábbvalóban is becsülszik az emberiség.

Sziv és ész parancsolja nekünk a' felebaráti szeretetet, midőn csupán kölcsönös védelem 's életszükség csoportosítja az állatokat, az ember' neméhez való vonzalma nemesebb természetének szava, 's érzési alkotának

kipótolthatatlan szüksége. Ezért mondja a' római bölcs: hogy a' mennyei boldogságot sem éldelhetné, ha nem volna senki, kinek azt megmondhassa. Mennyi örömezzettől van az megfosztva, ki részvétlenül tekinti az emberiséget; ki vadon érzelmeiben nem tanult oda felemelkedni, hogy dicsőülve érezze magát nemének tökéletesültében, boldogultában. Ha találatnék olly szerencsétlen, ki gyűlölni tudná az emberiséget, annak élte csupa kín volna. Mi megnyúgat ha balesetek sujtolnak, mi örömeinket fellengökké teszi, tökéletesülésünk' talpköve, ez életnél drágább érzelem, az emberiség' megtisztult szeretete. . . . Őrizni, ápolni kell azt! . . .

Érzem messze ragadna e' tárgy; eléggé nem javalhatni azt. Fényüzés, mesterkéltségek, illetémszabályok napoként nevelik erejét az alávaló 's aljasító önzésnek, ritkábbá teszik a' hideg udvariságba magát burkolni nem szerető igaz emberséget. Bocsánatot Érdemes Olvasó ezért, 's minden egyéb kitéréséimért!

A' gyermek' érzését nem lehet egy általános emberi szeretetre emelni, de tiszteletet önteni bele a' nagyobbak iránt lehet; hogy mint a' spartai ifju örüljön ha nálanál öregebbnek

engedheti át jobb helyét; hogy szerényen félre vonuljon, midőn nagyobbakra vagy a' figyelem fordulva; szavát azokéin fejül ne emelje, sőt tartózkodva szóljon akkor is, midőn a' beszédre felszólítatik: mind ezt meg lehet értetni vele, illyekre meg lehet szoktatni őt. Azt gondolja talán némelly szülő, hogy ezen szemérmes félénkség később ügyetlenné, otrombává, teendi gyermekét. Higyétek meg, csak a' nagyobbakhoz tisztelettel 's félénkséggel közelkedő gyermektől válik később a' kedvelt társalkodásu ember, mert ama félénkség, érdeme' 's ideje' haladtával, szerénységgé válik, melly kellemetesebb mivel őszintébb, mivel szivesebb, lekötelezőbb. Vajjon majd, ha az illyea gyermek értelmesedni fog, nem lehet-e megértetni vele miesoda szempontból tekintse a' társasági viszonyokat, 's nem könnyen be lehet-e vezetni őt minden illedelmi szertartásokba.

Az ifjuság szokta megadni a' társaságok' kellemeit; legyen az szerény, igyekezzék szives, lekötelező lenni természetes akkor, 's magától jön minden illedelem, 's az öregek is „ifjudó kebellet” simulnak hozzájuk. A' pöffedezés, gúncoskodás, dőlyfős követelések, szó-

val a' betyárság, minden társasági örömet el-öl, 's a' mivelődést is hátráltatja. Fájdalom a' „betyár” szó csupán nyelvünk' tulajdona, beh szeretném nemzeti szótárunkból kitörölve látni azt, mint szükségtelen 's tárgyát vesztett szót!

„De a' társasági körökbe el kell vinni a' gyermeket, hogy tanuljan illezkedni, kapjan egy könnyü szabad társalkodási modort?” — Ugyan mit érthet a' gyermek a' külső illedelemhez? értessék meg vele csak azt, hogy a' külső szintől annyi függ, vége akkor rá nézve minden emberséges érzetnek, minden erőltetsi nemesülésnek. Valójában magok ellen hibáznak ezáltal a' szülők, mert kiveszik őt minden jótékony otthoniságból, magokkal czepeelvén mindenüvé, többnyire csak azért, hogy pompázzanak a' szép kisednek majomi czikornyáival unalmára másoknak; továbbá csökkentik ezáltal gyermeki ragaszkodását; ugyan is a' gyermek szükkeblü, ő alig tud három embert is egyszerre szeretettel ölelni, miként szerethesse ezeket is igazán, ha társaságokat ismer, 's azokban kedvet keresni szokik.

Legjobb illedelmi iskolája a' gyermeknek szülői' háza, ha közöttök egy őszinte nemes

nemes társalkodás divatoz, 's az idegenek is általuk megbecsültetnek. A' nagy világ' tonja egy szerény érzésű ifjunak könnyű tudomány, mert illetlenséget, nemes természeténél fogva, úgy sem teszen, egyéb színlegességet pedig igen hamar eltanulhat.

Harmadik eszköze az erkölcsi nevelésnek a' *szoktatás*. A' megszokás azon szabad mechanismusa a' lélek' kiható munkásságának; melly idővel annyira sajátjává lesz, hogy mint egy második természet változatlan szükségességgel szabja meg annak idomzatát. Minden nevelés szoktatáson kezdődik; ez az mi helyét pótolja a' törvényeknek, parancsolatoknak, mellyek az élet' első éveiben időnap előttiek, nem alkalmazhatók, vagy ha igen is néha, gyakorta tétetvén ártalmasok. A' jó szoktatás egészen nélkülözhetőkké teszi azokat, mert a' szépre 's jóra szoktatott gyermeknek az ellenkező egészen idegennek, természetével ellenkezőnek tetszik. Az elve minden szoktatásnak, hogy jó irány legyen adva már kezdetben a' gyermek' magaviseletének, 's a' jót úgy tegye ő mint a' mit másként tenni nem lehet. Sokkal könnyebb jóra szoktatni őt, mint a' rosztól el-

szoktatni; soha sem hibáznék a' gyermek, ha a' hibát vele meg nem ismertették volna.

Ki egy nemesült idomban akarja fejteni benne az emberiséget, legyen értelmes választással abban, mire őt szoktatni akarja. Minden szoktatás a' jövőre van intézve, úgy vegye tehát figyelembe azt a' nevelő, hogy ha majd nevendékében értelem és okosság kezdenek sinormértéket szabni a' tetteknek, ismerjen ő megszokásiban a' legszebb magaviseleti elvekre, 's egy könnyű és szabad elhatározással építse rájuk lelkületét, mint megszokott, de nemes erkölcsök' foglalatját.

Hányadik szülő az, ki a' nevelésről olvasott, eszmélt volna? 's még is, az emberiség' szerencséjére sok helyt jól sikerül az, mert jól szoknak a' gyermekek. Mit is ér minden nevelési elv, ha nem helyesen alkalmaztatik; mit csak azon szülő tehet, ki magáévá tette azt, 's példával megyen előre. Sok helyt jártam a' két magyar hazában, de mi a' köznépi nevelést illeti, seholt azt jobb móddal folytatva nem láttam mint a' Székelység közt. Egy szűk, 's nagyobbára sovány földből meglehetősen népességgel kell neki élnie, de éppen

ezért mértékletes, takarékos, munkás, életrevaló: így szoktatja gyermekét is, ki még gyenge korában segédje apjának minden dolgában. Valójában ritka székely fiu az, ki bár milly idegen helytt is éléni nem tudna.

Két módja van a' szoktatásnak, első a' *szabatosság*; második a' *nemes érzések felköltése*, 's *alkalom adás hogy azok tetteiben mutatkozhassanak*.

A' lélek' munkásságának szabadságát, tisztaságát leginkább a' szabatosság, 's ennek következése a' rendtartás szokta megadni: a' legszövevényesebb dolgokban és elfoglalkozásokban is biztos vezérfonalul szolgál a' szabályos rend. Azon panasz: „*elvagyok nyomva a' sok üggytől-bajtól; nem érkezem erre is, arra is,*” a' legtöbb esetben nem egyéb mint egy kis hanyagság — indolentia — szava. Az ember igen sokra tud érkezni, tegye csak renddel dolgait, 's szoktassa magát szabatossághoz.

Csak egy dologban szokják rendet tartani a' gyermek, mindjárt lesz valami, mi mustraként szolgálанд egyéb kis téteményeiben is, sőt játékát is rendesebben 's jobb kedvvel üzeni. Továbbá mit egyszer mint szabályt úgy

ismertettél meg vele, maradjon változatlanul az: ha meg van már neki mondva, az ilyen 's ilyen esetben így kell cselekedni, akár hányszor forduljan elő azon eset, ne legyen másként, — ha bár százszor is ismételi azt mit tudtával rosszul tett, — hanem mint értelmed mellyet neki tisztelnie, 's mellynek szavára hallgatnia kell, kiszabta. Ebben ismeri ő meg a' szükségesség' hatalmát, mellynek ismerete szerzi meg a' lélek' igazi szabadságát, erejét.

Második módja a' jó szoktatásnak a' nemes érzések' felköltése, 's alkalomadás hogy tettekben mutatkozhassanak. Ki tisztaságra, rendre akarja szoktatni a' gyermeket, megkedvelteti vele ezen szép erenyeket: ha szorgalomra, tárgyat nyújt hatásvágyának, 's olly munkákra fordítja azt, mellyek neki örömet szerezhetnek önalkotta miveiben: ha engedelmességre, bizodalmat költ fel előbb benne, ritkán szólítja fel őt arra, de midőn törvényté tett valamit, feltétlenül, 's komoly mérséklettel követeli azt; komoly mérséklettel mondom, mert az ingerültség mindig gyanussá teszi a' szülők' parancsolatját: ha szerénynyé, tiszteletet önt bele a' nagyobbak iránt, enge-

dékenyseget, szeretetet mindenekhez , 's a' t. Igy, még kora kezdetben, könnyen 's ki nem irthatólag szálljon természetébe mind az, mi egész valójának egy nemesült szint adván, életének rendes folyamatot, téteményeinek egy mivelt, erkölcsi alakot szerezni képes.

V é g s z ó.

Ennyit, csak ennyit találtam megemlíten-
dőnek **Érdemes Olvasó** az elemi nevelésre
nézve; kevés az igaz, de nekem meg van még
is azon, meglehet csalóka hiedelem, hogy
habár egészben nem is fejtettem ki, legalább
érintettem mindazt, mi szükséges hogy érte-
lemmel 's jótévőleg folytatott legyen az első
nevelés. Tömötten igyekeztem írni, láthatta az
Érdemes Olvasó; meglehet azonban, hogy ki-
ereszkedtem olly tárgyakban, melyeket rövi-
debben is megemlíthettem volna, 's igen rö-
viden érintettem azt, miről bővebb magyará-
zat illenék; de egészben véve állításaimnak,

észrevételeimnek részletes fejtegetését az olvasóra bízni volt czélom, tudván azt, hogy hasznosabbak az olly könyvek, mellyek nem terjeszkednek ki minden ágabogára a' felvett tárgynak, arra kisztetvén az olvasót, hogy maga is eszméljen, 's pótolja ki azt, minek csak szikráját akarta lelkébe lobbantani az író; 's tudván azt is, hogy a' jó nevelő úgy szokott tenni, mint a' mivész, midőn legszebb művet alkotja: önzzelleme sugallatát követi, 's a' genius megvédi őt minden tévedéstől, szabálytalanságtól; csakugyan ezen önkormányzási szabadsagát lelkének hosszas tanulás 's mivélődés adhatja meg.

Igen de, azt fogja mondani az Érdemes Olvasó, megfelejkeztem egy nevezetes pontjáról a' nevelésnek, ú. m. a' hibáknak orvoslásáról. Az igaz, a' hibákról igen keveset, 's azt is mellékesen, a' fenyítékről pedig éppen semmit sem szólottam. Megvallom, midőn munkámnak tervét átgondoltam, a' hibák' orvoslási módjának fejtegetésére egy külön szakaszt szántam volt, *nerelési gyógy-tan* czim alatt; de azután az erre való kiereszkedést magammal való ellenkezésnek találtam;

mert hiszen azt akartam megmondani, miként legyen olyan a' nevelés, hogy a' hibák kikerültessenek, úgy intéztetvén, hogy a' nevéndék tökéletesülésében egyszer is ezen balirányt ne vegye, feltéven a' nevelőben is az erre megkívántató tökélyeket. Jól tudom én azt, hogy ezen jámbor kívánság — *pium desiderium* — a' gyakorlatban nem-igen fog teljesülést találni, 's legjobb nevelési mód mellett is fenytékre szükség van, mivel emberi gyarlóságunkból foly az, még pedig megmásolhatatlanul, hogy néha — szerencsés ki mentől kevesebbszer — botorkázva jussunk el az erény' magas fokára, 's az azt követő bünhődésben ismerjük meg a' jót. Ámbár most, mind szorosan ide nem illót, mellözöm e' fontos tárgyat, mindazonáltal ha erőm 's időm engedni fogják nem mulatandom el, talán egy egész külön munkában értekezni róla.

Egy - két szó

A' Kisdedovó Intézetekről.

Toldalékul.

1-ső §.

Értesítés. Birálat.

A' Kisdedovó Intézetek arravalók, hogy a' második évben járó, 's szabadon járni kezdő gyermekek egész a' nyolczadik esztendőig, vagy valamivel tovább is közös helyen, nagyobb számmal egy okos nevelés' elvei szerint neveltessenek, 's mind a' további iskolai tanulásra, mind az élet' egyéb állapotjaira alkalmasokká tétessenek. A' gondolat már régi, de méltólag csak az újabb időkben létesített; 's bár nem első ebben, de a' gondolatot egész szépségében kifejtő, útmutató, példaadó Angliának egyik nagy férfia — Lord Brougham, —

kinck a' néj nevelésben tett nagy és sikeres fáradozási jeles érdemeinek nem a' legutolsóbbika.

Előbbi rendeimben több helyen említém, millyen fontos dolog, hogy az ember' éltének első éveiben jó gondviselés és vezérlet alatt legyen. Midőn minden ember, legyen ő pór, legyen Méltóság egy megtörhetetlen joggal lép ki az életbe, mellyet embertársin követelhet, mondván: formálatok emberré engem', hogy légyek javatokra, 's köszönhessem meg nektek, visszapótolván az utánam jövő ivadéknak: — ezen követelésnek a' Kisdedovó Intézetek igazi lényegökben kifejtve, az ember' zsenge életkorában eleget tesznek.

Hányadik gyermek az, ki otthon a' leggondosabb szülői ügyelet alatt is mindenben részesülhetne, mi ezéltatos nevedésére szükséges? A' legjobban nevelő szülők is nem jönnek-e néha olyan helyzetbe, hogy gyermekeiket egy idegenre, vagy egy kétes erkölcsű cselédre kell bízniok; nem jó-e tehát ezekre nézve is, ha van egy hely, hova biztosan elküldhetik őket, tudván jó gondviselés alatt vannak, 's több hasonló kisdedeknek társasá-

gában, mellyet annyira kedvellenek, egy vilám 's tanuságos időtöltésben részesülhetnek; korán belejők szállván, e' köztársaságában a' kicsinyeknek, az emberekhez való megszokás, mi a' nagyot és szépet csak társaságban lé e-síthető embernek olly igen szükséges tulajdona. Már régen, mind Lyeurgus' mind Plato szép nevelési rendszerének együttnevekedés, együttlét fő bélyege, alapja.

Mit mondjak azonban ama nagyobb számú osztályáról az embereknek, kik a' kézi munka által való kenyérkeresés' egyhanguságában mind testileg mind kivált lelkileg olly igen szegények; kik a' nevelést csak onnan mérik, ha ökreiknek gondviselését hamarabb vagy később bizhatják gyermekeikre; kiknek példájában az emberiségnek elvadult, 's nyommasztó szükségekben bután neki fásult oldalai mutatkoznak egyedül; kik ha nem is tanítják szánshándékosan gonoszságra gyermekeiket, — bár ez is megeshik néha — de egyébre nem nevelik, hanem hogy, mint ők, csupán az égető testi szükségek' ösztönét érezve lomhán, mivelletlenül, kénszeredve folytassák éltöket! Az ilyen sorsu gyermekekre nézve szükségesek

főként a' Kisdedovó Intézetek általuk vethet-
vén meg bennök is egy nemesebb emberi fej-
lődés' alapját, könnyítvén a' szülőkön is, kik
biztos menedékhelyet találnak kicsinyeikre néz-
ve; mindketten házukon is kívül dolgaik után
láthatnak, nem lévén kénytelenek vagy szeny-
nyes, egészségtelen kunyhóikba zárni őket,
vagy, mi még rosszabb, szabadjában künn
hagyva minden rossz példának, befolyásnak 's
vak-történetnek engedni.

Felgyülnek reggelenként a' kicsinyek öt-
venen, nyolczvanon sőt többen is, a' rongyal
foltozott, de tisztára mosott köntösű szegény
kisdeden kezdve, fel a' jó birtoku csinosabb
gyermekéig, egy tisztán tartott, egészséges
levegőű 's világos házban; nyájas szeretettel
fogadják a' nevelők: benn a' szobában tanu-
ságos, mulattató beszédek, oktató mutatvá-
nyok — künn, a' tágas udvaron külömbféle já-
tékok, vig társalkodás, gyönyörök várják őket:
vidoran telik el a' nap, 's estvére haza térnek
szülőikhez, kiktől — ha szeretet lakozik ná-
luk — nagyobb szeretettel fogadtatnak, mint
külömben, mert nem voltak egész nap terhök-
re, nem látták szüntelen magok körül őket.

Vidáman csevegve beszélnek el napi történeteiket, gyakran tanuságára a' szülőknek; mivelődvé szelídebb erkölcsöket visznek a' szülői hajlékba; 's végre a' szülők is simulni kezdenek hozzájuk, 's nemesülnek példájokon. Így mivelődnek, így jönnek szorosabb kapcsolatba a' polgári társaság' külön osztályai, tagjai.

Egy, csupán egyetlenben egy ellenvetést hoztak fel némellyek a' Kisdedovó Intézetekre; azt mondják: minthogy nem házi a' bennök lévő nevelési rendszer, csökkentik a' szülőkhöz való ragaszkodást, és a' házi szellemet. Mi ezen vád' utolsó ágát illeti, ki bár valamenyire ismeri nem csak a' köznépi, hanem még az előkelő családok' nagyobb számában is uralkodó házi szellemet, nem nagy kárt lát 'abban, hanem csupán benne nőnek fel a' gyermekek; sőt áldást mond a' Kisdedovó Intézetekre, mellyek azt is nemesíteni szokták. Az elsőre nézve is hasznosoknak találhatni ez intézeteket, mert hiszen a' szülők küldik oda reggel kisdedeiket, ők táplálják ott, ők fogadják estve, 's közelökben aluszszák csendesebben álmaikat, a' rövid távollét nevelvén még a' kölcsönös szeretetet.

Könyvet lehetne írni a' Kisdedovó Intézetek' hasznairól, de legyen elég ennyi. Csak még egyet akarok megemlíteni : Minden társasági viszonyok egyben központosulnak, egy pontra térnek vissza, — 's ez a' nevelés: törvények, rendtartó intézkedések mind csak azt törekednek kipótolni, mit a' nevelés elmulasztott. Midőn annyi függ az elemi neveléstől, nem lehet semmi erre nézve hasznosabb mint mentől több 's jobban elrendelt Kisdedovó Intézetek' felállítása; csupán ezek javíthatják, ezek fejthetik ki a' köznép között az első nevelést.

Más nevelési elveket a' Kisdedovó Intézetekre nézve nem ajánlhatok, mint mellyeket feljebb említettem, ámbár a' házi nevelést tartottam főként szemem előtt azokban, de a' különbség csak az alkalmazásban áll. Egyébaránt ezen intézetek' eszméje nem ujság már nálunk; több helyeken léteznek azok; hazánk' egy-két szép érzésű leányainak sūkeres fáradozása által mindjárt eleintén keletkeztek egy néhányan; Europa' continensén, ha nem is legelsők a' miéink, de nem sokkal ifjabbak a' párizsiaknál, mellyek hamar a' London' westminsteri

és spitalfieldi két példány intézetének keletkezésök után állítottak fel. A' bécsi, prágai, 's austriai birodalomban mostan virágzó védintézetek a' miéinknek mintája szerint alakultak, 's Bécsbe az első kisdedovó intézeti nevelőtőlünk hívták fel. (*)

Felfogták azonban és akadályai közt vézerlették az ügyet több lelkes hazafiak is, kiket ismer már a' haza. Csak részvét kívántatnék, általános, e' szép ügyet igazán méltányló részvét, hogy méltó kiterjedésben 's virágzásban láthassuk mindenütt két magyar hazánkban a' Kisdedovó Intézeteket.

---

*) Felsőcsécsény, mostan özvegy Császárné magos látogatásával szerencsétlente a' bécsi első példány intézetet, melly *am Rennweg* nevű külvárosban állítottott fel.

2-dik §.

A' két magyar haza' Leányaihoz!

Hozzátok intézem e' szavaim' lelkes Nők! hozzátok, kiknek keblében legmelegebben fészkel a' szeretet' és gyöngédség' érzete. Titeket szólítalak fel leginkább a' Kisdedovó Intézetek' pártolására; anyai ápolásra szorulnak ezek, nem anynyira tanítási intézkedésekre. Bennetek olly élénk a' társalkodási vágy: társalkodjatok, egyesüljetek e' célra is, melly nagyon megfelel belső lényeteknek, 's szinte ahhoz látszik alkalmaztatva lenni. Alkossatok gyűléseket, jelenjetek meg hiven azokban értesíteni, útasítani egymást, hogy lehessetek a' Kisdedovó Intézetek' legközelebbi alkotói vezérlői. Egy illy társaság fentebb lebeg a' mindennapi társas köröknél; emelni fogja erzelmeiteket, hogy társalkodástoknak, hatáskörötök-

nek messze kiható eredményei, következési vagynak.

A' párizsi jölevő asszonyegyesület ollymelen fogta fel ezen ügyet, hogy, valamint az első Kisdedovó Intézetnek Franciaországba való átplántálása, 's különösön Párizsban való felállítására ezen egyesület, egyik szép lelkű tagjának (*) munkája, — úgy azoknak elterjesztése 's virágzása leginkább ezen jölevő asszonyok' mive. Azolta több lelkes szerzőnét számlál Franciaország, kik ezen intézetek' eszméjébe, 's átaljában a' nevelés' módjába sok világot öntöttek. Tisztelettel említem meg nálunk is a' többek között b. Jósika Jánosné ő excellentiáját. gr. Brunsvik Thérésiát, 's a' nagy-szombati intézet' atkotóját anynyát a' kegyes Asszonyi grófnét. Hogy pedig minden valamivel népesebb helysegekben több ollyan asszonyokra találhatni, kik ezen intézeteknek mi-voltát felfogni képesek, és pártolni lelkesek, örömmel felteszem és hiszem.

Én tehát a' Kisdedovó Intézetekre való közvetlen felügyelést az asszonyokra óhajta-

---

*) Mme la marquise de Pastoret.

nám bizatni; úgy hogy minden népesebb helységben az e' célra társas asszonyok közül többen vagy kevesebben, miként a' részes tagok' miveltebb száma engedné, neveztesse ki, *Felügyelési Választmány* név alatt. Ezen asszonyságoknak a' lenne aztán tiszta, hogy egyenként meghatározott napon, az illető intézetet meglátogassák, ott hosszabb időt töltsenek, ügyelők a' jó rendtartásra, a' nevelő és nevelőné banásmódjára, a' gyermekek' magaviséletére kiknek érzelmi és szellemi tehetségeit mint anyák mint jeltevők ki tanulni 's gondosan irányozni igyekeznek. Ebbéli észrevételeket mint másutt is szokásban van, az intézet' naplójába feljegyeznek, vagy feljegyeztetnek, közlendők azokat. (*)

Ezen anyailag résztvevő asszonyságoktól lehetne aztán várni azt is, hogy a' közrangú

---

*) A' Franciaországban létező nevezetesebb Kisdedovó Intézetekről szóló tudósítások, mellyeket a' nevelők és felügyelők ezen naplók szerint közlenek egy külön folyóiratban jelennek meg, melly *L' Ami de l'enfance* nevet visel, 's melly csupán ezen intézetekről szól.

szülőkkel szorosabb viszonyba tegyék magokat; néha meglátogassák, gyermekeik körül egyre másra figyelmeztessék; józan tanácsaikkal felvilágosítván, nógatván őket szeretetre, gondoskodásra, 's az intézetek' illő méltánylására. Várhatni ezt azon szebb lelkektől, kiknek szive az emberiség' javáért melegen dobog; midőn a' szelid részvét 's könyörület különben is annyira sajátja az asszonyi nemnek.

Mohó 's meg nem fejthető vonzalommal simúl a' gyenge gyermek kebletekhez szelíd Nők! a' természet annyi gyöngédséget, lágy érzetet csak azért öntött beletek, hogy annál szorosabb viszonyban álljatok az ápolástokra szorult veletek rokon gyermekkorral. Szép pálja nyilik munkásságtoknak, 's szép lelketek örülni fog méltán annak. Ismeretek kell azonban annak kiterjedését 's nehézségeit is, nehogy jótékony-ságra hő indulatotok mohón kápván az elléggé ki nem fejtett és értett tárgyba, később' a' nehézségek' előtüntével bádjadásba roskadjon, 's a' félig meddig létre jutottat csak tengeni hagyja; fáradhatatlan figyelmet kíván és érdemel az. FigyeljeteK azon szózatra mely csecse-

mőitek körül sokszor virasztani kizsztat; — azon érzetre; melly minden érte tett fáradságot könnyűvé tesz, 's jutalmat ígér felserdült és megért korában. Figyeljete a' keresztényi szózatra kebletekben, melly a' tehetetlen, szegény anyáknak segéllésére int. Figyeljete a' haza' és király' szükségére, melly a' pórnéptől is jó polgárokat kíván, követelvén józan neveltetését azoknak: — át fogjátok úgy látni ezen intézetek' célját és hasznát; számolhatni tartós fáradozásokra, bár milly untatók legyenek az eszközök, mellyek ama célnak elérésére szükségesek; nem tarthatni attól, hogy könnyelműleg elhidegültek, sőt szent kötelességnek fogjátok nézni. Mind e' pedig igen szükséges, mert azon magvak, mellyeket elhinteni fogtok nem teremnek egyszerre, hanem hosszadalmas bibelődést kívánnak, mellyhez megkívántató gyöngédséggel, béketűréssel csak ti asszonyok, ti anyák birtak.

Anyja lenni egy-két gyermeknek úgy-e mondhatatlan édes érzet? de száznak, ezernek — millióknak anynyává lenni — ez már isteni. Ezen elhivattatasra nvitva előttetek az

út, ne sajnáljatok semmi fáradságot; egy szép
érdemkoszoru lesz tiétek — a' polgári erköl-
csök', közértelmesség' gyarapítóinak érdem-
koszoruja; egy szép névvel fogunk köszönteni
benneteket: *Haza Anynyai !!!*

